

ΕΘΝΙΚΟ ΜΕΤΣΟΒΙΟ ΠΟΛΥΤΕΧΝΕΙΟ
ΣΧΟΛΗ ΜΗΧΑΝΟΛΟΓΩΝ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ

Η Οικονομική Κρίση στην Ισλανδία

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Σταυρούλα Σαμοΐλη

Επιβλέπων Καθηγητής: Μιχαηλίδης Παναγιώτης
Επίκουρος Καθηγητής Ε.Μ.Π.

Αθήνα, Ιούλιος 2013

Η Οικονομική κρίση στην Ισλανδία

Ευχαριστίες

Ευχαριστώ θερμά τον καθηγητή μου κ. Παναγιώτη Μιχαηλίδη για την πολύτιμη βοήθειά του και τη συνεχή ενθάρρυνση και εμπιστοσύνη που μου έδειξε.

Περίληψη

Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι η μελέτη και η ανάλυση της οικονομικής κρίσης της Ισλανδίας, η οποία αποτελεί ιδιαίτερη περίπτωση. Πρόκειται για μία πολύ μικρή χώρα, εκτός της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η οποία πλήττεται αμέσως από την παγκόσμια κρίση, και επιχειρεί, ακολουθώντας το δικό της δρόμο, να διαχειριστεί τα οικονομικά και πολιτικά της προβλήματα. Στην αρχή της εργασίας παρουσιάζεται η οικονομική και πολιτική πορεία της Ισλανδίας μέχρι τη δεκαετία του '70, που συντέλεσε στην εδραίωση του κοινωνικού κράτους πρόνοιας. Στη συνέχεια αναλύεται εκτενώς η νεοφιλελεύθερη πολιτική που ακολουθήθηκε από τη δεκαετία του '80, στα πλαίσια της παγκόσμιας μετάβασης στη νέα εποχή του νεοφιλελευθερισμού. Στο κύριο μέρος, παρουσιάζεται αναλυτικά η εξέλιξη της οικονομίας της χώρας κατά τη διακυβέρνηση του David Oddsson, η οποία οδήγησε στη ραγδαία ανάπτυξη του χρηματοπιστωτικού τομέα και στη διόγκωση του τραπεζικού χρέους. Επιπλέον, γίνεται σύντομη αναφορά στη διεθνή κρίση του 2008 και στην άμεση επίδρασή της στην ισλανδική οικονομία. Παρουσιάζεται εκτενώς η εκδήλωση της κρίσης και η κατάρρευση του τραπεζικού τομέα. Εν τέλει, αναλύονται οι πολιτικές διεξόδου από την οικονομική κρίση, η άρνηση πληρωμής του χρέους και η ικανοποιητική ανάκαμψη της ισλανδικής οικονομίας. Η περίπτωση της Ισλανδίας αποτελεί σημαντικό παράδειγμα χώρας που κατόρθωσε να ορθοποδήσει μετά από μία βαθιά οικονομική και πολιτική κρίση και προσφέρει χρήσιμα συμπεράσματα για τις δυνατότητες διαχείρισης των κρίσεων.

Περιεχόμενα

σελ.

1. Εισαγωγή.....	5
2. Η οικονομική πορεία της Ισλανδίας μέχρι το 1970	8
2.1 Γεωγραφία της Ισλανδίας.....	8
2.2 Πολιτική κατάσταση	10
2.3 Οικονομική πορεία μέχρι το 1970	12
3. Η οικονομία της Ισλανδίας την περίοδο 1970-1990.....	18
3.1 Παγκόσμια οικονομία και καπιταλιστικές κρίσεις στον 20ο αιώνα	18
3.2 Πολιτικά δρώμενα	22
3.3 Πορεία προς την πλήρη απελευθέρωση.....	22
4. Η αρχή της διακυβέρνησης του David Oddsson (1991-1995)	29
4.1 Η οικονομική πολιτική της κυβέρνησης Oddsson.....	29
4.2 Ισλανδία και ΕΕ	32
4.3 Περίοδος αρνητικής ανάπτυξης	33
4.4 Στεγαστικά Δάνεια.....	36
5. Συνέχεια της νεοφιλελεύθερης πολιτικής – Περίοδος “Nordic Tiger” (1995-2007)	37
5.1 Εισαγωγή.....	37
5.2 Περίοδος οικονομικής υπερθέρμανσης.....	39
5.3 Ο ρόλος της Κεντρικής Τράπεζας και η στόχευση πληθωρισμού	46
5.4 Η γρήγορη επέκταση των τραπεζών και η συσσώρευση του χρέους	48
5.5 Η “μίνι-κρίση” (2006).....	53
6. Η διακυβέρνηση του Geir Haarde (2007-2009) – Το ξέσπασμα της κρίσης.....	57
6.1 Τα αίτια της τελευταίας οικονομικής κρίσης	57
6.2 Η διακυβέρνηση του Geir Haarde (2007-2009)	62
6.3 Το ξέσπασμα της κρίσης	65

6.4 Άμεσα μέτρα για την αντιμετώπιση της τραπεζικής κρίσης.....	67
6.5 Οι κοινωνικές εκρήξεις οδηγούν σε πτώση της κυβέρνησης.....	70
7. Η οικονομική ανάκαμψη της Ισλανδίας (2010-2013).....	73
7.1 Άρνηση πληρωμής του χρέους.....	73
7.2 Η οικονομική πολιτική της κυβέρνησης SDA-LGM.....	76
7.3 Τελευταίες πολιτικές εξελίξεις	86
8. Συμπεράσματα και Επίλογος	88
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Α: Ορισμοί.....	90
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Β: Πληθωρισμός και ανεργία.....	92
Βιβλιογραφία.....	96

Κεφάλαιο 1: Εισαγωγή

Η γεωγραφική θέση της Ισλανδίας έπαιξε πολύ σημαντικό ρόλο στην οικονομική της εξέλιξη, καθώς η αλιεία και το εξωτερικό εμπόριο αποτελούσαν σημαντικούς πυλώνες της οικονομίας από τα πρώτα χρόνια συγκρότησης του ισλανδικού κράτους. Επιπλέον, αποτελεί μία χώρα με πλούσιο φυσικό πλούτο, με πολυάριθμες γεωθερμικές και υδροηλεκτρικές πηγές, που καλύπτουν το μεγαλύτερο ποσοστό των αναγκών της σε ενέργεια. Μετά το 2ο Παγκόσμιο Πόλεμο οι γρήγοροι ρυθμοί ανάπτυξης συντέλεσαν σημαντικά στην άνοδο του βιοτικού επιπέδου, με αποτέλεσμα να αποτελεί ένα από τα υψηλότερα παγκοσμίως.

Η απελευθέρωση της οικονομίας στις αρχές της δεκαετίας του '90 με την ένταξη της χώρας στην Ευρωπαϊκή Οικονομική Ζώνη, οδήγησε στη σταδιακή υποβάθμιση του πρωτογενούς τομέα και την αλματώδη ανάπτυξη του χρηματοπιστωτικού συστήματος. Οι νεοφιλελεύθερες πολιτικές της κεντροδεξιάς κυβέρνησης του David Oddsson, σε συνδυασμό με την πολιτική των υψηλών επιτοκίων της Κεντρικής Τράπεζας, προσέλκυσαν τεράστια ξένα κεφάλαια και συντέλεσαν στην επέκταση των τριών μεγαλύτερων εγχώριων τραπεζών στη διεθνή χρηματοπιστωτική αγορά. Η έλλειψη εμπιστοσύνης στις παγκόσμιες αγορές μετά την πτώση της Lehman Brothers το Σεπτέμβριο του 2008, προκάλεσε τη μαζική απόσυρση κεφαλαίων από τις ισλανδικές τράπεζες, με αποτέλεσμα την αστραπιαία κατάρρευση ολόκληρου σχεδόν του εγχώριου χρηματοπιστωτικού συστήματος.

Η οικονομική κρίση στην Ισλανδία παρουσιάζει ξεχωριστό ενδιαφέρον λόγω των εξής ιδιοτεροτήτων: 1) Πρόκειται για μία χώρα πολύ μικρού μεγέθους (με πληθυσμό μόλις 320.000 κατοίκους και ΑΕΠ σχεδόν 14 δις δολάρια). 2) Αποτελεί μία από τις ελάχιστες περιπτώσεις κοινωνικού κράτους πρόνοιας με υψηλό βιοτικό επίπεδο, που ήρθε αντιμέτωπο με την οικονομική κατάρρευση. 3) Το χρηματοπιστωτικό της σύστημα αναπτύχθηκε ραγδαία μέσα σε μόλις μία πενταετία, με αποτέλεσμα τα κεφάλαιά του να αντιστοιχούν στο 1000% του ΑΕΠ το 2008. 4) Εφάρμοσε “ανορθόδοξες” πολιτικές διαχείρισης της κρίσης, σε αντίθεση με τις συνήθεις επιταγές του ΔΝΤ, με αποτέλεσμα σήμερα η οικονομία της να ανακάμπτει με σταθερούς ρυθμούς.

Οι συνέπειες της κρίσης στην πραγματική οικονομία ήταν άμεσες: αρνητικοί ρυθμοί ανάπτυξης, ραγδαία αύξηση της ανεργίας, εκτόξευση του πληθωρισμού και κατακόρυφη πτώση της συναλλαγματικής ισοτιμίας της κορώνας.

Ενδεικτικά, μπορούμε να αναφέρουμε τους παρακάτω δείκτες που συνοψίζουν την πορεία και εξέλιξη της κρίσης:

- Μείωση του ΑΕΠ κατά 12% από το 2007 μέχρι το 2009
- Αύξηση του πληθωρισμού στο 18% στις αρχές του 2009
- Αύξηση της ανεργίας από 1% το 2007 στο 9% στις αρχές του 2009
- Μείωση των πραγματικών μισθών κατά 20% το 2009
- Κατάρρευση του 85% του χρηματοπιστωτικού τομέα μέσα σε μια βδομάδα
- Υποτίμηση της ισλανδικής κορώνας έναντι του ευρώ κατά 85% από τα μέσα του 2007 μέχρι τις αρχές του 2009

Όπως συνέβη και στις ΗΠΑ, η εύκολη και χωρίς προϋποθέσεις πρόσβαση των καταναλωτών στα ενυπόθηκα στεγαστικά δάνεια οδήγησε στην υπερχρέωση ενός μεγάλου ποσοστού του πληθυσμού και στην αδυναμία αποπληρωμής. Οι πρωτοφανείς, για τα δεδομένα της χώρας, διαδηλώσεις και αναταραχές προκάλεσαν την παραίτηση της κυβέρνησης Oddsson και την ανάδειξη της κεντροαριστερής κυβέρνησης της Johanna Sigurdardottir μετά τις εκλογές τον Απρίλη του 2009.

Η οικονομική πολιτική της νέας κυβέρνησης συνασπισμού είχε ως στόχο την προστασία του κοινωνικού κράτους πρόνοιας και την ανακούφιση των υπερχρεωμένων νοικοκυριών. Καθοριστική, ωστόσο, ήταν και η απόφαση της προηγούμενης κυβέρνησης να αφήσει τις τράπεζες να χρεοκοπήσουν και να τις διαχωρίσει σε “νέες” και “παλιές”. Σε αντίθεση με χώρες, όπως είναι η Ισπανία και οι ΗΠΑ, όπου οι κυβερνήσεις έσπευσαν να διασώσουν τις χρεωμένες τράπεζες, στην περίπτωση της Ισλανδίας, το τραπεζικό σύστημα αφέθηκε να καταρρεύσει. Πρωταγωνιστικό ρόλο στην άρνηση πληρωμής του τραπεζικού χρέους διαδραμάτισε το μαζικό λαϊκό κίνημα.

Βασικοί παράγοντες που συντέλεσαν στην ανάκαμψη της οικονομίας ήταν: α) η ραγδαία υποτίμηση της ισλανδικής κορώνας, που τόνωσε την εγχώρια παραγωγή και την αύξηση των εξαγωγών, β) η αποκήρυξη του χρέους, γ) οι αυστηροί περιορισμοί στις κινήσεις κεφαλαίων, που απέτρεψαν την περαιτέρω φυγή, και δ) η εξωτερική βοήθεια από το ΔΝΤ και τις Σκανδιναβικές χώρες. Παρόλο που η ισλανδική κυβέρνηση συνεργάστηκε με το ΔΝΤ, κατάφερε να διαπραγματευτεί με τους δικούς της όρους και να περιορίσει την επέμβασή του στις εσωτερικές πολιτικές και οικονομικές επιλογές της.

Ενώ οι χώρες της Ευρωζώνης βρίσκονται σήμερα σε βαθιά ύφεση, πληττόμενες από τις κοινωνικές συνέπειες της κρίσης, η Ισλανδία βρίσκεται σε

σταδιακή ανάκαμψη. Για το λόγο αυτό, η περίπτωση της βρίσκεται στην επικαιρότητα, ενώ οι οικονομικοί και πολιτικοί αναλυτές συνεχίζουν να παρακολουθούν με ενδιαφέρον τις σημαντικές εξελίξεις στο μικρό αυτό νησί.

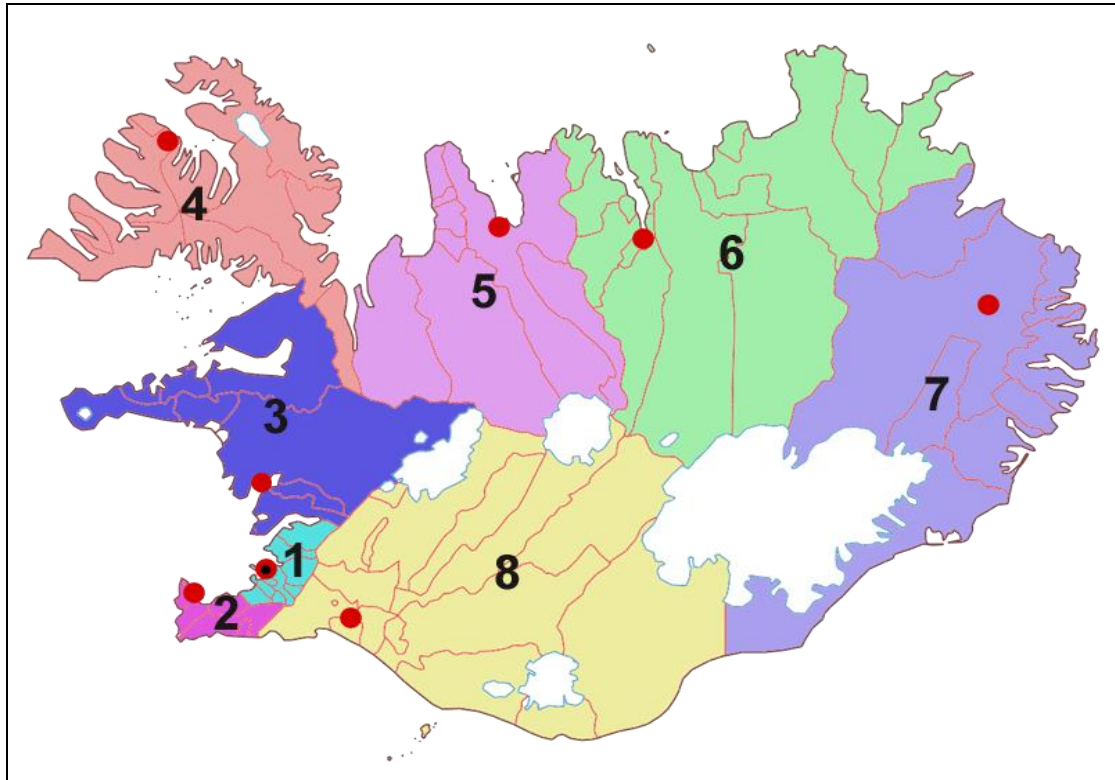
Κεφάλαιο 2: Η οικονομική πορεία της Ισλανδίας μέχρι το 1970

2.1 Γεωγραφία της Ισλανδίας

Η Ισλανδία είναι νησιωτική χώρα της Βόρειας Ευρώπης στο Βόρειο Ατλαντικό Ωκεανό. Βρίσκεται ανάμεσα στη Γροιλανδία, τη Σκωτία και τη Νορβηγία. Είναι το 18ο νησί σε έκταση στον κόσμο, και το δεύτερο μεγαλύτερο στην Ευρώπη μετά τη Μεγάλη Βρετανία. Ο πληθυσμός της είναι 320.543 κάτοικοι, με βάση εκτιμήσεις του 2009, με πρωτεύουσα το Ρέυκιαβικ και έχει έκταση 103.000 km². Διαιρείται σε 8 περιφέρειες και επιπλέον σε 23 επαρχίες και έχει 25 πόλεις. Δεδομένου ότι από τη συνολική έκταση του νησιού, ένα μεγάλο μέρος καταλαμβάνουν η τούνδρα, οι παγετώνες και οι λίμνες, τα 2/3 περίπου του πληθυσμού κατοικούν στην περιοχή του Ρέυκιαβικ. Η επίσημη γλώσσα είναι τα ισλανδικά και το νόμισμά της η ισλανδική κορώνα (ISK).

Το έδαφος της είναι πλούσιο από γεωθερμικές και υδροηλεκτρικές πηγές (ποτάμια, καταρράκτες, θερμές πηγές, ηφαιστεια), που καλύπτουν το 80% της συνολικής ενέργειας της χώρας.

ΣΧΗΜΑ 1: Χάρτης της Ισλανδίας

Πηγή: http://en.wikipedia.org/wiki/Regions_of_Iceland

Οι περιφέρειες της Ισλανδίας:

1. Πρωτεύουσα
2. Νότια Χερσόνησος
3. Δυτική
4. Δυτικά Φιόρδ
5. Βορειοδυτική
6. Βορειοανατολική
7. Ανατολική
8. Νότια

2.2 Πολιτική κατάσταση

Από το 1262 μέχρι τις αρχές του 20ου αιώνα η Ισλανδία βρισκόταν υπό τον έλεγχο της Νορβηγίας αρχικά, και της Δανίας στη συνέχεια. Το 1918 η Δανία αναγνώρισε μερική αυτονομία στην Ισλανδία, ενώ συνέχισε η ίδια να είναι αρμόδια για τις εξωτερικές υποθέσεις και την άμυνα της χώρας. Ήδη από το 1904 της είχε παραχωρήσει σύνταγμα και ο Hannes Hafstein είχε διοριστεί ως ο πρώτος πρωθυπουργός. Ωστόσο, απέκτησε την πλήρη ανεξαρτησία της το 1944 ύστερα από δημοψήφισμα.

Το πολιτικό σκηνικό της Ισλανδίας αλλάζει από το 1916 και μετά με την ίδρυση των τριών μεγαλύτερων κομμάτων, τα οποία συνεχίζουν να παίζουν καθοριστικό ρόλο στην πορεία της χώρας μέχρι και σήμερα. Το Προοδευτικό Κόμμα (Progressive Party) ιδρύθηκε ως ένα αγροτικό κόμμα που εκπροσωπούσε κυρίως τα συμφέροντα των αγροτών και προώθησε το συνεταιριστικό κίνημα των μικρών παραγωγών. Στην πορεία ακολούθησε πιο φιλελεύθερη πολιτική. Το Σοσιαλδημοκρατικό Κόμμα (Social Democratic Party) αρχικά συνδέθηκε στενά με τα συνδικάτα και υποστήριξε τα συμφέροντα των εργατών στις αναπτυσσόμενες πόλεις. Επηρεασμένο κυρίως από το Σοσιαλδημοκρατικό Κόμμα της Δανίας, υποστήριξε κοινωνικές μεταρρυθμίσεις μέσα στην επόμενη δεκαετία. Η αναθεώρηση της νομοθεσίας για τους φτωχούς, η κοινωνική ασφάλιση και τα προγράμματα στέγασης των εργατών ήταν από τους βασικούς στόχους του. Στην πορεία βέβαια ξέφυγε από τις αρχικές του επιδιώξεις. Το Κόμμα Ανεξαρτησίας (Independence Party) που ιδρύθηκε το 1929, προερχόμενο από το Conservative Party, ήταν ένα συντηρητικό κόμμα, υπέρ της ελεύθερης αγοράς και ενάντια στον κρατικό παρεμβατισμό. Παράλληλα, το Κομμουνιστικό Κόμμα (Communist Party) που είχε ιδρυθεί το 1930, ενώθηκε με την αριστερή πτέρυγα του Social Democratic Party (SDP) το 1938 για να σχηματίσουν το Σοσιαλιστικό Κόμμα (Socialist Party)¹.

- Από τα πρώτα χρόνια της μερικής αυτονομίας μέχρι το 1927 στην εξουσία ήταν κυρίως το Conservative Party, το οποίο ακολούθησε φιλελεύθερη οικονομική πολιτική.
- Τις επόμενες δεκαετίες (του 1930 και '40) σημαντικές αλλαγές στην κοινωνική πολιτική έθεσαν τις βάσεις για τη δημιουργία του κράτους πρόνοιας. Το Progressive Party (PP) ήταν στην εξουσία την περίοδο 1927-1942, κυρίως σε συνεργασίες, είτε με το Social Democratic Party (SDP) είτε με το Independence Party (IP). Την περίοδο 1934-1938 η κυβέρνηση συνεργασίας από το PP και το SDP, με έντονο κρατικό παρεμβατισμό και οικονομική χρηματοδότηση, διεύρυνε το δημόσιο σύστημα υγείας και το

¹ Gudmundur Jonsson (2001).

σύστημα κοινωνικής ασφάλισης, πήρε μέτρα υπέρ των απόρων και παράλληλα αύξησε τη δημόσια στήριξη για νέες εγκαταστάσεις στις αγροτικές περιοχές. Κατά τη διάρκεια του 2ου Παγκοσμίου Πολέμου, όπου η Ισλανδία κράτησε ουδέτερη στάση, η πολιτική κατάσταση ήταν αρκετά ασταθής. Το 1942 το SDP παραιτήθηκε από την κυβέρνηση συνεργασίας με τα IP και PP, όταν τα δύο τελευταία κόμματα αποφάσισαν να πάρουν μέτρα για να περιορίσουν την αύξηση των μισθών. Το Socialist Party (SP) είχε χάσει μεγάλο μέρος της δημοτικότητάς του, λόγω της υποστήριξής του στη Σοβιετική Ένωση. Παρόλα αυτά, το 1944 συγκρότησε κυβέρνηση συνεργασίας με το SDP και το IP. Η νέα κυβέρνηση ακολούθησε κεϋνσιανό μοντέλο ανάπτυξης και συνέχισε τις κοινωνικές μεταρρυθμίσεις. Μετά από 2 χρόνια, η άρνηση των Σοσιαλιστών να δεχτούν τη συμφωνία για τις στρατιωτικές βάσεις των αμερικανών στο Ρέυκιαβικ, οδήγησε στην πτώση της κυβέρνησης. Οι ΗΠΑ είχαν διατηρήσει στρατιωτικές βάσεις στην Ισλανδία από το 1941.

- Από τα τέλη της δεκαετίας του '50, το SDP και το IP έμειναν στην εξουσία για περίπου μία δεκαετία (1959-1971) ². Η κυβέρνηση αυτή εγκατέλειψε το κεϋνσιανό μοντέλο ανάπτυξης και έκανε στροφή προς το φιλελευθερισμό. Κοινωνικές αλλαγές ωστόσο υπήρξαν και αυτήν την περίοδο, αλλά οφείλονται κυρίως στις συλλογικές διεκδικήσεις του εργατικού κινήματος, το οποίο είχε αποκτήσει μεγάλη δύναμη τα τελευταία χρόνια και έπαιξε καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση του κράτους πρόνοιας. Το 90% των μισθωτών ήταν οργανωμένο στα συνδικάτα, αποτελώντας ένα από τα μεγαλύτερα ποσοστά στο δυτικό κόσμο.

² Gudmundur Jonsson (2001).

2.3 Οικονομική πορεία μέχρι το 1970

Ιστορικά, η οικονομία της Ισλανδίας βασιζόταν κυρίως στη γεωργία, την αλιεία και την κτηνοτροφία, ιδιαίτερα στην εκτροφή προβάτων και στην αλιεία μπακαλιάρου. Ωστόσο, η μεγάλη ανάπτυξη της αλιείας κατά τη διάρκεια του 20ου αιώνα, βοήθησε την Ισλανδία να μετατραπεί από μία φτωχή αγροτική χώρα με τα 2/3 του εργατικού δυναμικού της απασχολούμενα στον πρωτογενή τομέα, σε μια σύγχρονη ανεπτυγμένη οικονομία με τα 2/3 της εργατικής της δύναμης στις υπηρεσίες³. Η μεγάλη εξάρτηση της οικονομίας από την αλιεία, και συνεπώς από τις μεταβολές στην ποσότητα των ψαριών και τις μεταβολές των τιμών των προϊόντων των εξαγωγών, εξηγεί τις διακυμάνσεις στο μέγεθος της παραγωγής και στο κατά κεφαλήν ΑΕΠ, όπως φαίνεται και στο ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2.

Παρόλο που κατά τη διάρκεια του 19ου αιώνα η οικονομία της Ισλανδίας ήταν αρκετά στάσιμη, στα τέλη του αιώνα σημαντικές αλλαγές δείχνουν πως η χώρα αρχίζει με αργούς ρυθμούς να αναπτύσσεται, αν και ακόμα θεωρείται λιγότερο αναπτυγμένη σε σχέση με τα γειτονικά της κράτη. Η βιομηχανική ανάπτυξη στην Ευρώπη, σε συνδυασμό με μια πιο ελεύθερη αγορά, δημιούργησαν καλύτερους όρους για το εμπόριο. Έτσι, οι Ισλανδοί αύξησαν την παραγωγή αγαθών για πώληση (ψάρια και προϊόντα από την εκτροφή προβάτων) και το εξωτερικό εμπόριο. Οι τεχνικές ψαρέματος βελτιώθηκαν σημαντικά με τον καλύτερο σχεδιασμό πλοίων, ενώ παράλληλα ενδυναμώθηκαν οι διεθνείς σχέσεις και το διεθνές εμπόριο με τη χρήση των ατμόπλοιων.

Οι 3 πρώτες δεκαετίες του 20ου αιώνα χαρακτηρίζονται από γρήγορη οικονομική ανάπτυξη, η οποία συμβαίνει στα πλαίσια μιας πιο φιλελεύθερης οικονομικής πολιτικής. Οι πλούσιες αναξιοποίητες μέχρι τότε θαλάσσιες πηγές, η νέα εισαγόμενη τεχνολογία, το ξένο κεφάλαιο, καθώς και το εργατικό δυναμικό της χώρας, που ήταν αρκετά εκπαιδευμένο στις σύγχρονες μεθόδους παραγωγής, αποτέλεσαν βασικούς παράγοντες που οδήγησαν στη γρήγορη οικονομική ανάπτυξη. Με τον εκσυγχρονισμό των πλοίων, η αλιεία αναπτύχθηκε ακόμη περισσότερο, ενώ στη γεωργία, η οποία απασχολούσε περισσότερο από το μισό του εργατικού δυναμικού μέχρι και τη 2η δεκαετία του αιώνα αυτού, υπήρξε μεγάλη ανάπτυξη στην παραγωγικότητα⁴.

Οι επενδύσεις αυξήθηκαν, κυρίως στα νέα αλιευτικά πλοία, αλλά και στις υποδομές, στο εμπόριο και στις συναλλαγές, στις καλλιέργειες και στην κατασκευή νέων αγροκτημάτων, και στη βιομηχανία. Σημαντικό ρόλο στην

³ Ministry of Fisheries and Agriculture (2010).

⁴ CBI (1996).

αύξηση των επενδύσεων έπαιξαν και τα ξένα κεφάλαια, που επενδύθηκαν κυρίως στους τομείς του εμπορίου και της αλιείας (περιλαμβανομένης της φαλαινοθηρίας).

Παράλληλα με την οικονομική ανάπτυξη της χώρας στους παραπάνω τομείς, αναπτύχθηκε και το τραπεζικό σύστημα, που αποτελεί βασικό παράγοντα και πυλώνα των επενδύσεων. Έτσι, το 1904 ιδρύθηκε η τράπεζα Íslandsbanki από ξένους μετόχους, η οποία εξέδιδε τραπεζογραμμάτια στην ίδια αξία με τη δανέζικη κορώννα. Παράλληλα, η μικρή κρατική Landsbanki (1886) που είχε το περιορισμένο δικαίωμα να εκδίδει τραπεζογραμμάτια, ενισχύθηκε από ξένο κεφάλαιο⁵.

Κατά τη διάρκεια του 1ου Παγκοσμίου Πολέμου, η Ισλανδία, που βρισκόταν ακόμη υπό τον έλεγχο της Δανίας, δήλωσε ουδετερότητα. Παρόλα αυτά, λόγω των αποκλεισμών, οι εξαγωγές της ήταν ιδιαίτερα χρήσιμες για τις συμμαχικές δυνάμεις και ειδικά για την Αγγλία, η οποία άσκησε μεγάλο έλεγχο στο εμπόριό της. Η εισροή επενδυτικών κεφαλαίων, κυρίως προς τον αγροτικό τομέα έγινε μέσα στα οικονομικά και θεσμικά πλαίσια του κράτους. Ωστόσο, η Ισλανδία δεν προσέλκυσε ξένο κεφάλαιο σε μεγάλη κλίμακα, κυρίως λόγω αυστηρής πολιτικής. Η ύφεση του 1919-1921 μετά τον Πόλεμο προκάλεσε προβλήματα στο εμπόριο και στις επενδύσεις.

Η παγκόσμια οικονομική ύφεση του 1929 οδήγησε σε ραγδαία μείωση των τιμών των εξαγωγών, δημιουργώντας μεγάλες αναταραχές στην οικονομία της Ισλανδίας, δεδομένου ότι εξαρτιόταν σε πολύ μεγάλο βαθμό από τις ξένες αγορές (την εξαγωγή ψαριών και την εισαγωγή άλλων προϊόντων π.χ. δημητριακών, τα οποία δεν παρήγαγε καθόλου η χώρα). Η πτώση των τιμών των εξαγωγών οδήγησε σε μείωση των εσόδων. Η Ισλανδία προσπάθησε να ανταποκριθεί σε αυτό υιοθετώντας αυστηρούς ελέγχους στις εισαγωγές και αναπτύσσοντας άλλους τομείς της οικονομίας (π.χ. μικρές βιομηχανικές επιχειρήσεις). Από το 1925 η συναλλαγματική ισοτιμία της ισλανδικής κορώννας ήταν συνδεδεμένη με τη στερλίνα και για αυτό το λόγο κατά τη διάρκεια της ύφεσης υποτιμήθηκε όσο υποτιμήθηκε και η λίρα. Το 1939 αποφασίστηκε περαιτέρω υποτίμηση για να ευνοηθεί ο τομέας της αλιείας.

Κατά τη διάρκεια του 2ου Παγκοσμίου Πολέμου, η Ισλανδία θέλησε να κρατήσει ουδέτερη στάση και αρνήθηκε την προσφορά της Μεγάλης Βρετανίας για στρατιωτική προστασία. Ωστόσο η Μ. Βρετανία εισέβαλε στην Ισλανδία το 1940, γεγονός όμως που δεν διατάραξε τις καλές σχέσεις των δύο χωρών, και ανέλαβε την άμυνα της Ισλανδίας μέχρι το 1941, όπου ανέλαβαν οι ΗΠΑ. Παρόλο που κάποιες αγορές έκλεισαν και τα εισαγόμενα προϊόντα ήταν πιο ακριβά, η στρατιωτική δραστηριότητα ξένων δυνάμεων στη χώρα συνοδεύτηκε από αύξηση στη ζήτηση αγαθών και υπηρεσιών και στη μείωση

⁵ CBI (1996).

της ανεργίας. Τα πρώτα χρόνια του πολέμου, ο πληθωρισμός⁶ αυξήθηκε και οι πραγματικοί μισθοί⁷ μειώθηκαν. Ωστόσο οι διεκδικήσεις των εργατών το 1942 οδήγησαν στη συνέχεια σε σημαντική αύξηση των μισθών. Σε γενικές γραμμές, η οικονομική ανάπτυξη της Ισλανδίας επιταχύνθηκε κατά τη διάρκεια του πολέμου, με αποτέλεσμα το 1945 να έχει ένα από τα υψηλότερα κατά κεφαλήν ΑΕΠ στην Ευρώπη⁸.

Η κυβέρνηση που συγκροτήθηκε το 1944 από το Independence Party, το Social Democratic Party και το Socialist Party, ακολούθησε κενσκιανή οικονομική πολιτική προκειμένου να διατηρήσει το υψηλό επίπεδο ζωής, τα χαμηλά επίπεδα ανεργίας, να προωθήσει τις εξαγωγές ψαριών και να δημιουργήσει τις απαραίτητες βιομηχανικές υποδομές για μια ανεπτυγμένη οικονομικά χώρα. Το “πρόγραμμα ανάπτυξης” (development program) που εφάρμοσε έφερε ριζικές αλλαγές στους τομείς της κοινωνικής ασφάλειας, της εκπαίδευσης, της στέγασης και της υγείας, δημιουργώντας τις βάσεις για ένα κοινωνικό κράτος πρόνοιας⁹. Τα κέρδη από τον πόλεμο χρησιμοποιήθηκαν για την ανακαίνιση και ενίσχυση του στόλου, την κατασκευή νέων εγκαταστάσεων επεξεργασίας ψαριών, την κατασκευή εργοστασίου τσιμέντου και λιπάσματος, και την περαιτέρω βελτίωση της γεωργίας. Στα πλαίσια της πολιτικής αυτής, οι επενδύσεις αυξήθηκαν μέσα στα επόμενα χρόνια, ενώ υπήρχε έντονος κρατικός παρεμβατισμός και συμμετοχή του δημόσιου τομέα στις επιχειρήσεις.

Παρόλα αυτά στα τέλη της δεκαετίας, ο πληθωρισμός, το έλλειμμα στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών¹⁰ και γενικά οι δυσκολίες στο εξωτερικό εμπόριο αποτελούσαν σημαντικά προβλήματα της οικονομίας.

Η προσπάθεια της Ισλανδίας το 1958 να επεκτείνει τη ζώνη ψαρέματός της από 4 σε 12 μίλια, απαγορεύοντας έτσι στα ξένα πλοία να ψαρεύουν στην περιοχή αυτή, οδήγησε σε μια σειρά από διαμάχες μεταξύ της Ισλανδίας και της Μεγάλης Βρετανίας, που διήρκησαν μέχρι τη δεκαετία του 1970 (Cod Wars).

Το 1945 η Ισλανδία έγινε μέλος του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου (ΔΝΤ) και της Παγκόσμιας Τράπεζας, και το 1949 μέλος του NATO και του Οργανισμού

⁶ Βλ. Παράρτημα Α.

⁷ Βλ. Παράρτημα Α.

⁸ Gudmundur Jonsson (2001).

⁹ CBI (1996).

¹⁰ Βλ. Παράρτημα Α.

Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης (ΟΟΣΑ), και παράλληλα δέχτηκε οικονομική ενίσχυση από το Σχέδιο Μάρσαλ ¹¹.

Στα τέλη της δεκαετίας του '50 ακολουθήθηκε μια πιο φιλελεύθερη πολιτική. Η κυβέρνηση που συγκροτήθηκε το 1959 (Government of Reconstruction), από το Social Democratic Party και το Independence Party, και έμεινε στην εξουσία μέχρι το 1971, εφάρμοσε ένα οικονομικό πρόγραμμα που υποτίμησε την κορώνα, περιόρισε πολύ τις επιδοτήσεις για τις εξαγωγές και απελευθέρωσε το εξωτερικό εμπόριο. Παράλληλα, η κρατική παρέμβαση σε διάφορους τομείς της οικονομίας περιορίστηκε και τα προστατευτικά μέτρα που είχαν πάρει προηγούμενες κυβερνήσεις μειώθηκαν. Έτσι, το 1964 η Ισλανδία έγινε μέλος της GATT (General Agreement on Tariffs and Trade) και το 1970 της EFTA (European Free Trade Association).

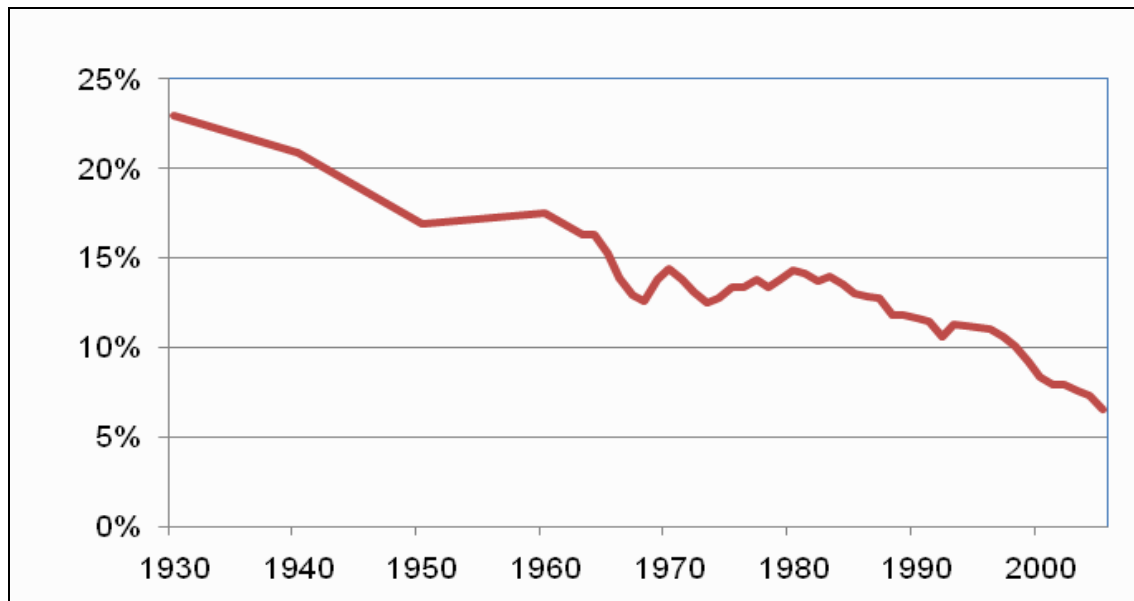
Οι δύο πρώτοι μεγάλοι υδροηλεκτρικοί σταθμοί κατασκευάστηκαν και αρχικά χρησιμοποιήθηκαν για βιομηχανικούς σκοπούς. Η αλιεία ρέγκας εντατικοποιήθηκε, και αναπτύχθηκε ραγδαία στις αρχές της δεκαετίας του 1960 λόγω των τεχνολογικών εξελίξεων, και έφτασε στο απόγειο το 1966-1967. Αποτέλεσε το βασικό μοχλό οικονομικής ανάπτυξης την περίοδο αυτή. Παρόλα αυτά, οι αλλαγές στο θαλάσσιο περιβάλλον αργότερα και η υπερβολική αλίευση οδήγησαν στην κατάρρευση των αποθεμάτων. Παράλληλα, η τιμή συγκεκριμένων ειδών ψαριών έπεσε και ο πόλεμος της Μπιάφρα (1967-1970) έκλεισε την κεντρική νιγηριανή αγορά μπακαλιάρου, που αποτελούσε μία από τις βασικότερες εξαγωγές για την Ισλανδία ¹². Η οικονομία μπήκε σε ύφεση, τα εισοδήματα έπεσαν και η ανεργία αυξήθηκε μετά από πολλά χρόνια.

Παρόλο που οι ξένες επενδύσεις ήταν πολύ περιορισμένες κατά κανόνα στην Ισλανδία, με τη νέα φιλελεύθερη οικονομική πολιτική, νέες συμφωνίες επέτρεψαν την εισροή ξένων κεφαλαίων σε μια σειρά από καινούριες επιχειρήσεις. Η πιο σημαντική ήταν η ISAL (μεταλλουργείο αλουμινίου) η οποία ανήκε αποκλειστικά στην ελβετική πολυεθνική Alusuisse και αποτέλεσε μία από τις σημαντικότερες πολιτικές αντιπαραθέσεις της περιόδου. Παράλληλα, για την εκμετάλλευση των πολυάριθμων γεωθερμικών και υδροηλεκτρικών πηγών ενέργειας της χώρας, ιδρύθηκε το 1965 η Εθνική Εταιρεία Ενέργειας (Landsvirkjun), η οποία κατασκεύασε τους σημαντικότερους σταθμούς ενέργειας.

¹¹ CBI (2008).

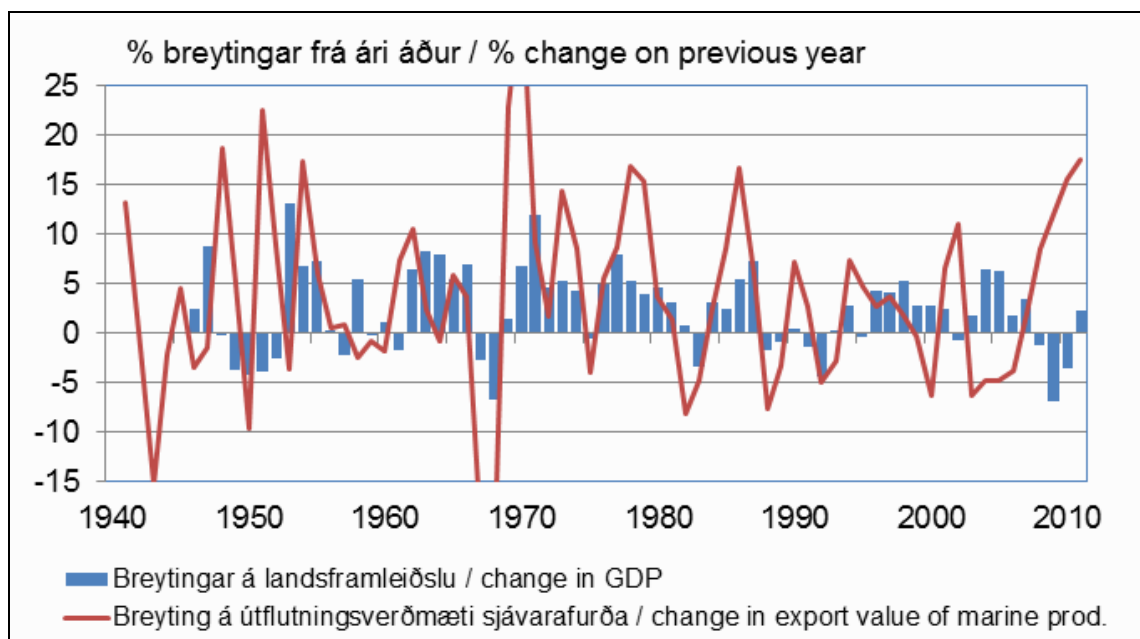
¹² CBI (1996).

- ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1 : Ποσοστό του ενεργού πληθυσμού απασχολούμενο στην αλιεία

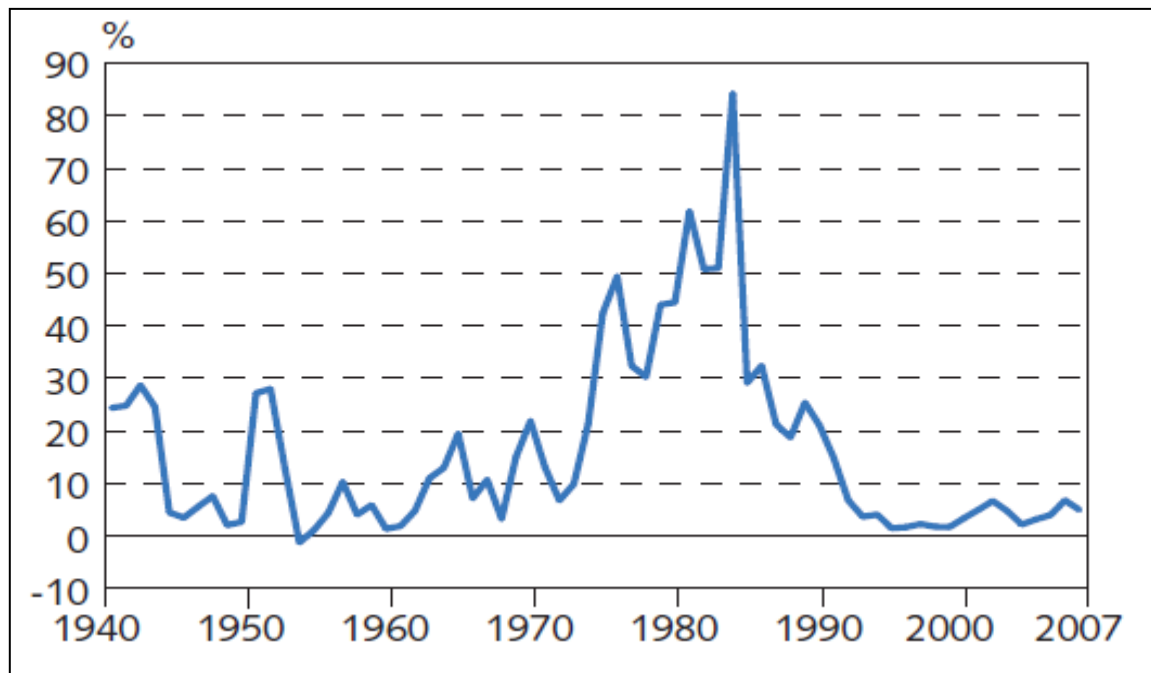
Πηγή: Ministry of Fisheries and Agriculture (2011).

- ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2 : 1) Μεταβολή του κατά κεφαλήν ΑΕΠ, 2) Μεταβολή των τιμών των εξαγωγών των προϊόντων της αλιείας

Πηγή: Ministry of Fisheries and Agriculture (2011).

- ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 3: Πληθωρισμός 1940-2007

Πηγή: CBI (2008).

Κεφάλαιο 3: Η οικονομία της Ισλανδίας την περίοδο 1970-1990

3.1 Παγκόσμια οικονομία και καπιταλιστικές κρίσεις στον 20ο αιώνα

- **Κρίση κατά τη φιλελεύθερη και κλασική θεωρία:**

Η φιλελεύθερη οικονομική σκέψη έχει πλούσια ιστορία, που αρχίζει να αναπτύσσεται από τον 17ο αιώνα. Με την ανάπτυξη του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής προχωράει και η οικονομική σκέψη και έτσι έχουμε σημαντικούς στοχαστές, όπως ο Adam Smith, ο David Ricardo, ο Mill, που από τα μέσα του 18ου αιώνα θέτουν τα θεμέλια της κλασικής οικονομικής θεωρίας. Η κλασική οικονομική θεωρία απέκλειε κατ' αρχήν τις οικονομικές κρίσεις ως γενική κατάσταση ανισορροπίας ανάμεσα στην προσφορά και τη ζήτηση. Όπως είναι γνωστό με βάση το νόμο του Say (Jean-Baptiste Say, γάλλος οπαδός του Adam Smith) κάθε προσφορά δημιουργεί τη δική της ζήτηση, δηλαδή η πώληση ακολουθείται αμετάκλητα από αγορά ίσης αξίας. Υποστηρίζει ότι στον πλήρη ανταγωνισμό της οικονομίας, η κυκλοφορία Ε-Χ-Ε (εμπόρευμα - χρήμα - εμπόρευμα) δεν μπορεί να διακοπεί και επομένως είναι αδύνατη η κρίση.¹³

Στη συνέχεια κάποιοι φιλελεύθεροι οικονομολόγοι (όπως ο Sismondi, ο Thomas Malthus) αμφισβήτησαν το νόμο του Say και δέχτηκαν ότι οι οικονομικές κρίσεις αποτελούν μόνιμο χαρακτηριστικό του καπιταλισμού. Κατά τον ταραχώδη 20ο αιώνα με τους δύο παγκόσμιους πολέμους, με τις δύο παγκόσμιες οικονομικές κρίσεις (1929, 1970), η οικονομική θεωρία ασχολήθηκε σοβαρά με τη φύση των οικονομικών κρίσεων και το ξεπέρασμά τους. Ο αυστριακός Γιόζεφ Σουμπέτερ πριν από την κρίση του 1929 μελέτησε τους κλασσικούς, όπως και τον Μαρξ, και δέχτηκε ότι για το ξεπέραςμα της κρίσης του καπιταλισμού είναι αναγκαία η καταστροφή κεφαλαίου (κλείσιμο επιχειρήσεων, πόλεμοι, ανεργία κλπ), έτσι ώστε να δημιουργηθούν πάλι οι απαραίτητες συνθήκες για την κερδοφορία του κεφαλαίου. Γι' αυτό και την ονόμασε "δημιουργική καταστροφή". Ο Σουμπέτερ θεωρείται ένας από τους οδηγούς του σύγχρονου φιλελευθερισμού.¹⁴

¹³ Πωλ Σουήζυ (1964).

¹⁴ Π. Μιχαηλίδης (2010).

Με την κρίση του 1929 εμφανίζεται ο Τζων Κέυνς που έθεσε τον ενεργό ρόλο του κράτους για το ξεπέρασμα της οικονομικής κρίσης. Το κράτος πρέπει να κάνει επενδύσεις, να μειώσει την ανεργία, να κάνει μια στοιχειώδη ανακατανομή πλούτου, να αναλάβει μια ελάχιστη κοινωνική πρόνοια για να αυξήσει την καταναλωτική ζήτηση και να μειώσει την κοινωνική δυσαρέσκεια, τα οποία είναι απαραίτητα για την αναθέρμανση της οικονομίας. Έτσι, ο Κέυνς διαμόρφωσε ένα δικό του ρεύμα σκέψης που ονομάζεται κεϋνσιανισμός.

Με την κρίση της δεκαετίας του 1970 θα κυριαρχήσουν οι νεοφιλελεύθεροι. Ο Φρίντριχ Χάγιεκ από την αυστριακή οικονομική σχολή, που έβλεπε τα όρια και τα αδιέξοδα του κεϋνσιανισμού. Επίσης, ο Μίλτον Φρήντμαν, ηγετικό στέλεχος της σχολής του Σικάγου και των μονεταριστών. Ο μονεταρισμός είναι η θεωρία σύμφωνα με την οποία η αύξηση της ποσότητας του χρήματος σε μια οικονομία, μέσω των δημοσιονομικών και νομισματικών πολιτικών του κράτους, οδηγεί τελικά σε άνοδο των τιμών και αύξηση του πληθωρισμού. Ο Φρήντμαν υποστήριζε την ελαχιστοποίηση της κρατικής παρέμβασης και την πλήρη απελευθέρωση της αγοράς. Επίσης στον ίδιο αποδίδεται η θεωρία του δόγματος του σοκ ή θεραπείας του σοκ, που βασίζεται στην ιδέα ότι μια οικονομική κρίση ή ένα γεγονός καταστροφής ή πολέμου είναι ευκαιρία για μεγάλες αλλαγές και μεταρρυθμίσεις. Η επιτυχία της πολιτικής αυτής βασίζεται στο γεγονός ότι ο φόβος και οι ενοχές για τα αποτελέσματα της κρίσης διαμορφώνουν ένα κλίμα απάθειας και ανεκτικότητας στους πολίτες για τις όποιες αλλαγές και μεταρρυθμίσεις επιβάλλονται, επειδή πιστεύουν ότι κάτι χειρότερο ακολουθεί.¹⁵

- **Κρίση κατά τη μαρξιστική θεωρία:**

Ο Μαρξ μελέτησε τους κλασσικούς και προχώρησε τη σκέψη του για τους νόμους που χαρακτηρίζουν τον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής, και συγκρότησε τη θεωρία του ως κριτική απέναντι στον καπιταλισμό. Αμφισβήτησε το συλλογισμό των κλασσικών, όπως και το νόμο του Say, λέγοντας ότι στην απλή εμπορευματική παραγωγή (E-X-E) η πώληση και η αγορά έχουν διαχωριστεί τόσο χρονικά όσο και τοπικά. Το χρήμα δεν είναι μόνο το μέσο για την ανταλλαγή των εμπορευμάτων αλλά και το μέσο για να διασπαστεί η ανταλλαγή σε ξεχωριστές και διαφορετικές συναλλαγές: την πώληση και την αγορά. Η διάσπαση αυτή εμπεριέχει τη δυνατότητα εμφάνισης των κρίσεων.

Ο Μαρξ μελετώντας σε βάθος τον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής ανέδειξε τις εγγενείς αντιφάσεις που εμφανίζονται στον πυρήνα της καπιταλιστικής παραγωγής και τις τάσεις που διαμορφώνονται για τις κρίσεις

¹⁵ Δ. Τζουβάνος (2010).

υπερσυσσώρευσης του κεφαλαίου. Με βάση το «νόμο της αξίας», όπως ο ίδιος τον ανάπτυξε, ο άνθρωπος, με τον τρόπο που εντάσσεται στην παραγωγή, δημιουργεί πλούτο (αξίες) περισσότερο από αυτόν που καταναλώνει, με αποτέλεσμα να υπάρχει πάντα η τάση συσσώρευσης κεφαλαίου που δεν μπορεί να ξαναμπεί σε διαδικασία αναπαραγωγής. Οι τάσεις όμως αυτές δεν προεξοφλούν κατ' ανάγκη και την εμφάνιση των κρίσεων. Αυτές εμφανίζονται ως αποτέλεσμα των κοινωνικών και πολιτικών αντιφάσεων σε συγκεκριμένες συνθήκες ανάπτυξης του καπιταλισμού. Η καπιταλιστική παραγωγή είναι παραγωγή υπεραξίας και κέρδους μέσω της εκμετάλλευσης της εργατικής δύναμης. Ό,τι επηρεάζει το βαθμό εκμετάλλευσης καθορίζει και την πορεία της συσσώρευσης του κεφαλαίου. Το σύνολο των αντιφάσεων που υπάρχουν στο καπιταλιστικό σύστημα επικαθορίζονται τελικά από τον ταξικό συσχετισμό.¹⁶

Μετά το θάνατο του Μαρξ πολλοί επίγονοι ασχολήθηκαν με το έργο του και ιδιαίτερα με το θέμα των κρίσεων. Αναπτύχθηκε έντονος διάλογος και αντιπαραθέσεις μεταξύ των μαρξιστών (Λένιν, Κάουτσκι, Λούξεμπουργκ, Μπουχάριν, κλπ). Η μαρξιστική σκέψη επηρέασε σε μεγάλο βαθμό τα πολιτικοκοινωνικά πράγματα τον 20ο αιώνα, με τις μεγάλες επαναστάσεις (Ρωσία, Κίνα, Κούβα) και τα πολλά απελευθερωτικά κινήματα, αλλάζοντας σημαντικά τον παγκόσμιο πολιτικό χάρτη.

• Οι μεγάλες κρίσεις του 20ου αιώνα:

Οι κρίσεις της καπιταλιστικής συσσώρευσης διακρίνονται σε «κυκλικές» και «δομικές» ή συστημικές, όπως συνηθίζεται να λέγεται η τωρινή¹⁷. Οι κυκλικές είναι περιοδικές αναγκαίες προσαρμογές στην πορεία της συσσώρευσης. Αυτές εμφανίζονται ως κρίσεις πραγματοποίησης (χαμηλή ζήτηση) και ως κρίσεις ρευστότητας (μικρά κέρδη). Οι δομικές κρίσεις εμφανίζονται όταν το δεδομένο μοντέλο συσσώρευσης πρέπει να αντικατασταθεί από άλλο. Εδώ χρειάζονται αλλαγές στη οικονομική και πολιτική οργάνωση της κοινωνίας.

Η πρώτη παγκόσμια δομική κρίση του 20ου αιώνα εκδηλώνεται το 1929 που θεωρείται και η μεγαλύτερη. Ξεκίνησε από τις ΗΠΑ και επεκτάθηκε στην Ευρώπη. Τα αποτελέσματα της ύφεσης είναι γνωστά: κλείσιμο επιχειρήσεων, ανεργία, μείωση των μισθών, χρεωκοπία τραπεζών λόγω μεγάλου δανεισμού, κλπ. Για το ξεπέρασμα της κρίσης επιστρατεύτηκε ο Κέυνς. Την κεϋνσιανή πολιτική την εφάρμοσε με επιτυχία η «νέα κοινωνική συμφωνία» (New Deal) του Ρούσβελτ. Από τη λήξη του 2ου παγκόσμιου πολέμου και για 25 χρόνια υπήρξε η καλύτερη περίοδος του καπιταλισμού. Κατά την

¹⁶ Γ. Μηλιός και Δ.Π. Σωτηρόπουλος (2011).

¹⁷ David Laibman (2012).

περίοδο αυτή ένας από τους βασικούς μοχλούς ανάπτυξης ήταν και ο μόνιμος πολεμικός εξοπλισμός που συνέβαλε στην τεχνολογική εξέλιξη. Επίσης έχουμε ανάπτυξη του συνδικαλιστικού κινήματος και ενδυνάμωση της εργατικής τάξης, το γαλλικό Μάη, το Αμερικάνικο κίνημα κλπ. Έτσι, η όξυνση των πολιτικών συγκρούσεων και η μεγάλη συσσώρευση του κεφαλαίου προετοίμασαν το έδαφος για την επόμενη μεγάλη ύφεση.

Από το τέλος της δεκαετίας του 1960 αρχίζουν τα σημάδια της επόμενης κρίσης: μείωση του ΑΕΠ, αύξηση της ανεργίας, αύξηση του πληθωρισμού κλπ. Για πρώτη φορά έχουμε στασιμοπληθωρισμό (ταυτόχρονα ύφεση και πληθωρισμό). Αρχίζει να αμφισβητείται η κεϋνσιανή πολιτική που κυριάρχησε μέχρι τότε. Με την απαξίωση του κεϋνσιανισμού εμφανίζονται δύο προοπτικές: Η πρώτη αφορά το σοσιαλδημοκρατικό μοντέλο, που χρειαζόταν νέους θεσμούς παραγωγής και διανομής του πλούτου, και το οποίο, παρά τις κάποιες απόπειρες εφαρμογής του, σε χώρες της Ευρώπης κυρίως, δεν προχώρησε. Η δεύτερη αφορά το νεοφιλελεύθερο μοντέλο το οποίο εφαρμόστηκε αρχικά σε Αγγλία (Θάτσερ) και ΗΠΑ (Ρήγκαν) και επικράτησε στη συνέχεια και σε άλλες χώρες.

3.2 Πολιτικά δρώμενα

Η δεκαετία του 1970 χαρακτηρίζεται από πολιτική αστάθεια στην Ισλανδία, καθώς υπήρχε συχνή εναλλαγή κυβερνήσεων (1971, 1974, 1978, 1979). Δύο νέα κόμματα ιδρύθηκαν, η Λαϊκή Συμμαχία (People's Alliance) και η Ένωση Φιλελεύθερων και Αριστερών (Union of Liberals and Leftists), σαν αριστερές διασπάσεις του SDP¹⁸. Μέχρι το 1990 το IP και το PP εναλλάσσονταν στην εξουσία, σχηματίζοντας κυβερνήσεις συνεργασίας. Σε αντίθεση με τα άλλα σκανδιναβικά κράτη, όπου τα Σοσιαλδημοκρατικά Κόμματα είχαν ηγεμονικό ρόλο, στην Ισλανδία το Independence Party κυρίως, αλλά και το Progressive Party, κυριάρχησαν στο πολιτικό σκηνικό. Αυτό οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στην εκλογική υπερεκπροσώπηση των αγροτικών περιοχών, την οποία υποστήριξε πολύ το IP.

Την περίοδο αυτή, η γενικότερη πολιτική διεθνής κατάσταση (ο πόλεμος του Βιετνάμ, οι διαδηλώσεις φοιτητών σε Ευρώπη και ΗΠΑ) επηρέασαν την ισλανδική κοινωνία με αποτέλεσμα την εμφάνιση αριστερών κινήματων (κίνημα των γυναικών, αντιπολεμικό κίνημα, διαδηλώσεις ενάντια στις βάσεις των ΗΠΑ στη χώρα) και τη στροφή προς τα “αριστερά” των νέων κομμάτων. Παρόλα αυτά, οι κυβερνήσεις ακολούθησαν την ίδια πολιτική με την προηγούμενη περίοδο (1960-1970), προχωρώντας τις μεταρρυθμίσεις. Ο κρατικός έλεγχος στην οικονομία, η ανάπτυξη του δημόσιου τομέα και η επέκταση του κράτους πρόνοιας αμφισβητήθηκαν περισσότερο, ενώ παράλληλα η αντίθεση στην ελεύθερη οικονομία της αγοράς περιορίστηκε.

3.3 Πορεία προς την πλήρη απελευθέρωση

Μέχρι τη δεκαετία του 1990, η ισλανδική οικονομία ήταν σε μεγάλο βαθμό κρατικά ελεγχόμενη. Ωστόσο, οι οικονομικές μεταρρυθμίσεις την περίοδο 1970-1990 και κυρίως από το 1980 και μετά προετοίμασαν το έδαφος για την πλήρη απελευθέρωση της οικονομίας, που άρχισε το 1994 με την είσοδο της Ισλανδίας στην Ευρωπαϊκή Οικονομική Ζώνη (European Economic Area, EEA). Κατά τη διάρκεια του θάτσερισμού - ρηγκανισμού στις αρχές του 1980, μία νεοφιλεύθερη ομάδα, γνωστή ως Locomotive Group, εισήγαγε και υποστήριξε τις ιδέες του Μίλτον Φρήντμαν. Ο David Oddsson, ένα από τα

¹⁸ CBI (1996).

σημαντικότερα μέλη του Locomotive Group, μέλος του Independence Party, υποστήριξε μια σειρά από ιδιωτικοποιήσεις, κυρίως στον αλιευτικό στόλο ¹⁹.

Η επέκταση της ζώνης ψαρέματος στα 50 μίλια το 1972 και στα 200 μίλια το 1975, καθώς και η βελτίωση της επεξεργασίας ψαριών και η περαιτέρω βελτίωση του αλιευτικού στόλου, βοήθησαν στο να αναπτυχθεί ξανά ο τομέας της αλιείας και να ξεπεραστεί η κρίση των προηγούμενων χρόνων (1968-1969) ²⁰. Παρόλα αυτά, η μείωση της κερδοφορίας των επιχειρήσεων στον τομέα της αλιείας στις αρχές της δεκαετίας του 1980, είχε ως αποτέλεσμα να υιοθετηθεί ένα σύστημα ποσόστωσης των αλιευμάτων, το οποίο έδωσε το κίνητρο στους επιχειρηματίες να βελτιώσουν τις επενδύσεις στον αλιευτικό στόλο και να επωφεληθούν από τις τεχνολογικές καινοτομίες. Το τραπεζικό σύστημα, το οποίο την ίδια στιγμή βρισκόταν σε σημαντική ανάπτυξη, ενδυναμώθηκε περισσότερο, χρηματοδοτώντας την επέκταση και την ενοποίηση των εταιριών αυτών στον τομέα της αλιείας.

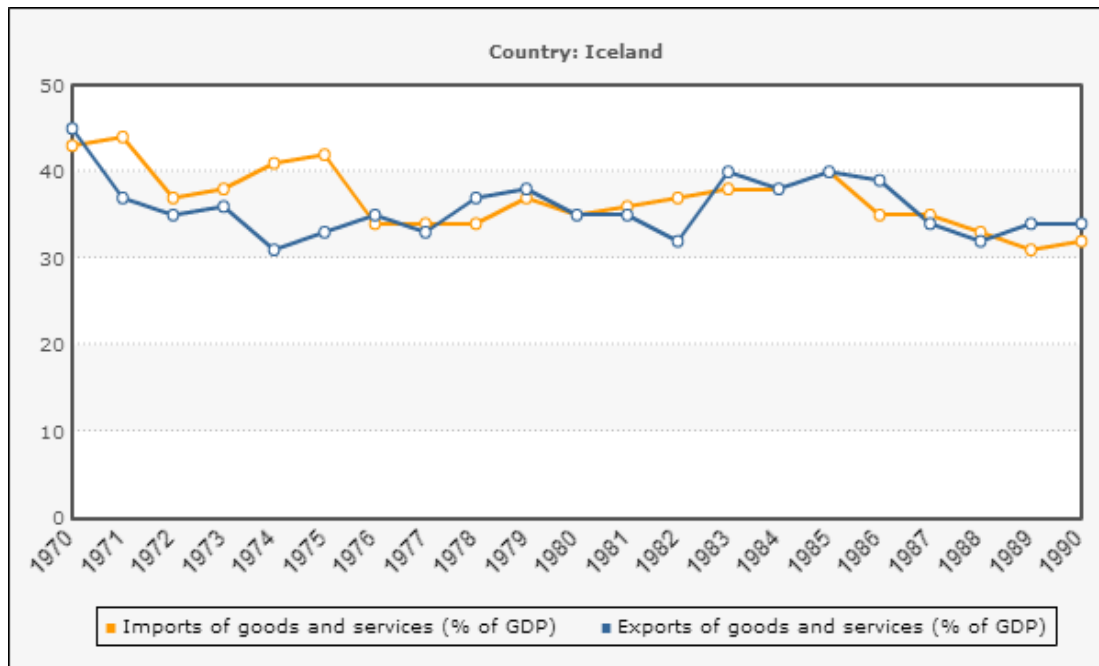
Πέρα από την εξαγωγή ψαριών, η ισλανδική οικονομία άρχισε να επικεντρώνεται περισσότερο στην εξαγωγή άλλων προϊόντων, όπως αλουμίνιο, μηχανήματα, λογισμικό, φαρμακευτικά προϊόντα, προϊόντα ξυλείας. Ήδη από το 1969 η κατασκευή του πρώτου εργοστασίου αλουμινίου έγινε στα πλαίσια της προσπάθειας της κυβέρνησης να διευρύνει την οικονομία και να περιορίσει την εξάρτηση από την αλιεία. Προωθήθηκε η ανάπτυξη της ενέργειας και η κατασκευή υδροηλεκτρικών έργων, το εργοστάσιο αλουμινίου επεκτάθηκε και παράλληλα κατασκευάστηκε ένα εργοστάσιο σιδηροπυριτίου²¹. Θέσεις εργασίας δημιουργήθηκαν σε νέους τομείς, με αποτέλεσμα να μειωθεί η απασχόληση του εργατικού δυναμικού στην αλιεία και τη γεωργία.

¹⁹ Robert Wade και Silla Sigurgeirsdottir (2010).

²⁰ CBI (1996).

²¹ Haraldur Niels Sigurjónsson (2011).

- ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4: *Εισαγωγές και Εξαγωγές προϊόντων και υπηρεσιών (ποσοστό % του ΑΕΠ)*

Πηγή: World Bank (2012).

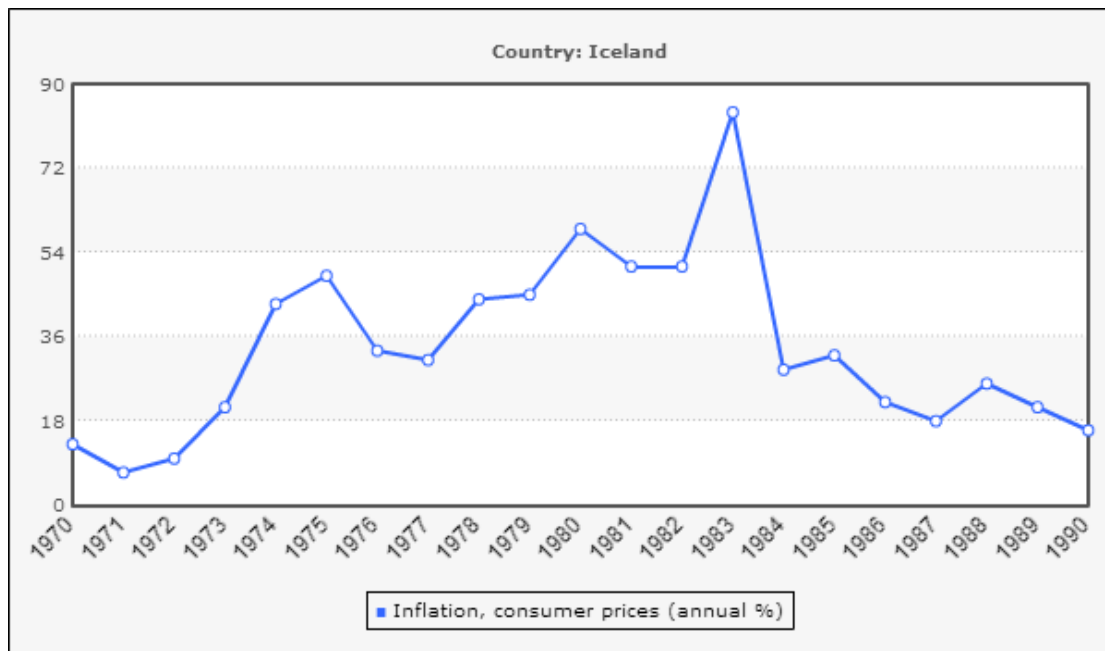
- Πληθωρισμός

Οι πετρελαϊκές κρίσεις τη δεκαετία του 1970 έπληξαν την οικονομία της Ισλανδίας σημαντικά. Ο πληθωρισμός αυξήθηκε στο 43% το 1974, στο 59% το 1980 και έφτασε στο 84% το 1983 όπως φαίνεται στο ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 5²². Μετά τις εκλογές του 1983, η κυβέρνηση συνεργασίας που σχηματίστηκε από το Independence Party και το Progressive Party, επικεντρώθηκε στη μείωση του πληθωρισμού. Το βασικότερο μέτρο ήταν η κατάργηση της τιμαριθμικής αναπροσαρμογής των μισθών, η οποία προκάλεσε μια ξαφνική μείωση της αγοραστικής δύναμης και επιτεύχθηκε χωρίς κοινωνικές εκρήξεις²³. Το εργατικό κίνημα αποδέχτηκε σε μεγάλο βαθμό την κατάσταση και υιοθέτησε μια πολιτική συνεργασίας με την κυβέρνηση για τη διατήρηση της πολιτικής και οικονομικής σταθερότητας. Ο πληθωρισμός μειώθηκε στο 15% το 1987, αλλά αυξήθηκε πάλι στο 30% το 1988. Από το 1990, λόγω των οικονομικών μεταρρυθμίσεων και της απελευθέρωσης των αγορών, ο πληθωρισμός μειώθηκε σημαντικά, κατά μέσο όρο στο 4,85% την περίοδο 1990 – 2000.

²² CBI (2008).

²³ CBI (1996).

- ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 5: Πληθωρισμός 1970-1990 (ποσοστό %)

Πηγή: World Bank (2012).

- Τραπεζικό σύστημα

Το 1982 ιδρύθηκε η τράπεζα Kaupthing Bank, που έπαιξε σημαντικό ρόλο στη χρηματοπιστωτική αγορά και από το 1990 άρχισε να δραστηριοποιείται και εκτός της Ισλανδίας. Μετά το 1961, που η Κεντρική Τράπεζα της Ισλανδίας ανέλαβε την έκδοση νομίσματος, η κρατική Landsbanki άρχισε να αναπτύσσεται και να επεκτείνεται σαν εμπορική τράπεζα, εκμεταλλευόμενη τις νέες δυνατότητες που προέκυψαν μετά την απελευθέρωση της χρηματοοικονομικής αγοράς το 1986. Παράλληλα, το 1990, οι τρεις ιδιωτικές τράπεζες (Union Bank, Bank of Commerce, Industrial Bank) και η κρατική Fisheries Bank συγχωνεύτηκαν στη νέα Islandsbanki, η οποία μετονομάστηκε σε Glitnir το 2006. Το 1990 η Islandsbanki ήταν η μόνη μεγάλη ιδιωτική τράπεζα. Παρόλα αυτά, μέσα στην επόμενη δεκαετία σταδιακά ιδιωτικοποιήθηκαν και οι άλλες τράπεζες.

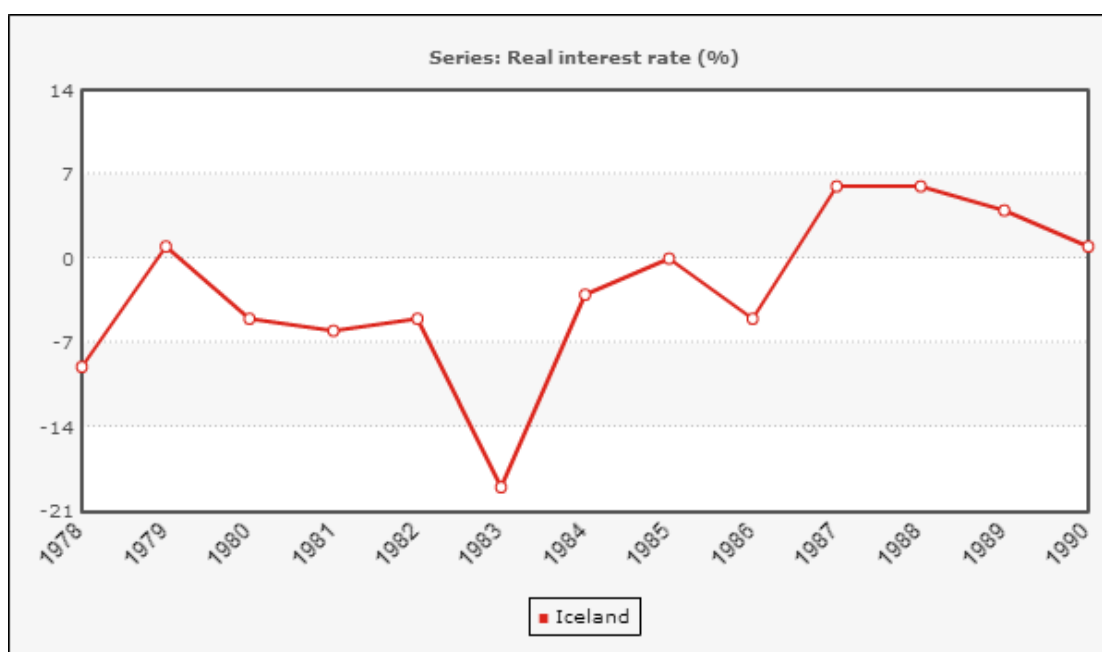
Κατά την περίοδο που υπήρχε αύξηση του πληθωρισμού τα πραγματικά επιτόκια ²⁴ παρέμειναν ουσιαστικά αρνητικά και οι ισλανδικές τράπεζες αποφάσιζαν ποιοι μπορούσαν να πάρουν δάνεια, τα οποία ήταν σαν “δώρα”, αφού τα πραγματικά επιτόκια ήταν τόσο χαμηλά ²⁵. Επειδή οι αποταμιεύσεις

²⁴ Βλ. Παράρτημα Α.

²⁵ Haraldur Níels Sigurjónsson (2011).

των ανθρώπων θα “εξασθενούσαν” με τον πληθωρισμό, ήταν διστακτικοί στο να αποταμιεύσουν χρήματα και άρχισαν να επενδύουν τα χρήματά τους στον τομέα της στέγασης. Η λειτουργία των τραπεζών ελεγχόταν ακόμη από το κράτος. Στα πλαίσια της ευρείας οικονομικής μεταρρύθμισης το 1979, υιοθετήθηκε η τιμαριθμική αναπροσαρμογή των δανείων, η οποία άλλαξε σιγά σιγά την πιστωτική αγορά, ενθαρρύνοντας τις αποταμιεύσεις και αναγκάζοντας τους οφειλέτες να αποπληρώσουν την πραγματική αξία των δανείων τους.

- ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 6: Πραγματικά επιτόκια

Πηγή: World Bank (2012).

Επενδυτικά πιστωτικά ιδρύματα

Τα επενδυτικά πιστωτικά ιδρύματα έπαιξαν σημαντικό ρόλο στην ανάπτυξη της ισλανδικής οικονομίας. Η άντληση κεφαλαίων γινόταν κυρίως από το εξωτερικό και στη συνέχεια τα ιδρύματα δάνειζαν εκ νέου τις ισλανδικές επιχειρήσεις για τα επενδυτικά τους σχέδια. Σχεδόν όλα τα επενδυτικά πιστωτικά ιδρύματα ήταν κρατικής ιδιοκτησίας. Ένα ξεχωριστό ίδρυμα ιδρύθηκε για κάθε σημαντικό τομέα της οικονομίας, μερικές φορές χρηματοδοτούμενο εν μέρει από τις επιχειρήσεις στο συγκεκριμένο τομέα.²⁶

²⁶ Ministry of Commerce Iceland (1997).

- Το *Fisheries Investment Fund* είναι ένα από τα μεγαλύτερα πιστωτικά ιδρύματα στην Ισλανδία, είναι ένα κρατικό χρηματοπιστωτικό ίδρυμα, αλλά οι υποχρεώσεις του δεν υπόκεινται σε κρατική εγγύηση. Από όταν ιδρύθηκε, το 1905, παρείχε δάνεια έναντι εξασφαλισμένων υποθηκών στην αλιεία, στη βιομηχανία επεξεργασίας ψαριών και σε άλλες σχετικές οικονομικές δραστηριότητες. Οι δανειοδοτικές δραστηριότητές του περιελάμβαναν μεσοπρόθεσμα και μακροπρόθεσμα δάνεια και πιστώσεις, που χορηγούνταν σύμφωνα με τους όρους της αγοράς και την οικονομική κατάσταση του δανειολήπτη.

- Το *Industrial Loan Fund* ήταν επίσης ένα κρατικό ίδρυμα με σκοπό την παροχή επενδυτικών δανείων στους κατασκευαστές, προωθώντας έτσι την παραγωγή και την ανάπτυξη στο βιομηχανικό τομέα.

- Το 1970 που η Ισλανδία έγινε μέλος της EFTA (Ευρωπαϊκή Ζώνη Ελευθέρων Συναλλαγών), ιδρύθηκε το *Industrial Development Fund* από τις κυβερνήσεις της Δανίας, της Φιλανδίας, της Ισλανδίας, της Σουηδίας και της Νορβηγίας. Σκοπός του ιδρύματος αυτού ήταν η χρηματοδότηση της μεταποιητικής βιομηχανίας στη χώρα, καθώς οι δασμοί που υπήρχαν στις συναλλαγές, άρχισαν σταδιακά να καταργούνται μετά την είσοδο της Ισλανδίας στην EFTA.

- Επίσης το 1970 ιδρύθηκε το *Export Credit Fund*, με σκοπό την παροχή πίστωσης στους Ισλανδούς εξαγωγείς, κυρίως στον τομέα των κατασκευών. Χορηγούσε δάνεια στις ισλανδικές εμπορικές τράπεζες, οι οποίες στη συνέχεια δάνειζαν ξανά στους δικούς τους πελάτες με ένα επιπλέον περιθώριο για τον πιστωτικό κίνδυνο.

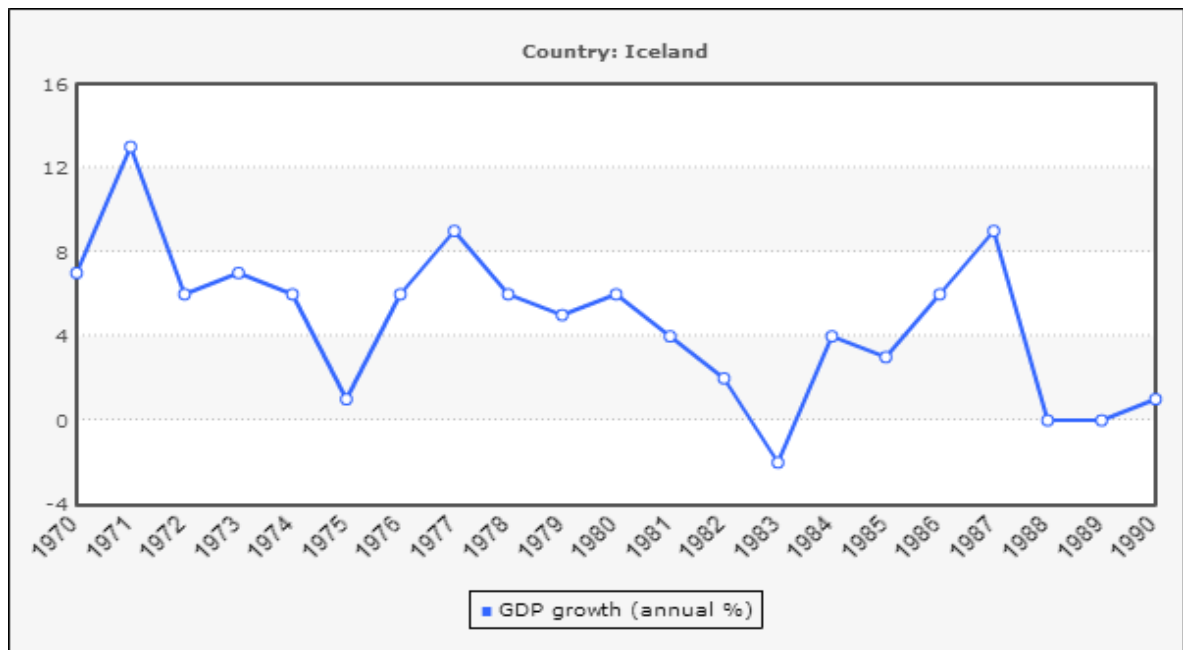
- Συνταξιοδοτικά ταμεία

Το χρηματοπιστωτικό σύστημα ενισχύθηκε σημαντικά το 1969, όταν δημιουργήθηκαν τα ιδιωτικά συνταξιοδοτικά ταμεία. Οι εισφορές προς τα συνταξιοδοτικά ταμεία έγιναν υποχρεωτικές από το 1974 ²⁷. Η αύξηση των επενδύσεων των ταμείων έφτασε στο απόγειο την περίοδο από το 1979 μέχρι το 1986, όταν εφαρμόστηκε η τιμαριθμική αναπροσαρμογή και απελευθερώθηκαν τα επιτόκια ²⁸. Η ισχυρή ζήτηση από τα ασφαλιστικά ταμεία για επενδυτικά προγράμματα, σε συνδυασμό με νέες ευκαιρίες για την παροχή τίτλων, ήταν ο βασικός παράγοντας που τη δεκαετία του 1990 προκάλεσε μια δυναμική αγορά για τις κινητές αξίες στην Ισλανδία.

²⁷ Ministry of Finance and Economic Affairs (2006).

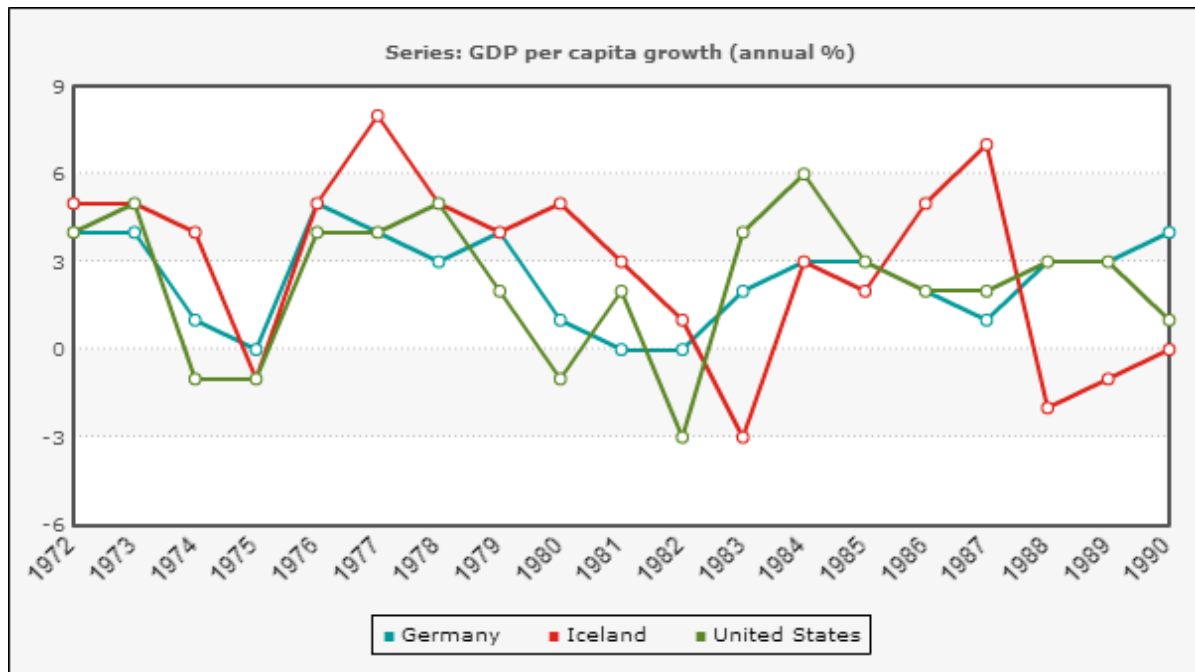
²⁸ R. Portes και F. M. Baldursson (2007).

- ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 7: Ετήσιος ρυθμός ανάπτυξης του ΑΕΠ (ποσοστό %)

Πηγή: World Bank (2012).

- ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 8: Μεταβολή του κατά κεφαλήν ΑΕΠ Ισλανδίας, Γερμανίας και ΗΠΑ (ποσοστό %)

Πηγή: World Bank (2012).

Κεφάλαιο 4: Η αρχή της διακυβέρνησης του David Oddsson (1991-1995)

4.1 Η οικονομική πολιτική της κυβέρνησης Oddsson

Ο νεοφιλελευθερισμός που είχε ήδη αρχίσει να επικρατεί σε χώρες της Ευρώπης από το 1970, επηρέασε και την Ισλανδία. Από τις αρχές της δεκαετίας του 1990, η οικονομική πολιτική που υιοθετήθηκε από όλες τις κυβερνήσεις ήταν βασισμένη στο νεοφιλελεύθερο μοντέλο. Το 1991, το συντηρητικό Independence Party συγκρότησε κυβέρνηση συνεργασίας με το Social Democratic Party. Η νέα κυβέρνηση με πρωθυπουργό τον David Oddsson, εφάρμοσε ένα πρόγραμμα σταδιακής οικονομικής απελευθέρωσης, που περιελάμβανε ιδιωτικοποιήσεις, μείωση της φορολογίας στα μεγάλα κέρδη και απελευθέρωση της αγοράς εργασίας. Το βασικότερο βήμα την περίοδο αυτή (1991-1995) ήταν η ένταξη της Ισλανδίας στην Ευρωπαϊκή Οικονομική Ζώνη (ΕΕΑ), που στόχο είχε να βοηθήσει την οικονομική ανάπτυξη της χώρας μέσω της στενότερης συνεργασίας με τις άλλες χώρες της Ευρώπης.

α) Ιδιωτικοποιήσεις

Ήδη από την προηγούμενη δεκαετία, ο David Oddsson ως δήμαρχος του Ρέικιαβικ, είχε συγχωνεύσει τη μεγαλύτερη αλιευτική εταιρεία στην περιοχή, η οποία ανήκε στο δήμο και είχε μεγάλη επιβάρυνση, με μία ιδιωτική εταιρεία. Στη συνέχεια πούλησε τις μετοχές του δήμου στη νέα εταιρεία. Από το 1991 και μετά συνέχισε τις ιδιωτικοποιήσεις κρατικών εταιρειών, όπως ενός εργοστασίου λιπάσματος, μιας εταιρείας εκτύπωσης, εταιρειών επεξεργασίας ψαριών και αποστακτηρίων ²⁹. Ωστόσο το μεγάλο κύμα ιδιωτικοποιήσεων άρχισε το 1998, όταν η κυβέρνηση ξεκίνησε τις διαδικασίες για την ιδιωτικοποίηση των δύο μεγαλύτερων εμπορικών τραπεζών.

β) Φορολογικά μέτρα

Η κυβέρνηση για να προσελκύσει ξένο κεφάλαιο, αλλά και για να ενισχύσει το εγχώριο, προχώρησε σε φορολογικές μεταρρυθμίσεις. Μείωσε το συντελεστή φορολογίας των επιχειρήσεων από 45% που ήταν το 1990, στο 33% το 1994,

²⁹ Roger Boyes (2009).

στο 30% στα τέλη της δεκαετίας, και στο 18% το 2002 ³⁰. Από το 1995 η κυβέρνηση άρχισε σταδιακά να μειώνει τον ανώτατο φορολογικό συντελεστή εισοδημάτων για τα φυσικά πρόσωπα και στη συνέχεια καθιέρωσε ενιαίο συντελεστή. Επιπλέον προχώρησε στη μείωση του πρόσθετου φόρου που ίσχυε για τα ανώτερα εισοδήματα. Στα χρόνια που ακολούθησαν, υιοθέτησε χαμηλό ενιαίο φορολογικό συντελεστή (10%) για τα εισοδήματα κεφαλαίου και κατήργησε το φόρο περιουσίας ³¹.

- ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 9: Μείωση του εταιρικού φορολογικού συντελεστή

Πηγή: Hannes Gissurarson και Daniel J. Mitchell (2007).

³⁰ Hannes Gissurarson και Daniel J. Mitchell (2007).

³¹ E. Huijbens και H.F. Þorsteinsson (2010).

- ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 10: Μείωση του ανώτατου φορολογικού συντελεστή στα εισοδήματα

Πηγή: Hannes Gissurarson και Daniel J. Mitchell (2007).

γ) Είσοδος της Ισλανδίας στην Ευρωπαϊκή Οικονομική Ζώνη (ΕΕΑ)

Η ένταξη της Ισλανδίας στην Ευρωπαϊκή Οικονομική Ζώνη (European Economic Area) το 1994 ήταν το πιο καθοριστικό βήμα για την είσοδό της στην παγκόσμια οικονομία και κυρίως στις ευρωπαϊκές αγορές. Η ΕΕΑ βασίζεται στις ίδιες “τέσσερις ελευθερίες” με την Ευρωπαϊκή Ένωση: την ελεύθερη διακίνηση αγαθών (με εξαίρεση τους τομείς της αλιείας και της γεωργίας), υπηρεσιών, κεφαλαίου και εργατικού δυναμικού³². Έτσι παρόλο που η Ισλανδία δεν είναι μέλος της ΕΕ, με την είσοδό της στην ΕΕΑ, υιοθέτησε περίπου το 80% των νόμων και των κανονισμών της ΕΕ. Στα πλαίσια αυτά, η Ισλανδία κατήργησε τους περιορισμούς για τη μετακίνηση

³² Morten Harper (2008).

κεφαλαίου εντός και εκτός της χώρας ³³. Ήδη από το 1990, είχε ξεκινήσει η σταδιακή απελευθέρωση της κίνησης κεφαλαίων, η οποία ολοκληρώθηκε πλήρως το 1995. Η είσοδος στην ευρωπαϊκή αγορά επέτρεψε τη ραγδαία ανάπτυξη του χρηματοπιστωτικού τομέα, καθώς πλέον οι ισλανδικές τράπεζες μπορούσαν να επεκταθούν και να λειτουργήσουν και σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες ³⁴.

4.2 Ισλανδία και ΕΕ

Παρά την ένταξη της στην ΕΕΑ, η Ισλανδία έχει αρνηθεί μέχρι στιγμής τη συμμετοχή της στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Το μεγαλύτερο τμήμα της οικονομικής και πολιτικής εξουσίας της χώρας θεωρεί ότι οι δεσμεύσεις που απορρέουν από την Κοινή Αγροτική Πολιτική (ΚΑΠ), την Κοινή Αλιευτική Πολιτική, καθώς και την Οικονομική και Νομισματική Ένωση (ΟΝΕ), δεν συνεισφέρουν στην ανάπτυξη της. Επίσης, μειώνουν την ανεξαρτησία και την εθνική κυριαρχία της, αφού πολλές αποφάσεις που την αφορούν, θα λαμβάνονται από θεσμούς της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Συγκεκριμένα, το Independence Party υποστήριζε ότι με την υιοθέτηση της Κοινής Αλιευτικής Πολιτικής, η χώρα θα έχανε τον έλεγχο των θαλασσών της, αφού ξένα πλοία θα είχαν το δικαίωμα να ψαρεύουν στην ισλανδική ζώνη. Αυτό θα ήταν ενάντια στα συμφέροντα τόσο των Ισλανδών πλοιοκτητών, όσο και των ισλανδικών εταιρειών, που επιπλέον θα δεσμεύονταν με υψηλότερη φορολογία και κανονισμούς από την ΕΕ. Παρόμοια ήταν και η αρχική θέση του αγροτικού Progressive Party, που μέχρι και το 2000 ήταν πλήρως αντίθετο στην ένταξη στην ΕΕ. Αντίθετα, το SDP ήταν το μόνο κόμμα που υποστήριξε το 1994 την είσοδο στην Ευρωπαϊκή Ένωση, όπως και τα υπόλοιπα σκανδιναβικά σοσιαλδημοκρατικά κόμματα. Το γεγονός ότι ένα μεγάλο κομμάτι του ισλανδικού λαού ήταν αντίθετο στην ΕΕ, επηρέασε σημαντικά τη θέση των πολιτικών κομμάτων. Καθοριστική ήταν η αρνητική στάση του αγροτικού πληθυσμού, που βασιζόταν σε μεγάλο βαθμό στην αλιεία και τη γεωργία και είχε αυξημένη εκλογική εκπροσώπηση στο κοινοβούλιο ³⁵. Το αριστερό People's Alliance, που είχε αναφορές στο παγκόσμιο κομμουνιστικό κίνημα, ήταν κατά της ένταξης στην ΕΕ, όπως και στην ΕΕΑ και στο NATO.

³³ Thorolfur Matthiasson (2008).

³⁴ Gylfi Magnússon (2009).

³⁵ Baldur Thorhallson (2002).

4.3 Περίοδος αρνητικής ανάπτυξης

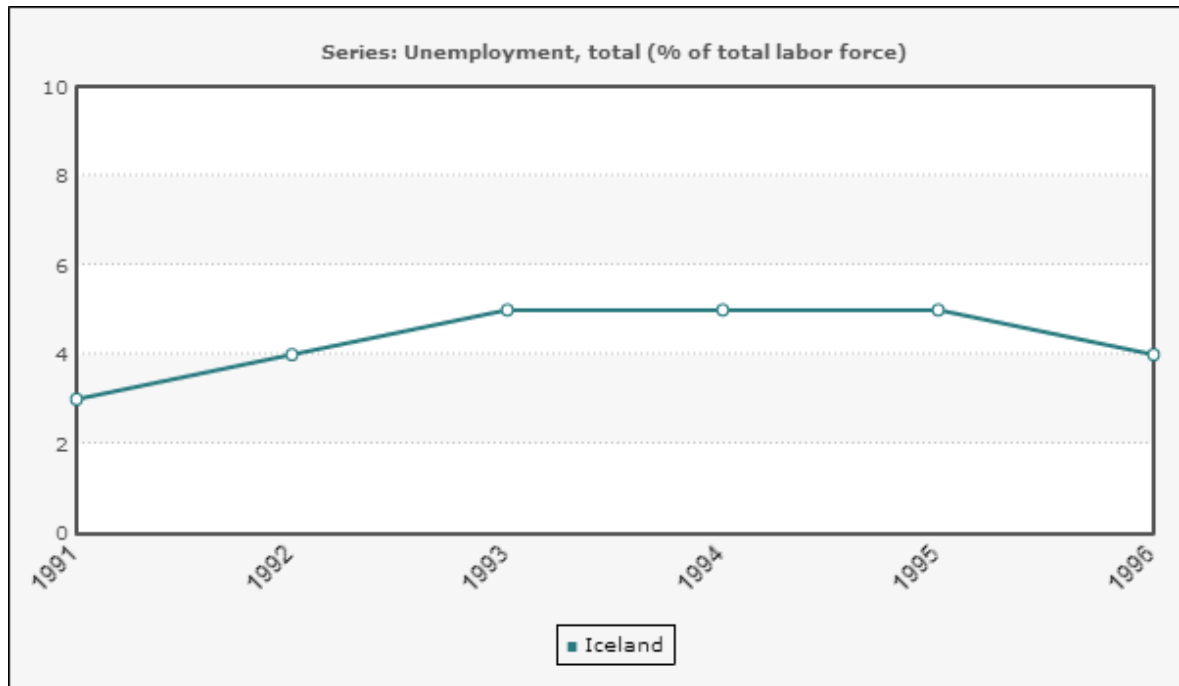
Κατά την περίοδο 1990-1995 υπήρχε μεγάλη στασιμότητα στην οικονομία, που οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στη μείωση των αλιευμάτων, σε συνδυασμό με την ύφεση στην παγκόσμια οικονομία. Η εθνική δαπάνη αυξήθηκε με ταχύτερο ρυθμό απ' ό,τι το εθνικό εισόδημα, με αποτέλεσμα ένα μεγάλο έλλειμμα τρεχουσών συναλλαγών και αύξηση του δημόσιου χρέους³⁶. Όπως και πολλές άλλες χώρες - μέλη του ΟΕCD (ΟΟΣΑ), στις αρχές της δεκαετίας του 1990, η Ισλανδία είχε ένα μεγάλο δημόσιο έλλειμμα, κατά μέσο όρο 3% του ΑΕΠ στο διάστημα 1985-1995. Η κυβέρνηση προσπάθησε να αντιμετωπίσει το αυξανόμενο δημόσιο χρέος³⁷ και το έλλειμμα του προϋπολογισμού με περικοπές σε προγράμματα κοινωνικής πρόνοιας. Παράλληλα, μείωσε τις επιδοτήσεις για τις μη επικερδείς επιχειρήσεις. Η ανεργία αυξήθηκε από το 0,5% που ήταν πριν το 1990, στο 5% περίπου, επίπεδο πρωτοφανές για τη μεταπολεμική περίοδο³⁸. Όπως φαίνεται στο ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 12, το 1990 οι πραγματικοί μισθοί μειώθηκαν κατά 4,9%, το 1991 αυξήθηκαν κατά 1,5%, το 1992 όμως υπήρχε μείωση 0,8% και το 1993 μείωση 2,6%. Μετά το 1995, που αρχίζει η περίοδος μεγάλης οικονομικής ανάπτυξης, παρατηρείται σημαντική αύξηση στα πραγματικά εισοδήματα.

³⁶ Birgir Ísleifur Gunnarsson (2001).

³⁷ Βλ. Παράρτημα Α.

³⁸ Gudmundur Jonsson (2001).

- ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 11: *Ανεργία (ποσοστό % του συνολικού εργατικού δυναμικού)*

Πηγή: World Bank (2012).

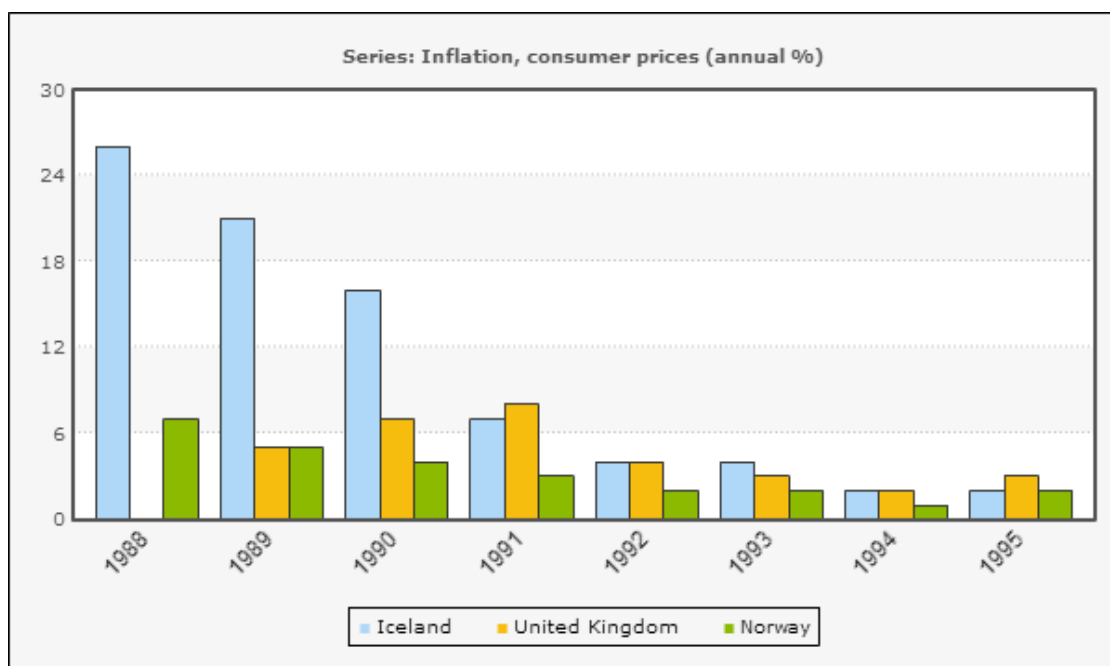
- ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 12: *Ποσοστό (%) μεταβολής των πραγματικών μισθών με σχέση με το προηγούμενο έτος (1989-1997)*

Πηγή: Statistics Iceland (2013).

Η μείωση του πληθωρισμού ήταν από τους βασικούς στόχους της νέας κυβέρνησης. Για το λόγο αυτό χορήγησε ανεξαρτησία στην Κεντρική Τράπεζα και απελευθέρωσε το νόμισμα ³⁹. Έτσι, από το 1991 και μετά, ο πληθωρισμός κυμάνθηκε σε ποσοστά αντίστοιχα με τις ανεπτυγμένες γειτονικές χώρες, όπως φαίνεται στο ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 13: από 16% το 1990, μειώθηκε στο 7% το 1991, στο 4% το 1992 και στο 2% το 1994. Από το 1995, η Κεντρική Τράπεζα της Ισλανδίας άρχισε να παίρνει μέτρα για την υιοθέτηση της στόχευσης πληθωρισμού ως βάση της νομισματικής πολιτικής ⁴⁰. Η **στόχευση πληθωρισμού** είναι μία οικονομική πολιτική σύμφωνα με την οποία η κεντρική τράπεζα υπολογίζει και δημοσιοποιεί ένα προβλεπόμενο ποσοστό του πληθωρισμού, και στη συνέχεια προσπαθεί να κατευθύνει τον πραγματικό πληθωρισμό προς αυτό το στόχο, μέσω της μεταβολής των επιτοκίων και άλλων νομισματικών εργαλείων.

- ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 13: Πληθωρισμός 1988-1995 Ισλανδίας, Ηνωμένου Βασιλείου και Νορβηγίας (ποσοστό %)

Πηγή: World Bank (2012).

Η μεγάλη οικονομική ανάπτυξη της Ισλανδίας αρχίζει από τα μέσα της δεκαετίας του 1990, με την αύξηση των εξαγωγών, τις υψηλές τιμές των φαρμάκων και μια σειρά από νέες επενδύσεις.

³⁹ Hannes Gissurarson και Daniel J. Mitchell (2007).

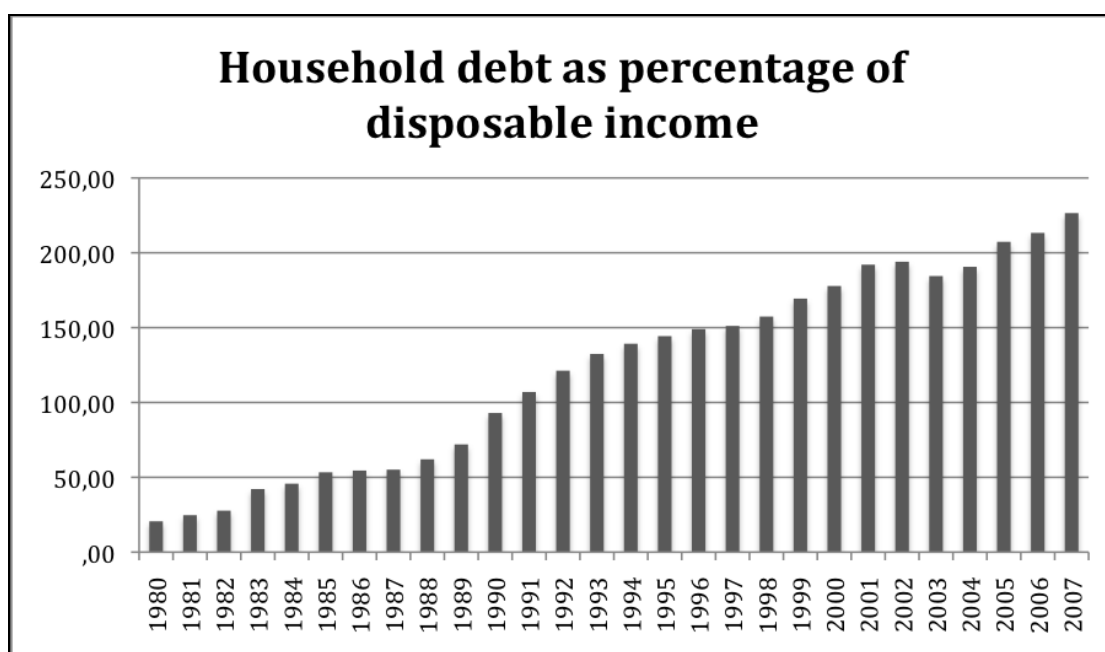
⁴⁰ Birgir Ísleifur Gunnarsson (2001).

4.4 Στεγαστικά Δάνεια

Πέρα από τα πιστωτικά ιδρύματα που έχουν αναφερθεί, καθοριστικό ρόλο είχε το κρατικό Housing Financing Fund (HFF), που ήταν το μεγαλύτερο πιστωτικό ίδρυμα στη χώρα και παρείχε στεγαστικά δάνεια. Μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του 2000, το HFF κυριάρχησε στην παροχή στεγαστικών δανείων. Παρόλα αυτά, οι περιορισμοί στα δάνεια που μπορούσε να χορηγήσει και τα χαμηλά επιτόκια στην αγορά, βοήθησαν τις ιδιωτικές τράπεζες να ανταγωνιστούν το HFF και τελικά να εισέλθουν στην αγορά στεγαστικών δανείων ⁴¹.

Οι συνεχείς φορολογικές μειώσεις, που είχαν ως αποτέλεσμα την αύξηση του πραγματικού εισοδήματος, προέτρεψαν τις επιχειρήσεις και τους εργαζομένους να πάρουν περισσότερα δάνεια, πιστεύοντας ότι θα μπορούσαν να τα αποπληρώσουν στο μέλλον ⁴². Έτσι, από το 1990 και μετά, τα νοικοκυριά αύξησαν σημαντικά το χρέος τους, ένα μεγάλο μέρος του οποίου ήταν το στεγαστικό.

- ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 14: Το χρέος των νοικοκυριών ως ποσοστό του διαθέσιμου εισοδήματος

Πηγή: Thorolfur Matthiasson (2008).

⁴¹ Richard Portes και Friðrik M. Baldursson (2007).

⁴² Thorolfur Matthiasson (2008).

Κεφάλαιο 5: Συνέχεια της νεοφιλελεύθερης πολιτικής – Περίοδος “Nordic Tiger” (1995-2007)

5.1 Εισαγωγή

Η είσοδος της Ισλανδίας στην ΕΕΑ την προηγούμενη περίοδο ήταν πολύ καθοριστική για την παραπέρα απελευθέρωση της οικονομίας. Από το 1995 ξεκινάει η περίοδος μεγάλης οικονομικής ανάπτυξης, με την περαιτέρω μείωση της φορολογίας, την αύξηση των επενδύσεων και τη ραγδαία ανάπτυξη του τραπεζικού τομέα.

Μετά τις εκλογές του 1995 το Independence Party κατέφερε να παραμείνει στην εξουσία, αυτή τη φορά όμως σε συνεργασία με το Progressive Party. Η νέα κυβέρνηση, με πρωθυπουργό πάλι τον David Oddsson, συνέχισε την οικονομική πολιτική των ιδιωτικοποιήσεων, ακολουθώντας πιστά τις πολιτικές του Ρήγκαν και της Θάτσερ. Προχώρησε στην ιδιωτικοποίηση των μεγαλύτερων τραπεζών, με σκοπό να μετατρέψει τη χώρα σε “Nordic Tiger”, δηλαδή σε ένα κράτος πλούσιο, πλήρως εκσυγχρονισμένο, με ελάχιστη φορολογία.

Τα δύο κόμματα, IP και PP, κατάφεραν να κερδίσουν υψηλά ποσοστά τόσο στις εκλογές του 1999, όσο και το 2003. Παρέμειναν στην εξουσία για περίπου δώδεκα χρόνια. Ο David Oddsson αποσύρθηκε από τη θέση του πρωθυπουργού το 2004, για να αναλάβει ο Halldór Ásgrímsson του PP. Ωστόσο, το 2005 έγινε διοικητής της Κεντρικής Τράπεζας, συνεχίζοντας να ασκεί τεράστια επιρροή στην κυβέρνηση.

Οι ιδιωτικοποιημένες τράπεζες επεκτάθηκαν πολύ γρήγορα τόσο εντός όσο και εκτός της χώρας. Ενώ μέχρι το 2003 οι δραστηριότητες τους ήταν περιορισμένες στις απλές εμπορικές συναλλαγές, μετά την ιδιωτικοποίηση τους προχώρησαν και σε επενδυτικά προγράμματα. Εισήλθαν στη στεγαστική αγορά, παρέχοντας πολύ ευνοϊκά δάνεια. Η αγορά μιας κατοικίας ή ενός αυτοκινήτου φαινόταν πολύ εύκολη για την πλειονότητα των Ισλανδών. Η μεγάλη αύξηση στα ενυπόθηκα στεγαστικά δάνεια από το 2003 και μετά, οδήγησε στην ραγδαία αύξηση των τιμών των κατοικιών.

Δεδομένου ότι ο πληθυσμός της χώρας είναι περίπου 320.000 και επομένως η εγχώρια δραστηριότητα των τραπεζών θα ήταν περιορισμένη, επεκτάθηκαν γρήγορα στις διεθνείς αγορές, και ιδιαίτερα στη Μεγάλη Βρετανία και την Ολλανδία. Το ενεργητικό των τριών μεγαλύτερων τραπεζών αυξήθηκε από

100% του ΑΕΠ το 2000 στο 880% του ΑΕΠ στα τέλη του 2007 ⁴³. Η κυβέρνηση δεν παρενέβη καθόλου για να σταματήσει την ανεξέλεγκτη ανάπτυξη των τραπεζών, αντίθετα παρείχε πολιτική υποστήριξη. Επιπλέον, η Κεντρική Τράπεζα, που μπορούσε να λειτουργήσει ως δανειστής έσχατης ανάγκης, μείωσε τα αποθεματικά της το 2003.

Παράλληλα, τα υψηλά επιτόκια των τραπεζών προσέλκυσαν ξένο κεφάλαιο, γεγονός που οδήγησε στη δραματική αύξηση της αξίας της κορώνας. Ένα μεγάλο ποσοστό των πολιτών και των ισλανδικών εταιριών προτίμησε το δανεισμό σε ξένο νόμισμα, δεδομένων των πολύ υψηλών εγχώριων επιτοκίων. Μεταξύ του 2002 και του 2005 το χρέος σε ξένο νόμισμα αυξήθηκε κατά 550%, με αποτέλεσμα πριν το ξέσπασμα της κρίσης να αποτελεί πάνω από τα δύο τρίτα του συνολικού χρέους ⁴⁴.

Η ανάδειξη της Ισλανδίας στο διεθνή χρηματοπιστωτικό τομέα μπορούμε να πούμε ότι οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στις εξής παγκόσμιες και εγχώριες συνθήκες ⁴⁵:

α) *την άφθονη φτηνή πίστωση*. Η ανισορροπία στην παγκόσμια οικονομία ήταν μεγάλη το 2001, με κύρια συμπτώματα τα παρατεταμένα χαμηλά επιτόκια και το μεγάλο εμπορικό έλλειμμα ⁴⁶ των ΗΠΑ.

β) *την ελεύθερη κυκλοφορία κεφαλαίου*. Με την είσοδο της Ισλανδίας στην ΕΕΑ, οι ισλανδικές τράπεζες και τα επενδυτικά ιδρύματα μπορούσαν να επεκτείνουν τις δραστηριότητες τους στο εξωτερικό.

γ) *τη μεγάλη πολιτική υποστήριξη στις τράπεζες*. Συγκεκριμένες πολιτικές ομάδες της ισλανδικής ελίτ, όπως ήταν η Octopus και η Orcas, ασκούσαν μεγάλη επιρροή στα πολιτικά κόμματα, και κυρίως στην κυβέρνηση, και έλεγχαν τις τράπεζες και διάφορες επιχειρήσεις.

δ) *τη συγχώνευση επενδυτικών και εμπορικών τραπεζών*, με την οποία, οι πρώτες μπορούσαν να υπόκεινται στις εγγυήσεις που έδινε η κυβέρνηση για τις δεύτερες.

ε) *την υψηλή αξιολόγηση των τραπεζών από τους σημαντικότερους διεθνείς οίκους αξιολόγησης*. Η κρατική υποστήριξη των τραπεζών και το χαμηλό δημόσιο χρέος της Ισλανδίας ήταν από τους βασικούς λόγους που κατάφεραν να κερδίσουν 3 A (AAA) από κάποιους από τους μεγαλύτερους οργανισμούς αξιολόγησης, όπως τη Moody's, τη Fitch και τη Standard & Poor's.

⁴³ OECD, D. Carey (2009).

⁴⁴ Luca Lombardi (2011).

⁴⁵ Robert Wade και Silla Sigurgeirsdottir (2010).

⁴⁶ Βλ. Παράρτημα Α.

5.2 Περίοδος οικονομικής “υπερθέρμανσης”

- **Ιδιωτικοποίηση τραπεζών**

Μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του 1990, ο χρηματοπιστωτικός τομέας ήταν αρκετά μικρός και αποτελείτο κυρίως από κρατικές τράπεζες. Η έκδοση δανείων ήταν αρκετά περιορισμένη. Ωστόσο, το 1998 η κυβέρνηση, στα πλαίσια της απελευθέρωσης των χρηματοπιστωτικών αγορών, άρχισε την ιδιωτικοποίηση των τραπεζών, η οποία ολοκληρώθηκε πλήρως το 2003. Το 40% περίπου των μετοχών της Landsbanki (της μεγαλύτερης τότε ισλανδικής τράπεζας) πουλήθηκε σε μία ομάδα Ισλανδών επενδυτών (Samson)⁴⁷. Άλλες ομάδες Ισλανδών επενδυτών ή ιδιωτικές επενδυτικές εταιρείες, όπως η FL Group, η Exista, και η Baugur αγόρασαν ένα μεγάλο ποσοστό μετοχών στις άλλες δύο σημαντικότερες τράπεζες, την Kaupthing και την Glitnir. Η Glitnir προέκυψε από τη συγχώνευση της Islandsbanki με την ισλανδική επενδυτική τράπεζα FBA. Σημαντικό είναι ότι η ιδιωτικοποίηση των τραπεζών έγινε με βάση πολιτικά κριτήρια: Ο David Oddsson και ο Halldór Ásgrímsson προώθησαν τον έλεγχο των τραπεζών σε ομάδες ατόμων που είχαν στενές σχέσεις με τα κόμματα της κυβέρνησης. Έτσι, η Landsbanki πέρασε στην ιδιοκτησία προσώπων, συνδεδεμένων με το IP, και η Kaupthing με το PP. Με την ιδιωτικοποίηση των τραπεζών, η κυβέρνηση είχε στόχο την αύξηση της παραγωγής αγαθών και υπηρεσιών, και τη μείωση του περιθωρίου επιτοκίου, και επομένως την παροχή φτηνότερων δανείων στους καταναλωτές. Το τραπεζικό σύστημα αναπτύχθηκε ραγδαία, δεν αντιμετώπιζε κανένα εσωτερικό ανταγωνισμό από ξένες τράπεζες, και ελεγχόταν στενά από συγκεκριμένους πολιτικούς κύκλους.

⁴⁷ OECD, D. Carey (2009).

- **Επενδύσεις**

Μετά το 2000 η ισλανδική οικονομία αναπτύχθηκε σε σημαντικό βαθμό. Οι επενδύσεις σημείωσαν μεγάλη αύξηση. Στα πλαίσια της οικονομικής πολιτικής της κυβέρνησης, και ιδιαίτερα στους στόχους του Progressive Party, ήταν να προωθήσει μια σειρά από επενδύσεις στην ανατολική Ισλανδία, περιοχή στην οποία είχε μειωθεί σημαντικά ο πληθυσμός τα τελευταία χρόνια. Έτσι το 2003-2004, ξεκίνησε ένα τεράστιο έργο, χρηματοδοτούμενο από το κράτος, για την κατασκευή ενός υδροηλεκτρικού φράγματος. Παράλληλα, η αμερικανική εταιρεία Alcoa άρχισε την κατασκευή ενός χυτηρίου αλουμινίου στο Reydarfjordur, η οποία αποτελεί ένα από τα μεγαλύτερα επενδυτικά έργα στην Ισλανδία ⁴⁸. Τα έργα αυτά, που αποτέλεσαν το 50% των επιχειρηματικών επενδύσεων για κάποια χρόνια, οδήγησαν σε τεράστια εισροή κεφαλαίων στη χώρα και αύξησαν το εμπορικό έλλειμμα, το οποίο έφτασε στο 30% το 2006. Ο πληθωρισμός αυξήθηκε μετά το 2003 και άρχισαν να φαίνονται τα πρώτα σημάδια υπερθέρμανσης της οικονομίας ⁴⁹.

Επιπλέον, αυξήθηκαν σημαντικά τόσο οι δημόσιες επενδύσεις, καθώς οι δήμοι συμμετείχαν σε διάφορα έργα, όσο και οι επενδύσεις στην κατασκευή κατοικιών, ιδιαίτερα από το 2003.

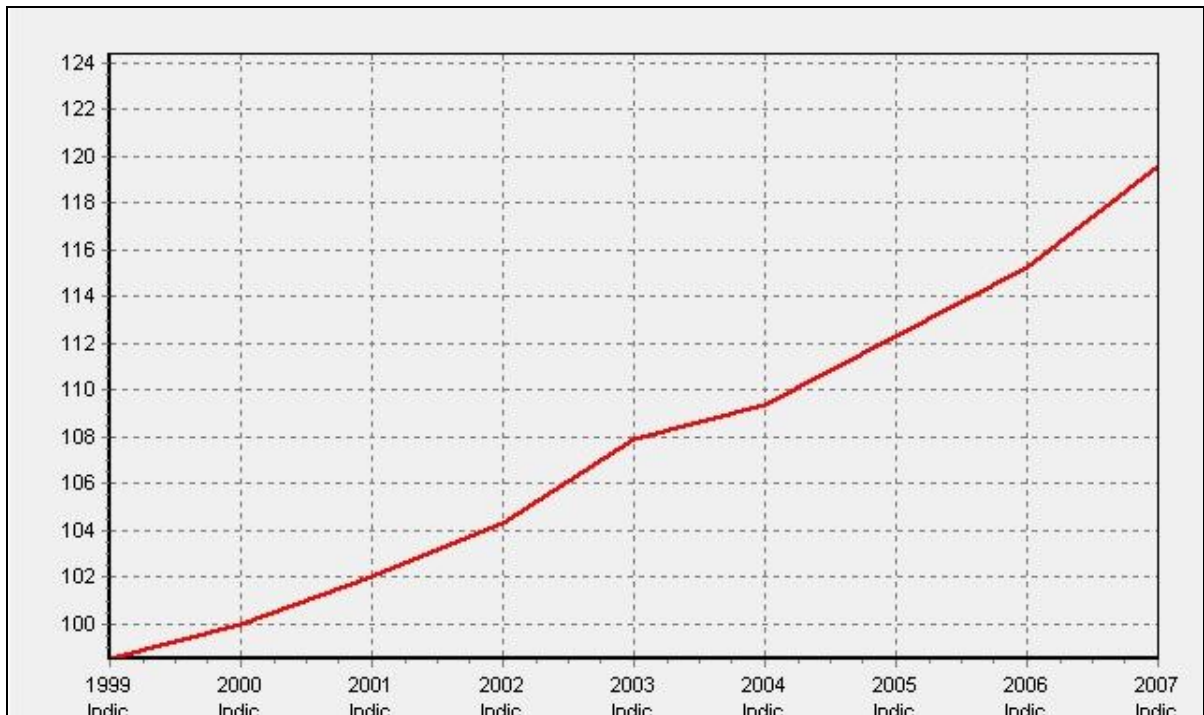
Παράλληλα, η κυβέρνηση συνέχισε τις φορολογικές μειώσεις, ευνοώντας κυρίως τις τάξεις των υψηλών εισοδημάτων και τους ιδιοκτήτες μεγάλων ακινήτων και κεφαλαίων. Οι πραγματικοί μισθοί είχαν ανοδική πορεία καθ' όλη την περίοδο 2000-2007. Η ανεργία μειώθηκε στο 2%-3% το 2000 και παρέμεινε σταθερή σε αυτά τα επίπεδα για τα επόμενα χρόνια ⁵⁰. Εκτός από το 2002, που η ανάπτυξη ήταν μηδενική, τα υπόλοιπα χρόνια το ΑΕΠ κυμάνθηκε σε υψηλά ποσοστά, φτάνοντας στο απόγειο το 2004 με ποσοστό 8%, όπως φαίνεται στο ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 16.

⁴⁸ Robert Wade και Silla Sigurgeirsdottir (2010).

⁴⁹ Steingrímur J. Sigfússon (2008).

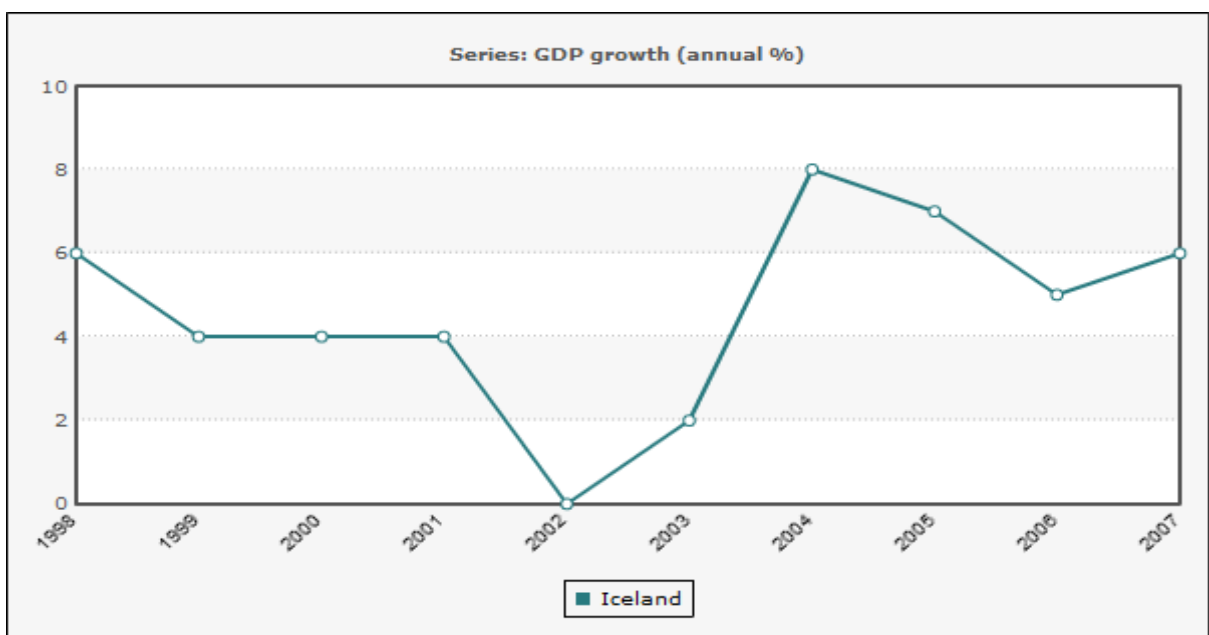
⁵⁰ World Bank (2012).

- ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 15: Δείκτης πραγματικών μισθών (Index 2000=100)

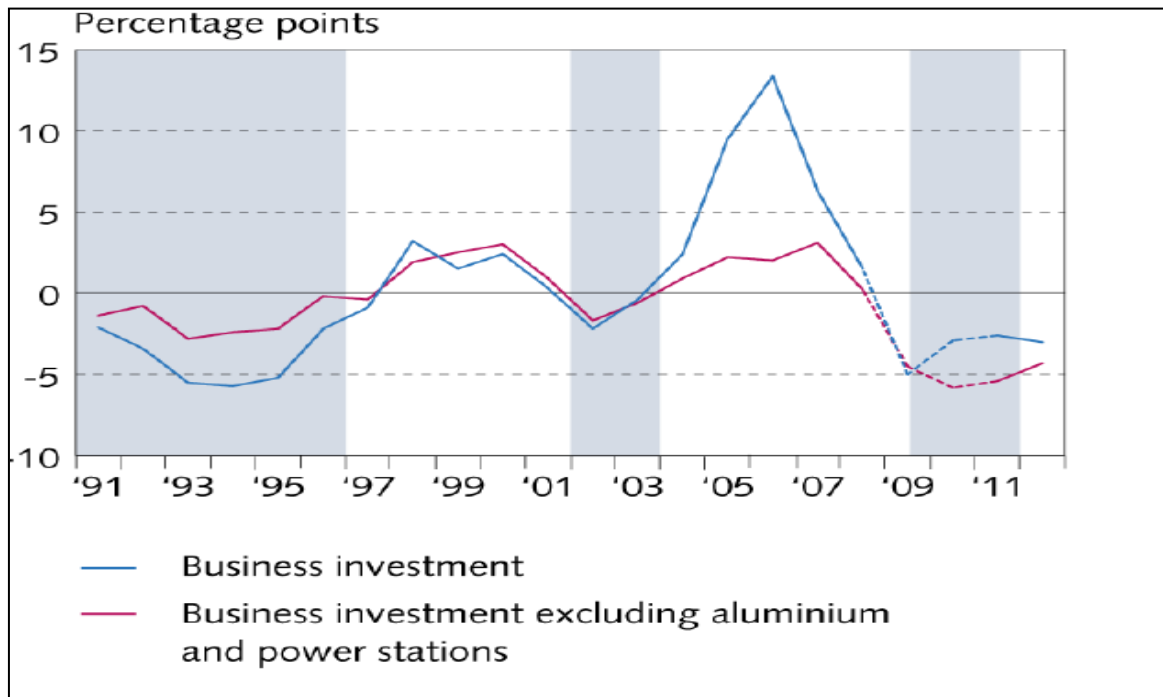
Πηγή: Statistics Iceland (2013).

- ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 16: Ετήσιος ρυθμός ανάπτυξης του ΑΕΠ (ποσοστό %)

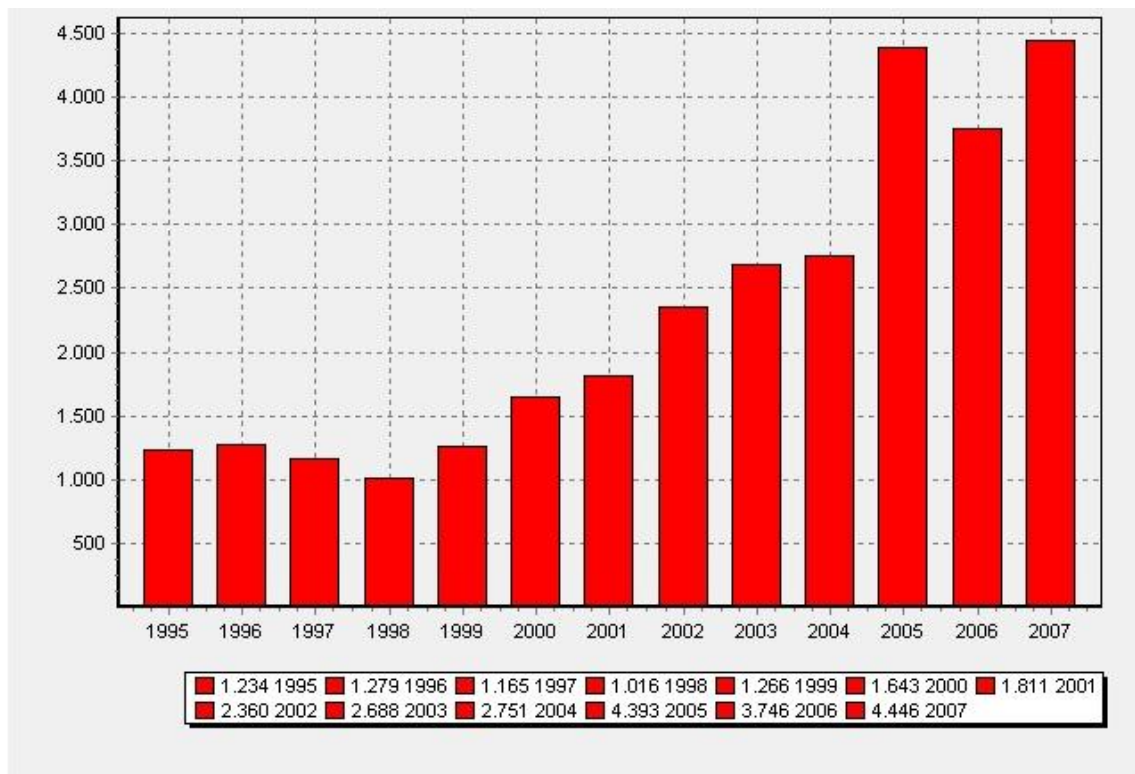
Πηγή: World Bank (2012).

- ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 17: Επενδύσεις επιχειρήσεων ως ποσοστό % του ΑΕΠ την περίοδο 1991-2012

Πηγή: Central Bank of Iceland (2011).

- **ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 18:** Αριθμός κατοικιών που άρχισαν να κατασκευάζονται κατά τη διάρκεια του έτους (1995-2007)

Πηγή: Statistics Iceland (2012).

- **Στεγαστικά δάνεια**

Μέχρι το 2003, τα στεγαστικά δάνεια παρέχονταν κυρίως από το Housing Financing Fund (HFF). Το μέγιστο ποσό δανείου για μια ιδιοκτησία ήταν το 80% της αξίας της, δηλαδή οι δανειζόμενοι έπρεπε να διαθέτουν το 20% της αξίας ή να βρουν άλλη πηγή χρηματοδότησης. Η διάρκεια των δανείων ήταν 25-40 χρόνια⁵¹. Ωστόσο, η κυβέρνηση συνεργασίας, μετά την επανεκλογή της το 2003, προκειμένου να ενθαρρύνει περισσότερο κόσμο να εισέλθει στη στεγαστική αγορά, αναδιοργάνωσε το κρατικό HFF, παρέχοντας ευνοϊκότερους όρους για τα δάνεια. Αύξησε τη μέγιστη ποσότητα δανείου από το 80% στο 90% της αξίας της ιδιοκτησίας και μείωσε σταδιακά το επιτόκιο από το 5,1% στο 4,15%. Ακόμα, αύξησε τη μέγιστη ποσότητα δανείου από 9 εκατομμύρια ισλανδικές κορώνες που ήταν στις αρχές του 2004, στα 14,9

⁵¹ Thorolfur Matthiasson (2008).

εκατομμύρια στα τέλη του 2004, στα 15,9 το 2005 και τελικά στα 18 εκατομμύρια το 2006⁵².

Αυτή η αλλαγή πολιτικής του ΗFF ήταν ένα μεγάλο “χτύπημα” για τις εμπορικές τράπεζες που είχαν μόλις ιδιωτικοποιηθεί και προσπαθούσαν να επεκταθούν στην εσωτερική αγορά. Έτσι προκειμένου να ανταγωνιστούν το ΗFF, άρχισαν να προσφέρουν ακόμη καλύτερους όρους για την παροχή δανείων. Αύξησαν το μέγεθος του δανείου περισσότερο από το κρατικό ίδρυμα, μείωσαν τα επιτόκια σε αντίστοιχα ποσοστά και περιόρισαν τα κριτήρια για την παροχή ενυπόθηκων στεγαστικών δανείων. Επιπλέον, προσέφεραν αναχρηματοδότηση. Ενώ το ΗFF αρνήθηκε να επεκτείνει την πίστωση για τους ιδιοκτήτες κατοικιών, εκτός αν αγόραζαν νέα κατοικία, οι εμπορικές τράπεζες ενθάρρυναν τους καταναλωτές να πάρουν δεύτερο ενυπόθηκο στεγαστικό δάνειο επί των ακινήτων τους. Στα τέλη του 2007, το χρέος των νοικοκυριών έφτασε στο 121% του ΑΕΠ⁵³. Όπως φαίνεται και στο ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 14, ως ποσοστό του διαθέσιμου εισοδήματος ήταν γύρω στο 227% το 2007, ποσοστό που θεωρείται σχετικά υψηλό συγκριτικά με άλλες χώρες.

Η αυξημένη ποσότητα δανείων, τα υψηλότερα LTV (loan-to-value) και η επακόλουθη εισροή χρήματος στη στεγαστική αγορά, είχε ως αποτέλεσμα την εκτόξευση των τιμών των κατοικιών από το 2003. Την περίοδο 2000-2007, οι τιμές των σπιτιών αυξήθηκαν κατά 70% σε πραγματικούς όρους, όπως φαίνεται και στο ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 19.

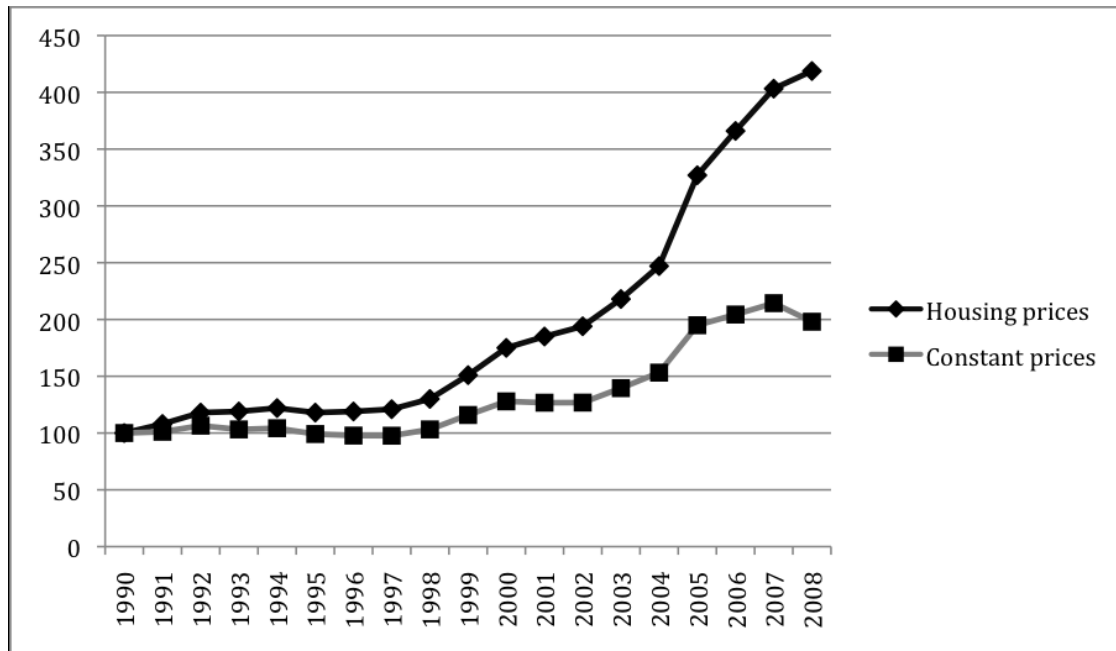
Ωστόσο η εκτόξευση των τιμών των κατοικιών μπορεί να θεωρηθεί μέτρια αν συγκριθεί με την αύξηση του γενικού δείκτη του χρηματιστηρίου της Ισλανδίας. Το χρηματιστήριο αυξήθηκε κατά 390% από το 2003 μέχρι τα μέσα του 2007, όταν ο δείκτης χρηματιστηρίου έφτασε περίπου τις 9016 μονάδες⁵⁴. Προς τα τέλη της δεκαετίας του 2000, το 80% της κεφαλαιοποίησης του χρηματιστηρίου της Ισλανδίας αποτελείτο από μετοχές χρηματοπιστωτικών ιδρυμάτων.

⁵² SIC (2010).

⁵³ CBI (2008).

⁵⁴ OECD, D. Carey (2009).

- ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 19: Εξέλιξη των τιμών των κατοικιών σε ονομαστικούς και πραγματικούς όρους (κόστος ανά τετραγωνικό μέτρο)

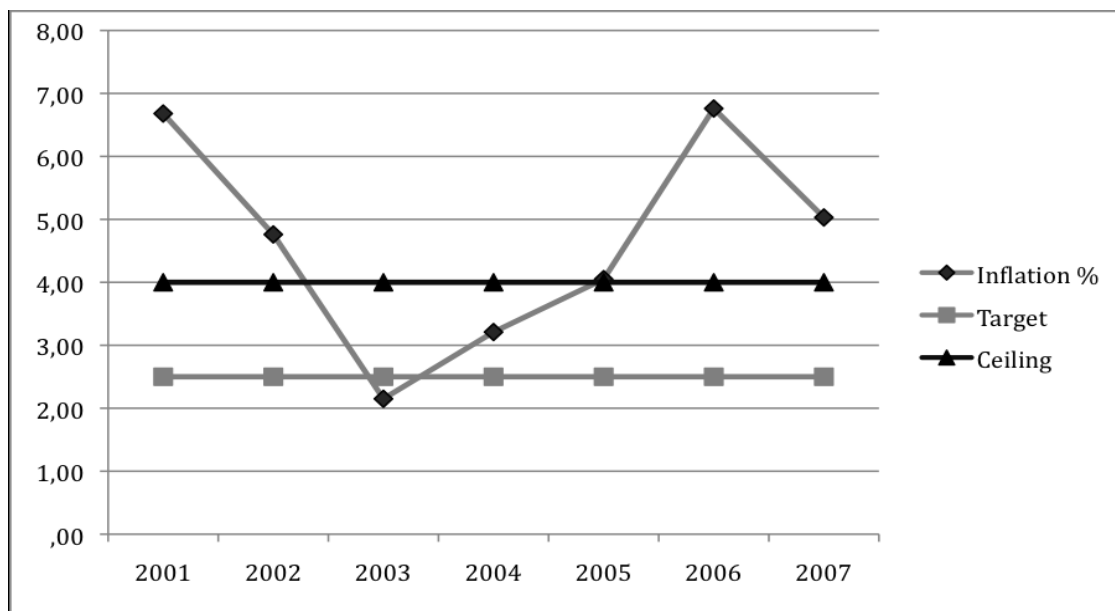

Πηγή: Thorolfur Matthiasson (2008).

5.3 Ο ρόλος της Κεντρικής Τράπεζας και η στόχευση πληθωρισμού

Ήδη από τα τέλη της προηγούμενης δεκαετίας, η συναλλαγματική ισοτιμία της ισλανδικής κορώνας ήταν κυμαινόμενη, με σκοπό να διατηρήσει τον πληθωρισμό σε χαμηλά επίπεδα. Το 2001 η Κεντρική Τράπεζα της Ισλανδίας υιοθέτησε επίσημα τη στόχευση πληθωρισμού, θέτοντας ως στόχο το 2,5% με ανώτατο και κατώτατο όριο το 4% και το 1% αντίστοιχα⁵⁵. Παρόλα αυτά, ο πληθωρισμός ξεπέρασε κάποιες χρονιές το ανώτατο όριο φτάνοντας σε ποσοστό 6%-7%. Όπως φαίνεται στο παρακάτω διάγραμμα, μέχρι το 2003 είχε πτωτική τάση. Ωστόσο τα επόμενα χρόνια ακολούθησε ανοδική πορεία, γεγονός που οφείλεται σημαντικά στα τεράστια επενδυτικά έργα. Προκειμένου να αντιμετωπίσει την αύξηση του πληθωρισμού η Κεντρική Τράπεζα, αύξησε σημαντικά το προεξοφλητικό επιτόκιο⁵⁶, ιδιαίτερα από το 2004 και μετά, το οποίο έφτασε μέχρι και 15% .

- ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 20: Πληθωρισμός, στόχος πληθωρισμού και ανώτατο όριο

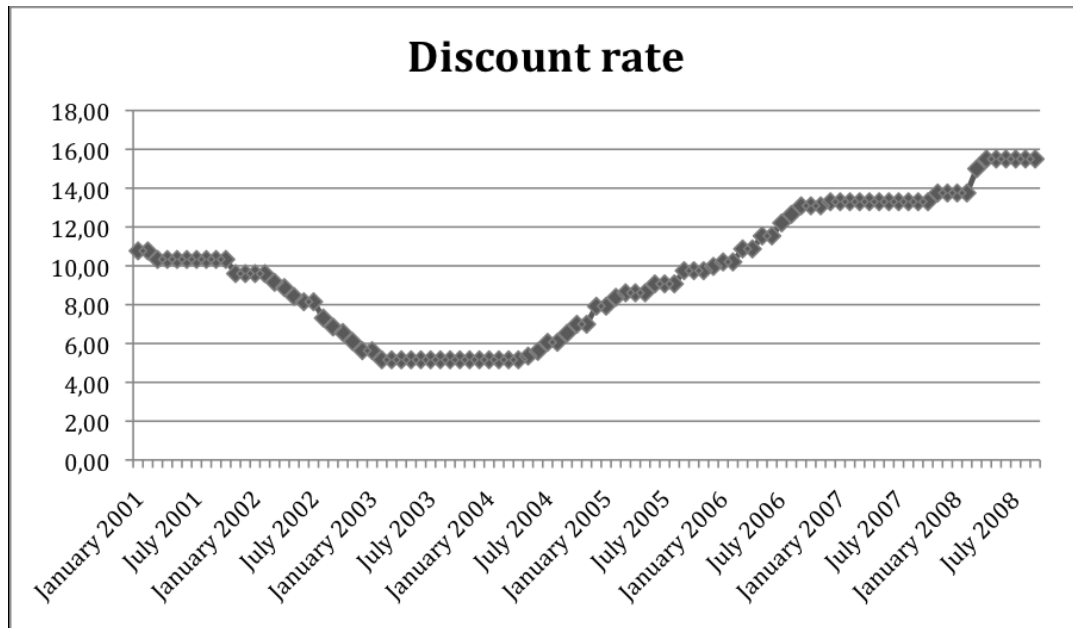

Πηγή: Thorolfur Matthiasson (2008).

⁵⁵ Thorolfur Matthiasson (2008).

⁵⁶ Προεξοφλητικό επιτόκιο είναι το επιτόκιο που η Κεντρική Τράπεζα χρεώνει τις τράπεζες για δάνεια.

- ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 21: Προεξοφλητικό επιτόκιο

Πηγή: Thorolfur Matthiasson (2008).

Η πολιτική της Κεντρικής Τράπεζας να αυξήσει σε τέτοιο βαθμό τα επιτόκια για να περιορίσει την εγχώρια ζήτηση, σε συνδυασμό με την κυμαινόμενη ισοτιμία της κορώνας, είχε δύο πολύ σοβαρές συνέπειες ⁵⁷: την εισροή τεράστιων κεφαλαίων από τη μία, και το δανεισμό των νοικοκυριών και των ισλανδικών εταιριών σε ξένο νόμισμα από την άλλη.

Παράλληλα, η Κεντρική Τράπεζα επέκτεινε την παροχή ρευστότητας στα χρηματοπιστωτικά ιδρύματα. Επιπλέον, μείωσε τα αποθεματικά της το 2003, και μέχρι το 2008 κατήργησε τα ελάχιστα αποθεματικά για τις καταθέσεις σε θυγατρικές τράπεζες στο εξωτερικό.

⁵⁷ Jon Danielsson (2008).

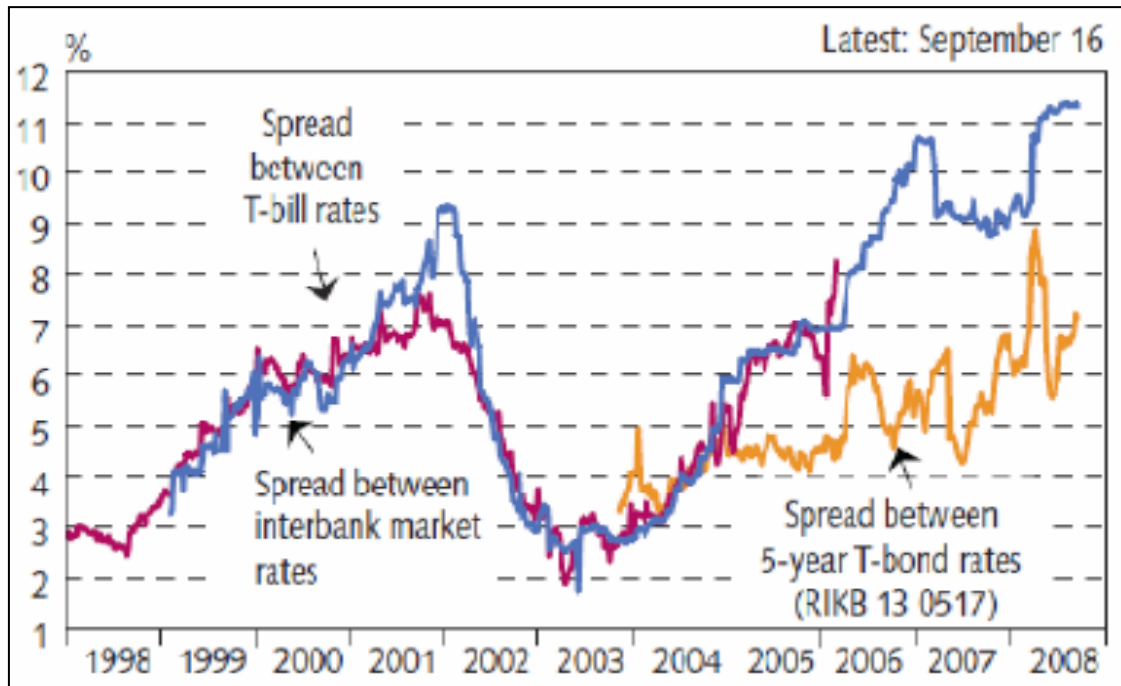
5.4 Η γρήγορη επέκταση των τραπεζών και η συσσώρευση του χρέους

Η ιδιωτικοποίηση και η απελευθέρωση των τραπεζών επέτρεψε τη μεγάλη αύξηση του δανεισμού προς τα νοικοκυριά και τις επιχειρήσεις. Επίσης, άλλαξε το πλαίσιο λειτουργίας των τραπεζών. Το χρηματοπιστωτικό σύστημα, τόσο στην Ισλανδία όσο και διεθνώς, αναπτύχθηκε ραγδαία, δημιουργώντας μία τεράστια κίνηση κεφαλαίων που δεν ανταποκρινόταν στην πραγματική οικονομία και τον παραγόμενο πλούτο. Έτσι, η κρίση εμφανίζεται ως κρίση του χρηματιστικού κεφαλαίου.

Μετά το 2000, η Ισλανδία ήταν μία από τις χώρες με τα υψηλότερα επιτόκια. Η μεγάλη διαφορά επιτοκίων με άλλες χώρες ήταν μια ευκαιρία για κέρδος για τους επενδυτές μέσω του **carry trade**. Έτσι οι λεγόμενοι “κερδοσκόποι” δανείζονταν μεγάλα ποσά εκτός της Ισλανδίας, για παράδειγμα στην Ευρωζώνη, ή ακόμη σε γιεν ή ελβετικά φράγκα, με χαμηλότερα επιτόκια, και στη συνέχεια τα αντάλλασαν σε ισλανδικές κορώνες και δάνειζαν εκ νέου τις τράπεζες, τις επιχειρήσεις και τους ιδιώτες εντός της Ισλανδίας με υψηλότερα επιτόκια.⁵⁸ Η εξωτερική έκδοση ομολόγων σε ισλανδικές κορώνες, καθώς και η ζήτηση του ισλανδικού νομίσματος εκτοξεύθηκε. Η αξία της κορώνας αυξήθηκε σημαντικά.

⁵⁸ Jack Smart (2008).

- ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 22: *Spread*⁵⁹ βραχυπρόθεσμων κρατικών ομολόγων (κόκκινη γραμμή), *spread* επιτοκίων διατραπεζικής αγοράς (μπλε γραμμή), *spread* πενταετών κρατικών ομολόγων (πορτοκαλί γραμμή)

Πηγή: Central Bank of Iceland (2011).

Συγχρόνως, τα υψηλά εγχώρια επιτόκια δανεισμού σε μια μικρή οικονομία, όπως της Ισλανδίας ώθησαν τις ισλανδικές επιχειρήσεις και τα νοικοκυριά να πάρουν δάνεια σε ξένο νόμισμα, ή να μετατρέψουν ένα μέρος από το ήδη υπάρχον χρέος τους σε ξένο νόμισμα. Οι τράπεζες πρόσφεραν “ελκυστικά” δάνεια στα νοικοκυριά, κυρίως σε ελβετικά φράγκα και γιαπωνέζικα γιεν, αν και λίγοι κάτοικοι είχαν περιουσιακά στοιχεία ή πηγές εισοδήματος σε ξένο νόμισμα. Με τον τρόπο αυτό, οι τράπεζες κέρδισαν ακόμα ένα πλεονέκτημα απέναντι στο HFF, το οποίο απολάμβανε την εγγύηση της κυβέρνησης, αλλά συνέχιζε να παρέχει στεγαστικά δάνεια μόνο σε ισλανδικές κορώνες. Από το 2006 μέχρι τις αρχές του 2008, το χρέος των νοικοκυριών σε ξένο νόμισμα διπλασιάστηκε και έφτασε στο 14% του συνολικού τους χρέους⁶⁰.

Το τραπεζικό σύστημα προσπάθησε να επωφεληθεί από τα χαμηλότερα επιτόκια στο εξωτερικό και επέκτεινε τις δραστηριότητες του στη Μεγάλη Βρετανία, στο Λουξεμβούργο, στις Σκανδιναβικές χώρες και αλλού.

⁵⁹ Βλ. Παράρτημα Α.

⁶⁰ T. O. Sigurjonsson και M. W. Mixa (2011).

Συγκεκριμένα, η Glitnir, η Landsbanki και η Kaupthing άρχισαν να δραστηριοποιούνται κυρίως στην Ευρώπη με θυγατρικές τράπεζες. Η πρόσβαση στις διεθνείς χρηματοπιστωτικές αγορές ήταν η βασικότερη προϋπόθεση για την ανάπτυξη των τραπεζών. Η μεγαλύτερη ανάπτυξή τους ήταν την περίοδο 2004-2006. Πολύ γρήγορα αύξησαν τόσο τα εγχώρια όσο και τα ξένα περιουσιακά στοιχεία τους. Στα τέλη του 2007, τα στοιχεία ενεργητικού των τριών μεγαλύτερων τραπεζών (Kaupthing, Glitnir, Landsbanki), καθώς και των υπόλοιπων εγχώριων εγγεγραμμένων τραπεζών ήταν ομοιόμορφα κατανομημένα σε ξένα και εγχώρια περιουσιακά στοιχεία. Ωστόσο, το 70% των υποχρεώσεων ήταν σε κατοίκους του εξωτερικού ⁶¹.

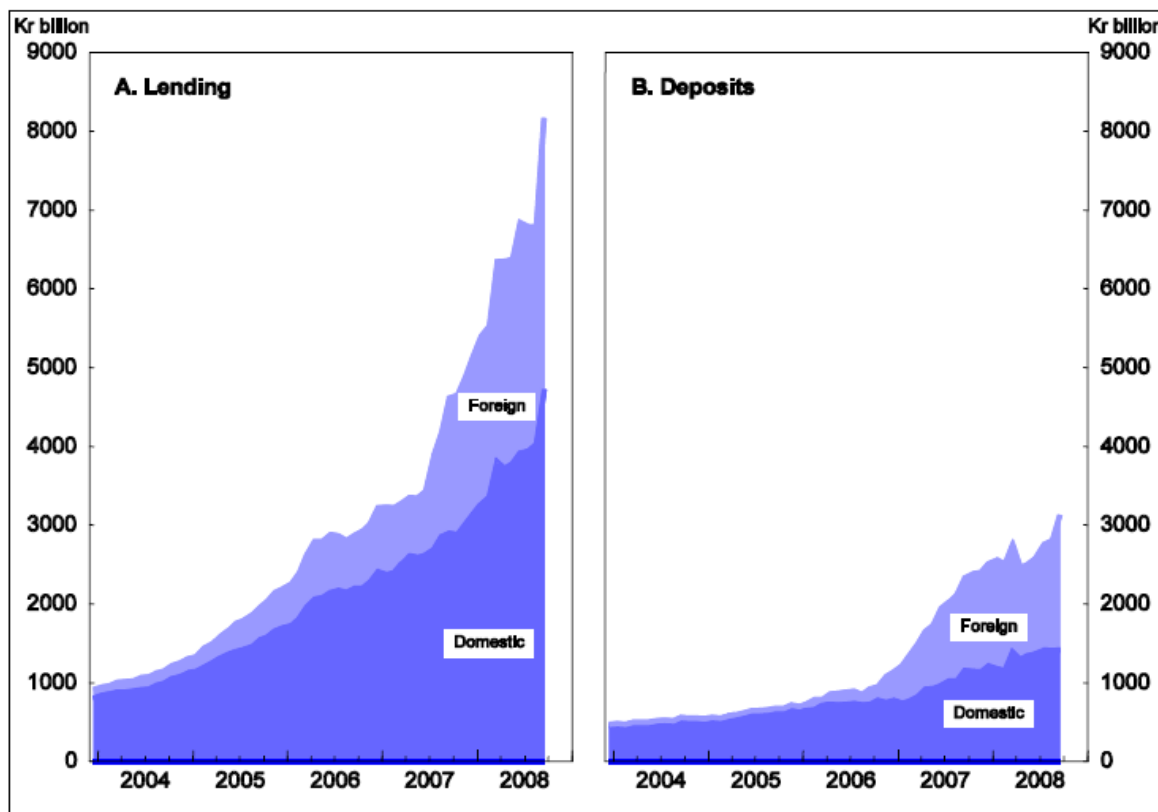
Ένα σημαντικό στοιχείο στην ανάπτυξη των τραπεζών ήταν ο δανεισμός από ξένες αγορές κεφαλαίων, με σκοπό τη χορήγηση δανείων σε κάποιες ισλανδικές επενδυτικές εταιρείες, οι οποίες στη συνέχεια αγόραζαν μετοχικά μερίδια σε ξένες εταιρείες. Πολλές από τις επενδυτικές εταιρείες αυτές, όπως ήταν η Baugur και η Samson, ελέγχονταν από τους ίδιους τους μετόχους των τραπεζών. Δηλαδή, οι βασικοί μέτοχοι τόσο της Glitnir όσο και της Landsbanki και της Kaupthing ήταν από τους κύριους οφειλέτες των τραπεζών ⁶². Η πολιτική αυτή του δανεισμού στις υψηλά μοχλευμένες ισλανδικές εταιρείες, εξέθεσε τις τράπεζες σε μεγάλο κίνδυνο. Στην περίπτωση σοβαρής ύφεσης στις παγκόσμιες αγορές μετοχών, οι επενδυτικές επιχειρήσεις κινδύνευαν από πτώχευση, με αποτέλεσμα δυσμενείς συνέπειες και για τις ίδιες τις τράπεζες.

Επιπλέον, οι ισλανδικές τράπεζες βασίστηκαν σε μεγάλο βαθμό στη χονδρική χρηματοδότηση, η οποία ήταν άφθονη και σχετικά πιο φτηνή από τις καταθέσεις την περίοδο εκείνη. Ωστόσο, είναι λιγότερο σταθερή, δεδομένου ότι η πρόσβαση σε τέτοιου είδους χρηματοδότηση μπορεί να κλείσει εντελώς και απότομα, όπως και συνέβη στο ξέσπασμα της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης, όταν αυξήθηκαν οι ανησυχίες για τη φερεγγυότητα των ισλανδικών τραπεζών. **Ο μέσος δείκτης δάνεια προς καταθέσεις (LTD ratio) των τριών τραπεζών αυξήθηκε μέχρι το 2005, φτάνοντας το 3,2.** Ο υψηλός δείκτης LTD αυξάνει την επικινδυνότητα των τραπεζών, δεδομένου ότι είναι πιθανόν να αντιμετωπίσουν προβλήματα ρευστότητας. Ωστόσο το 2007 μειώθηκε στο 2,0, όταν οι τράπεζες προσπάθησαν να αυξήσουν τις ξένες καταθέσεις τους μέσω διαδικτυακών τραπεζικών λογαριασμών, όπως φαίνεται και στο παρακάτω διάγραμμα.

⁶¹ OECD, D. Carey (2009).

⁶² SIC (2010).

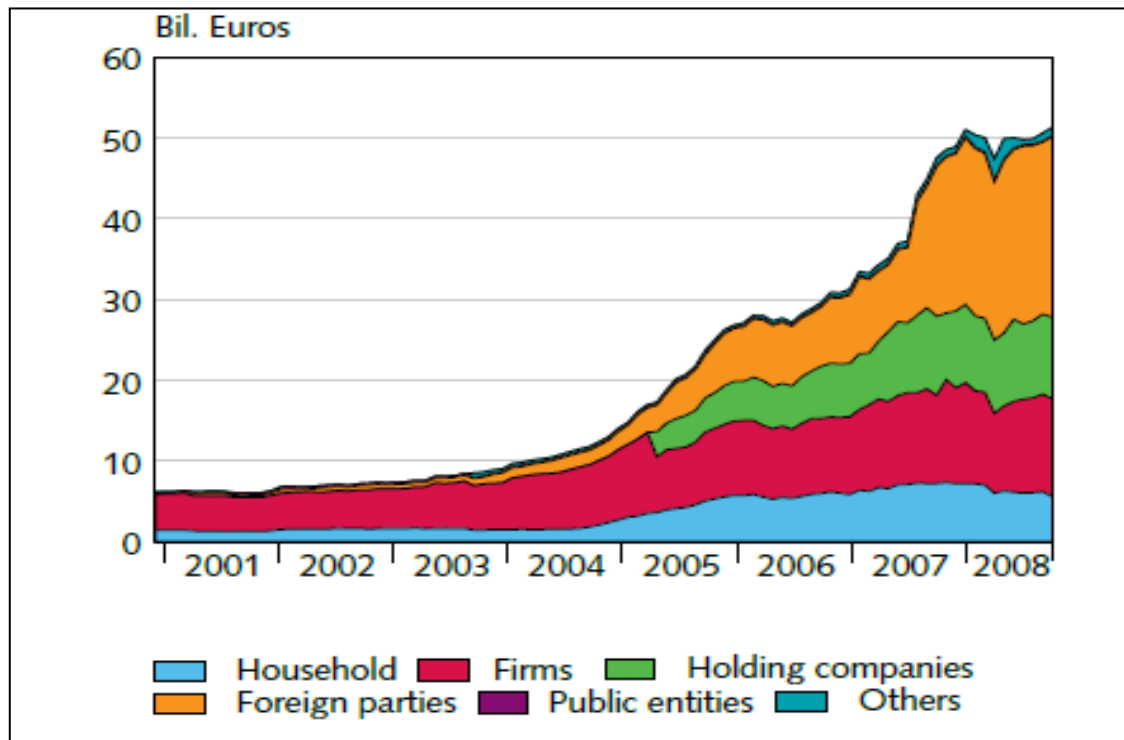
- ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 23: Δάνεια και καταθέσεις των τριών τραπεζών (εγχώρια και ξένα, σε δισ ISK)

Πηγή: OECD, D. Carey (2009).

Στο παρακάτω διάγραμμα απεικονίζεται ο δανεισμός από τις τρεις τράπεζες με βάση την κατηγορία του δανειζόμενου. Όπως φαίνεται, το μεγαλύτερο μέρος του δανεισμού ήταν σε ισλανδικές εταιρείες, σε εγχώρια νοικοκυριά, σε μητρικές εταιρείες, αλλά και σε ξένες εταιρείες και πρόσωπα. Ο δανεισμός προς τα ιδιωτικά νοικοκυριά αυξήθηκε σημαντικά από το 2004, όταν οι τράπεζες άρχισαν να ανταγωνίζονται το HFF με ευνοϊκότερα στεγαστικά δάνεια. Ωστόσο, η μεγαλύτερη και σταθερότερη αύξηση στην παροχή δανείων ήταν προς τις μητρικές εταιρείες και στις ξένες εταιρείες και τα ξένα πρόσωπα. Στα τέλη του 2007, μετά το ξέσπασμα της διεθνούς κρίσης ρευστότητας, οι τρεις τράπεζες αύξησαν το δανεισμό προς τις ξένες εταιρείες και τα πρόσωπα από 11,4 στα 20,7 δισεκατομμύρια ευρώ.

- ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 24: Δανεισμός από τις τρεις μεγάλες τράπεζες (σε δις ευρώ)

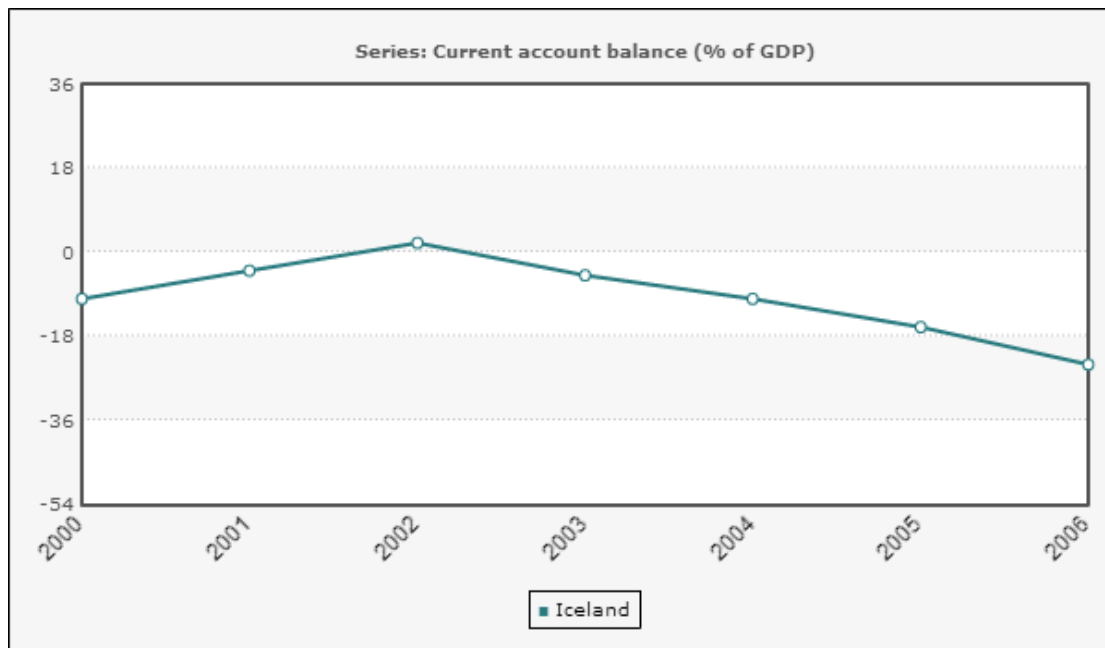
Πηγή: SIC (2010).

Η μεγάλη εισροή κεφαλαίων, τόσο λόγω των επενδυτικών έργων στην ανατολική Ισλανδία όσο και λόγω των υψηλών επιτοκίων, προκάλεσε, όπως αναφέραμε, τεράστια υπερτίμηση του εγχώριου νομίσματος. Η πραγματική σταθμισμένη συναλλαγματική ισοτιμία⁶³ της ισλανδικής κορώνας υπερτιμήθηκε κατά 13% από το 2003 μέχρι το 2007. Συνεπώς, αυξήθηκαν σημαντικά οι εισαγωγές, με αποτέλεσμα ένα μεγάλο έλλειμμα τρεχουσών συναλλαγών. Από το 5% του ΑΕΠ το 2003 έφτασε στο 25% του ΑΕΠ το 2006⁶⁴.

⁶³ Βλ. Παράρτημα Α.

⁶⁴ Robert Wade και Silla Sigurgeirsdottir (2010).

- ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 25: *Ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών (ποσοστό % του ΑΕΠ)*

Πηγή: World Bank (2012).

5.5 Η “μίνι-κρίση” (2006)

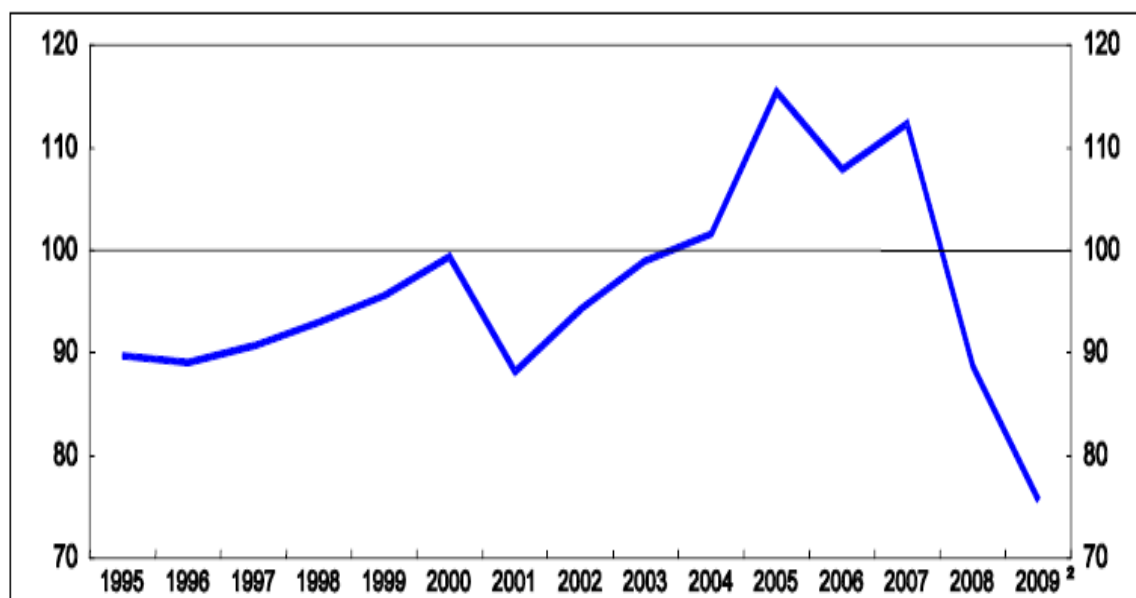
Πριν το ξέσπασμα της διεθνούς χρηματοπιστωτικής κρίσης, που ξεκίνησε από την αμερικανική στεγαστική αγορά και την κατάρρευση των μεγαλύτερων επενδυτικών τραπεζών, και στη συνέχεια επηρέασε την παγκόσμια οικονομία, η Ισλανδία ήδη αντιμετώπιζε προβλήματα λόγω της αστάθειας και της μεγάλης ανισορροπίας της οικονομίας.

Στις αρχές του 2006, εμφανίστηκαν οι πρώτες ανησυχίες σχετικά με τη σταθερότητα των μεγάλων τραπεζών, οι οποίες είχαν αρχίσει να αντιμετωπίζουν προβλήματα χρηματοδότησης από τις διεθνείς αγορές. Το έλλειμμα τρεχουσών συναλλαγών της Ισλανδίας είχε φτάσει το 20% του ΑΕΠ, ένα από τα μεγαλύτερα ποσοστά παγκοσμίως. Το ποσοστό ανεργίας ήταν 1% και η αύξηση των μισθών ήταν 7% ετησίως⁶⁵. Οι δραστηριότητες των Glitnir, Landsbanki και Kaupthing είχαν ξεπεράσει κατά πολύ την ικανότητα της Κεντρικής Τράπεζας να τις στηρίξει ως δανειστής έσχατης ανάγκης.

⁶⁵ SIC (2010).

Επιπλέον, ενώ οι υποχρεώσεις τους ήταν πραγματικές, πολλά από τα περιουσιακά τους στοιχεία ήταν πλασματικά, και ένα μεγάλο ποσοστό και των δύο ήταν σε ξένο νόμισμα ⁶⁶. Το Φεβρουάριο του 2006 η Fitch υποβάθμισε την πιστοληπτική ικανότητα της Ισλανδίας. Στη συνέχεια η Merrill Lynch και η Danske Bank δημοσίευσαν αρνητικές εκθέσεις αξιολόγησης για τις ισλανδικές τράπεζες. Αυτό που επακολούθησε ήταν η ραγδαία υποτίμηση της κορώνας, όπως φαίνεται και στο ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 26, και συνεπώς η αύξηση του χρέους σε ξένο νόμισμα. Τα spreads των CDS ⁶⁷ αυξήθηκαν. Ο δείκτης χρηματιστηρίου έπεσε κατακόρυφα.

- ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 26: Πραγματική σταθμισμένη συναλλαγματική ισοτιμία ισλανδικής κορώνας (Δείκτης 1980-2008=100)

Πηγή: OECD, D. Carey (2009).

Ενώ η χρηματοδότηση στην ευρωπαϊκή αγορά χρεογράφων ήταν πλέον δύσκολη, η αμερικανική αγορά χρεογράφων άνοιξε, κυρίως λόγω των CDOs. Τα ισλανδικά χρεόγραφα εισχώρησαν στα CDOs εξαιτίας της υψηλής αξιολόγησης των ισλανδικών χρηματοπιστωτικών οργανισμών. Στα μέσα του 2006, η ηρεμία επανήλθε στην ισλανδική οικονομία. Ωστόσο, οι ανισορροπίες συνέχιζαν να εξελίσσονται γρήγορα, αυξάνοντας τις πιθανότητες μιας σοβαρής χρηματοπιστωτικής κρίσης.

⁶⁶ Robert Wade και Silla Sigurgeirsdottir (2011).

⁶⁷ Βλ. Παράρτημα Α.

Παρόλο που κατάφεραν να επιβιώσουν από τη “μίνι-κρίση” του 2006, οι τρεις τράπεζες (Glitnir, Landsbanki, Kaupthing) συνέχιζαν να αντιμετωπίζουν προβλήματα ρευστότητας. Η ανάπτυξή τους είχε βασιστεί κυρίως στην πρόσβαση στις διεθνείς αγορές χρεογράφων και οι καταθέσεις αποτελούσαν ένα μικρό μόνο ποσοστό της χρηματοδότησης τους. Για να αντιμετωπίσουν την έλλειψη ρευστότητας και να επανέλθουν δυναμικά στην παγκόσμια οικονομία, προέβησαν στις εξής ενέργειες:

1) Προσπάθησαν να αυξήσουν τις ξένες καταθέσεις μέσω διαδικτυακών τραπεζικών λογαριασμών, που λειτουργούσαν από τα υποκαταστήματα των τραπεζών στη Μεγάλη Βρετανία και την Ολλανδία, και προσέφεραν πιο “ελκυστικά” επιτόκια. Τον Οκτώβρη του 2006 η Landsbanki ξεκίνησε την Icesave και το 2007 η Kaupthing την Kaupthing Edge. Σύμφωνα με την ΕΕΑ, η Icesave και η Kaupthing Edge ήταν κάτω από την εποπτεία του ισλανδικού κράτους, και όχι των χωρών υποδοχής, οι οποίες είναι υπεύθυνες για την εποπτεία των θυγατρικών. Σε λιγότερο από ένα χρόνο οι καταθέσεις στην Landsbanki τριπλασιάστηκαν, κυρίως λόγω των καταθέσεων στους λογαριασμούς της Icesave. Αντίστοιχη ήταν και η αύξηση των καταθέσεων στις άλλες δύο τράπεζες⁶⁸.

2) Αύξησαν το δανεισμό από την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα και την Κεντρική Τράπεζα του Λουξεμβούργου μέσω των λεγόμενων “love letters”⁶⁹: Έχοντας εξαντλήσει τη δυνατότητα του απευθείας δανεισμού από την Κεντρική Τράπεζα της Ισλανδίας, αρχικά οι τρεις τράπεζες πουλούσαν χρεόγραφα σε κάποιες από τις μικρότερες τοπικές τράπεζες, οι οποίες στη συνέχεια χρησιμοποιώντας αυτά ως εγγύηση, δανείζονταν από την Κεντρική Τράπεζα και έπειτα δάνειζαν πίσω τις τρεις τράπεζες. Στη συνέχεια επέκτειναν τη δραστηριότητα αυτή μέσω των θυγατρικών τραπεζών τους, οι οποίες πουλούσαν τα “love letters” στην Κεντρική Τράπεζα του Λουξεμβούργου και την ΕΚΤ. Έτσι, οι ισλανδικές τράπεζες κατάφεραν να εξασφαλίσουν ρευστότητα, χωρίς ουσιαστικά να παρέχουν ως εγγύηση πραγματικά περιουσιακά στοιχεία. Στις αρχές του 2008 αύξησαν τα εγγυημένα δάνεια από την ΕΚΤ κατά 2,5 δισεκατομμύρια ευρώ.

Στα τέλη του 2007 το συνολικό εξωτερικό χρέος της Ισλανδίας ήταν 78,3 δις ευρώ, το οποίο ισοδυναμούσε με 558% του ΑΕΠ. Από αυτό, το δημόσιο χρέος έφτανε μόλις στα 2,8 δις ευρώ, με αποτέλεσμα το ακαθάριστο χρέος της κυβέρνησης ως ποσοστό του ΑΕΠ να είναι ένα από τα χαμηλότερα ανάμεσα στις χώρες του ΟΟΣΑ. Όπως φαίνεται και στο παρακάτω διάγραμμα, τα έξοδα της κυβέρνησης συνεισέφεραν ελάχιστα στην αύξηση του συνολικού εξωτερικού χρέους. Το μεγαλύτερο μέρος του ξένου χρέους οφείλεται στις τράπεζες, αποτελώντας το 84%⁷⁰. Πολλοί οικονομολόγοι ανέδειξαν το 2006 ότι το ισλανδικό χρέος ήταν κυρίως ιδιωτικό, με κύριους

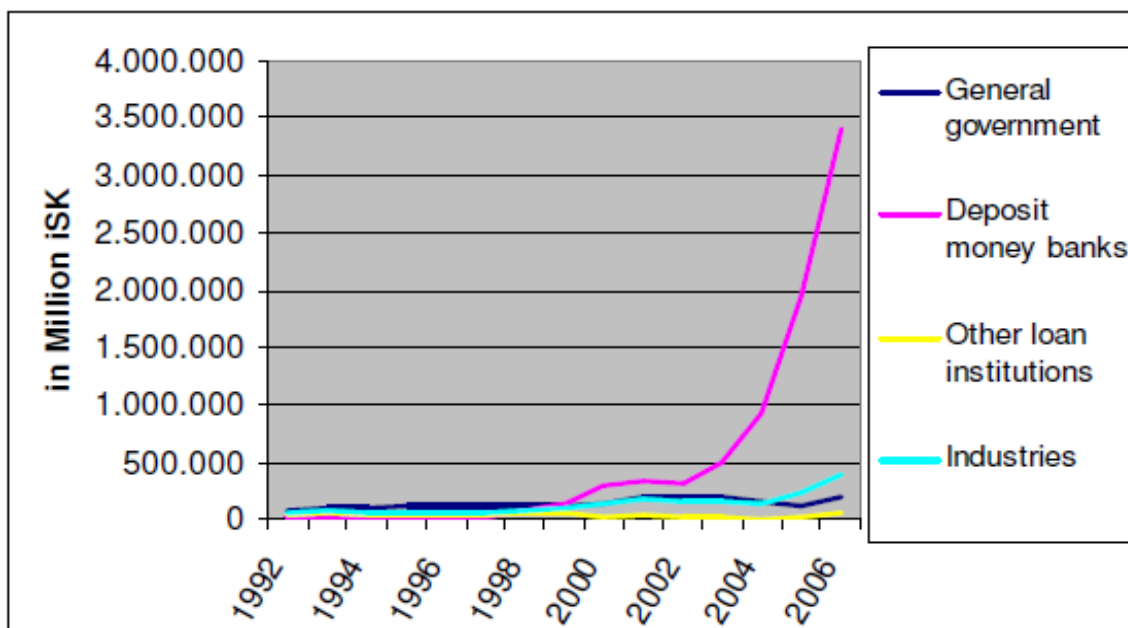
⁶⁸ SIC (2010).

⁶⁹ Robert Wade και Silla Sigurgeirsdottir (2010).

⁷⁰ CBI (2008).

υπεύθυνους τις τρεις μεγάλες τράπεζες, και στη συνέχεια άλλα χρηματοπιστωτικά ιδρύματα και επιχειρήσεις, και το ισλανδικό κράτος δεν ήταν, ούτε άμεσα ούτε έμμεσα, εγγυητής για αυτές τις υποχρεώσεις. Δεδομένου ότι ένα μεγάλο μέρος του χρέους ήταν σε ξένο νόμισμα, το εξωτερικό χρέος αυξήθηκε σημαντικά το 2008 μετά την υποτίμηση της κορώνας.

- ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 27: Εξωτερικό χρέος (σε εκατ. ISK)

Πηγή: Rok Spruk (2010).

Κεφάλαιο 6: Η διακυβέρνηση του Geir Haarde (2007-2009) – Το ξέσπασμα της κρίσης

6.1 Τα αίτια της τελευταίας οικονομικής κρίσης

Δεν μπορούμε να εξετάσουμε την κρίση στην Ισλανδία έξω από την παγκόσμια κρίση, όπως αυτή εκδηλώθηκε το 2007-2008 στο χρηματοπιστωτικό τομέα. Ας σημειώσουμε λοιπόν κάποια βασικά στοιχεία του κυρίαρχου νεοφιλελεύθερου μοντέλου, που ήρθε να απαντήσει στην κρίση της δεκαετίας του 1970 και κυριάρχησε στις ανεπτυγμένες καπιταλιστικά οικονομίες.

Μια σημαντική διάσταση της νεοφιλελεύθερης πολιτικής αποτέλεσαν οι αλλαγές στις εργασιακές σχέσεις. Οι αλλαγές αυτές είχαν στόχο να περιορίσουν ό,τι είχε κατακτηθεί κατά την μεταπολεμική περίοδο από τον κόσμο της εργασίας. «Η καπιταλιστική δυναμική δεν μπορεί να συμβιβαστεί, εκτός ιδιαίτερων συνθηκών, με μη καπιταλιστικές αξίες, θεσμούς και κοινωνικούς συμβιβασμούς. Δεν αντέχει, με λίγα λόγια, περιορισμούς στη λογική του κέρδους»⁷¹. Έτσι, έχουμε από τη δεκαετία του 1980 και μετά πάγωμα και μείωση μισθών, περιορισμό των κοινωνικών παροχών, μείωση της διαπραγματευτικής δύναμης των εργαζομένων κλπ. Επίσης, η αύξηση της ανεργίας βοήθησε την κοινωνική κατεδάφιση.

Μια δεύτερη κατεύθυνση είναι οι αλλαγές στο χρηματοπιστωτικό σύστημα και στο διεθνές εμπόριο. Οι περιορισμοί και οι ρυθμίσεις, που αφορούσαν τη λειτουργία του συστήματος και την κίνηση των κεφαλαίων, σταδιακά αλλάζουν. Τα κεφάλαια πρέπει να κινούνται ελεύθερα σε τομείς και τόπους που προσδοκούν περισσότερα κέρδη. Για το λόγο αυτό έχουμε σημαντικές διεθνείς συμφωνίες και κανονισμούς για την προστασία της ελεύθερης κίνησης κεφαλαίων. Η Γενική Συμφωνία Δασμών και Εμπορίου (GATT), με τις συνεχείς διαπραγματεύσεις (Τόκιο 1973-1979, Ουρουγουάη 1986-1994), είχε την ευθύνη της επιτήρησης του διεθνούς εμπορίου προϊόντων, και κυρίως την απελευθέρωσή του με τη μείωση των δασμολογικών εμποδίων. Το 1995 ιδρύεται ο Παγκόσμιος Οργανισμός Εμπορίου (ΠΟΕ), ο οποίος αντικατέστησε την GATT. Το 1993 θεσπίζεται η ελεύθερη κίνηση εμπορίου στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Το 1999 ιδρύεται η Ευρωπαϊκή Νομισματική Ένωση. Παράλληλα, το χρηματοπιστωτικό σύστημα απελευθερώνεται από

⁷¹ Χ. Λάσκος και Ε. Τσακαλώτος (2011).

περιορισμούς που αφορούν τις εισροές και εκροές κεφαλαίων μεταξύ των κρατών, την πολιτική των επιτοκίων, τα αποθέματα των τραπεζών κλπ., διαμορφώνοντας ένα ευνοϊκό διεθνές περιβάλλον για την κίνηση των κεφαλαίων και τη λειτουργία των χρηματοπιστωτικών ιδρυμάτων. «Αυτό το κεφάλαιο, που ο Μαρξ ονόμαζε «πλασματικό» στο μέτρο που δεν συνιστούσε επένδυση στην παραγωγή για την εξαγωγή υπεραξίας, αλλά απαίτηση στην παραγόμενη υπεραξία, αυξήθηκε σε υπέρμετρο βαθμό στην εποχή του νεοφιλελευθερισμού.»⁷²

Ο ρόλος και η λειτουργία του κράτους διαφοροποιείται κατά την νεοφιλελεύθερη περίοδο. Μειώνεται η οικονομική και κοινωνική του παρέμβαση. Έχουμε μεγάλες και συνεχείς αποκρατικοποιήσεις και περιορισμό των κοινωνικών παροχών, όπως υγεία, παιδεία, υπηρεσίες σε ευαίσθητες κοινωνικές ομάδες και εύκολη πρόσβαση σε βασικά είδη ανάγκης. «Συμβατή με την ιδιωτικοποίηση και την αυξανόμενη «αγιοποίηση» του κέρδους είναι η μείωση της φορολογίας των επιχειρήσεων που συμβάλλει στη διατήρηση του υψηλού χρέους των κρατών.»⁷³

Η ανάπτυξη του χρηματοπιστωτικού τομέα (που στόχος του είναι να βοηθάει την καπιταλιστική συσσώρευση και να αποκομίζει κέρδη) βασίστηκε σε μεγάλο βαθμό, τις τελευταίες δεκαετίες, στην πίστωση. Υπήρξε ένας μαζικός δανεισμός προς κράτη, τράπεζες, επιχειρήσεις, νοικοκυριά, που ήρθε να καλύψει: 1) τη μείωση της αγοραστικής δύναμης του κόσμου της εργασίας, 2) τη μείωση των εσόδων του κράτους και των κοινωνικών παροχών και 3) την αλλαγή της παραδοσιακής λειτουργίας των τραπεζών (δανείζονται για να δανείσουν και δεν βασίζονται μόνο στις καταθέσεις). Τα χαμηλά επιτόκια κατά την δεκαετία του 1990 έκαναν το χρήμα πιο φτηνό και τόνωσαν τη λαϊκή κατανάλωση. Η πρόσβαση όλων των κοινωνικών τάξεων, και ειδικά των οικονομικά ασθενέστερων, στο χρηματοπιστωτικό σύστημα ήρθε να μεγαλώσει το ρίσκο και την ανασφάλεια που έτσι κι αλλιώς χαρακτηρίζει την ελεύθερη αγορά χρήματος. Τα πιστωτικά ιδρύματα όμως στην προσπάθειά τους να απομακρύνουν τον κίνδυνο άρχισαν να δημιουργούν νέα «προϊόντα» (τίτλοι, ομόλογα και λοιπά χρηματιστικά τραπευλόχαρτα) τα οποία πωλούσαν σε άλλα ιδρύματα. Με την πώληση αυτή εξοικονομούσαν χρήμα, το οποίο χρησιμοποιούσαν για την προσφορά νέων δανείων. Η διαδικασία, π.χ. της τιτλοποίησης, που αναφερόταν ως αποτελεσματική για τον περιορισμό των πιστωτικών κινδύνων ήταν η εξής: ομοειδή δάνεια μετατρέπονται σε ομόλογα και απομακρύνονται από τη συγκεκριμένη τράπεζα που έχει δώσει τα στεγαστικά δάνεια. Τα τοξικά ομόλογα ανακατεύονται με άλλα που θεωρούνται πιο ασφαλή. Οι ομολογίες στη συνέχεια γίνονται αντικείμενο διαπραγμάτευσης, και ομοειδείς τίτλοι

⁷² Χ. Λάσκος και Ε. Τσακαλώτος (2011).

⁷³ Γ. Μηλιός και Δ. Σωτηρόπουλος (2011).

τιτλοποιούνται σε δεύτερη γενιά ομολόγων, τα CDOs, που αγοράζονται από πολλές Ευρωπαϊκές τράπεζες. Το ρίσκο διαχέεται από την αρχική τράπεζα σε πολλούς επενδυτές, αλλά ταυτόχρονα διαχέεται και το ρίσκο συνολικής συστημικής κατάρρευσης⁷⁴. Έτσι δημιουργήθηκε μια παγκόσμια και πολύπλοκη χρηματοπιστωτική αλυσίδα που διακινούσε τεράστια κεφάλαια κατά πολύ μεγαλύτερα από το παγκόσμιο ΑΕΠ. Σύμφωνα με εκτιμήσεις της Τράπεζας Διεθνών Διακανονισμών, η κλίμακα αυτής της τεράστιας χρηματοπιστωτικής φούσκας έχει υπολογιστεί στα 639 τρις δολάρια και ισοδυναμεί με 10 φορές το παγκόσμιο ΑΕΠ. Όπως είναι γνωστό, η κρίση εμφανίζεται στις ΗΠΑ το 2007, όπου τα επισφαλή στεγαστικά δάνεια αρχίζουν να γίνονται ανεξόφλητα και η αξία των ακινήτων δεν αυξάνεται συνέχεια με βάσει τους ευσεβείς πόθους των αγορών. Ό,τι λοιπόν ήταν δομημένο πάνω στα δάνεια και στα υπερτιμημένα περιουσιακά αυτά στοιχεία χάνει την αξία του και αρχίζει να κινδυνεύει όλο το χρηματοπιστωτικό σύστημα των ανεπτυγμένων χωρών.⁷⁵

Από το καλοκαίρι του 2007 μεγάλες ομάδες του πληθυσμού στις ΗΠΑ αδυνατούν να πληρώσουν τα στεγαστικά δάνεια, με αποτέλεσμα οι τράπεζες να έχουν πρόβλημα ρευστότητας και οι καταθέτες να σπεύδουν να πάρουν τα χρήματά τους. Παράλληλα ξεκίνησαν οι πλειστηριασμοί ακινήτων και χιλιάδες άνθρωποι βρέθηκαν στο δρόμο. Η κατάσταση επιδεινώθηκε από το πάγωμα των πιστώσεων, και το χρήμα, λόγω έλλειψης εμπιστοσύνης των αγορών, γίνεται πολύ ακριβό για τα κράτη, τις επιχειρήσεις, τα νοικοκυριά. Τον Σεπτέμβριο του 2008 η αμερικάνικη κεντρική τράπεζα προσέφερε οικονομική ενίσχυση 85 δις δολαρίων στην ασφαλιστική AIG για να αποτρέψει την κατάρρευσή της. Τον ίδιο μήνα η Lehman Brothers, η τέταρτη μεγαλύτερη επενδυτική τράπεζα των ΗΠΑ, κήρυξε πτώχευση προκαλώντας αναστάτωση στα χρηματιστήρια και στα πιστωτικά ιδρύματα που είχαν εκτεθεί στα «τοξικά» ομόλογα. Με το πέρασμα της κρίσης στην Ευρώπη γίνεται προσπάθεια μέσω κρατικοποιήσεων (σε Αγγλία, Βέλγιο, Λουξεμβούργο, Ολλανδία κλπ) να σωθούν κάποιες τράπεζες που κατέρρεαν. Το σκάσιμο της φούσκας της αμερικάνικης αγοράς ακινήτων μετατρέπεται λοιπόν σε διεθνή χρηματοπιστωτική κρίση.

Από το 2008 και μετά η κρίση επανέρχεται στη βάση της, στην πραγματική παραγωγή με τα γνωστά καταστροφικά αποτελέσματα: διάλυση του κοινωνικού και παραγωγικού ιστού των χωρών, μείωση των ΑΕΠ, κλείσιμο επιχειρήσεων, απολύσεις εργαζομένων, και αύξηση των δημοσίων χρεών και ελλειμμάτων για να στηρίξουν οι κυβερνήσεις τα καταρρέοντα εθνικά τους χρηματοπιστωτικά συστήματα. Ο ιδιωτικός και δημόσιος παραγωγικός τομέας συρρικνώνονται. Η ύφεση απειλεί τις περισσότερες αναπτυγμένες χώρες.

⁷⁴ Michael Roberts (2008).

⁷⁵ Π. Παπακωνσταντίνου (2010).

Η τελευταία παγκόσμια συστημική κρίση είναι, όπως και οι προηγούμενες, μια κρίση υπερσυσσώρευσης κεφαλαίου. Τα κεφάλαια αδυνατούν να επενδύονται συνεχώς εξασφαλίζοντας διαρκώς κέρδη, και μάλιστα βραχυπρόθεσμα όπως επιθυμούν. Βρίσκουν εμπόδια, κοινωνικά και πολιτικά, που μειώνουν την κερδοφορία τους. Τα όρια της «αυτονόμησης» του χρηματιστικού κεφαλαίου από το παραγωγικό είναι περιορισμένα. Η κρίση δεν είναι οικονομική με τη στενή έννοια. Είναι μια συνολική κοινωνική κρίση που αφορά το πολιτικό, το ιδεολογικό και το οικονομικό πεδίο. Το κεφάλαιο δεν είναι το χρήμα, αλλά κοινωνική σχέση που διαμορφώνεται από τον τρόπο που η καπιταλιστική κοινωνία παράγει, καταναλώνει και μοιράζεται το πλούτο της. Τα αίτια λοιπόν της κρίσης, όπως και η υπέρβασή της προς οποιαδήποτε κατεύθυνση, δεν είναι λογιστικο-οικονομικά, αλλά κοινωνικά και πολιτικά. Το πώς η κρίση εκδηλώθηκε σε κάθε χώρα σχετίζεται με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά ανάπτυξης του κάθε εθνικού κοινωνικού σχηματισμού.

Στην Ισλανδία, όπως έχουμε αναφέρει, από το 1990 και μετά, αναπτύχθηκε ένα χρηματοπιστωτικό σύστημα που επεκτάθηκε γρήγορα στην Ευρώπη, και ιδιαίτερα σε Αγγλία και Ολλανδία, και τα κεφάλαιά του υπολογίζονταν 10 φορές πάνω από τον πλούτο της χώρας. Οι υποχρεώσεις των τραπεζών αποτελούνταν από βραχυπρόθεσμα ευρωπαϊκά ομόλογα και καταθέσεις από την Ευρώπη, ενώ τα περιουσιακά τους στοιχεία ήταν δάνεια μακράς αποπληρωμής προς Ισλανδούς και ξένους επενδυτές υψηλού ρίσκου (maturity mismatching) ⁷⁶. Η κατάρρευση της Lehman Brothers επηρέασε άμεσα τις ισλανδικές τράπεζες. Η διατραπεζική αγορά πάγωσε καθώς άρχισε να επικρατεί δυσπιστία. Οι τράπεζες προσπαθούσαν να κλείσουν τα ανοίγματά τους και να μαζέψουν ρευστό. Οι αγορές ζητούσαν πίσω τα χρήματα που είχαν δανείσει, όπως και οι ξένοι καταθέτες από Αγγλία και Ολλανδία. Οι ισλανδικές τράπεζες αδυνατούσαν να ανταποκριθούν και η Κεντρική Τράπεζα δεν μπορούσε να τις καλύψει. Η κατάρρευση ήταν αναπόφευκτη. Οι τρεις βασικές τράπεζες της χώρας (Landsbanki, Kaupthing και Glitnir) πτώχευσαν. Η παράλυση στις χρηματοπιστωτικές αγορές ήταν αυτό που πυροδότησε το ξέσπασμα της κρίσης στην Ισλανδία. Ωστόσο, οι δομικές ανισορροπίες ήταν τόσο μεγάλες και η υπερθέρμανση της οικονομίας είχε φτάσει σε τέτοιο επίπεδο, που η κατάρρευση θα ερχόταν ούτως ή άλλως. Η διόγκωση του χρηματοπιστωτικού τομέα έχει τις ρίζες του στην απελευθέρωση της οικονομίας και στην ιδιωτικοποίηση των τραπεζών που ξεκίνησε μετά το 1990. Η κρίση στην Ισλανδία δεν εκδηλώθηκε μόνο ως κρίση του τραπεζικού τομέα, αλλά και ως συναλλαγματική κρίση, και ως κρίση δημόσιου χρέους, όταν το κράτος κλήθηκε να πληρώσει για τα χρέη των τραπεζών. Το χρέος της Ισλανδίας έφτασε στο 900% του ΑΕΠ. Η κορώνα

⁷⁶ Philipp Bagus και David Howden (2009).

έχασε το 85% της αξίας της έναντι του ευρώ και στο τέλος του 2008 η χώρα κήρυξε πτώχευση⁷⁷.

Οι ιδιαιτερότητες της Ισλανδίας σε σχέση με τις ΗΠΑ και τις άλλες χώρες όπου ξέσπασε η κρίση ήταν οι εξής: α) η οικονομία ήταν σε πολύ χειρότερη κατάσταση σε σχέση με το μέγεθος της χώρας και β) η Ισλανδία είχε το δικό της νόμισμα (σε αντίθεση με άλλες χώρες στην Ευρωζώνη, π.χ. Ιρλανδία), αλλά το χρέος της ήταν κυρίως σε ξένο νόμισμα.

⁷⁷ Steingrímur J. Sigfússon (2012).

6.2 Η διακυβέρνηση του Geir Haarde (2007-2009)

Η “δεξιά” στροφή του αγροτικού PP τις τελευταίες δεκαετίες και η υποστήριξή του στην απελευθέρωση της ισλανδικής οικονομίας, είχε ως αποτέλεσμα τη σημαντική πτώση του στις εκλογές του Μάη του 2007. Παράλληλα, δεδομένου ότι η αριστερά αντιμετώπιζε προβλήματα στο εσωτερικό της, με συχνές διασπάσεις και επανενώσεις, υπήρχαν ελάχιστες “φωνές” αντίστασης ενάντια στην ανεξέλεγκτη ανάπτυξη του χρηματοπιστωτικού τομέα. Το 1999 το SDP ενώθηκε με ένα κομμάτι του αριστερού People’s Alliance, και άλλα δύο μικρότερα αριστερά κόμματα (Women’s List, National Awakening) με σκοπό τη δημιουργία μιας κεντροαριστερής συμμαχίας (Social Democratic Alliance) που θα αποτελούσε ένα δυνατό αντίπαλο για το δεξιό IP. Η αριστερή πτέρυγα του People’s Alliance, που διαφώνησε με την συνένωση με τους σοσιαλδημοκράτες, σχημάτισε μαζί με τους οικολόγους το Left-Green Movement, ένα αριστερό οικολογικό κόμμα. Στις εκλογές του 2007, το Social Democratic Alliance (SDA) επωφελούμενο από την πτώση του PP, κέρδισε ένα σημαντικό ποσοστό που του επέτρεψε να ανέβει στην εξουσία σχηματίζοντας κυβέρνηση συνεργασίας με το ακόμη κυρίαρχο IP. Ο Geir Haarde, διάδοχος του David Oddsson στο IP, ανέλαβε πρωθυπουργός. Παρά τις προεκλογικές του υποσχέσεις και προς απογοήτευση πολλών υποστηρικτών του, το SDA υποστήριξε σθεναρά τη συνέχιση της ανάπτυξης του τραπεζικού τομέα και των μεγάλων επιχειρήσεων.

Η νέα κυβέρνηση συνέχισε την ίδια οικονομική πολιτική, χωρίς να λαμβάνει υπόψη τη σοβαρότητα της κατάστασης και αγνοώντας τις συνεχείς προειδοποιήσεις για το ενδεχόμενο μιας πιθανής κρίσης. Φυσικά οι τραπεζίτες ανταπέδιδαν τη γενναιοδωρία της κυβέρνησης με ανταμοιβές προς συγκεκριμένους πολιτικούς, ιδιαίτερα του IP. Αρκετοί οικονομολόγοι, αλλά και το ΔΝΤ, είχαν δημοσιεύσει εκθέσεις τα προηγούμενα χρόνια για τη φερεγγυότητα των ισλανδικών τραπεζών και το βαθμό μόχλευσής ⁷⁸ τους. Μετά την κατάρρευση της αμερικανικής στεγαστικής αγοράς και την πτώχευση των πρώτων μεγάλων επενδυτικών τραπεζών, οι ευρωπαϊκές κεντρικές τράπεζες και το ΔΝΤ είχαν πλήρη επίγνωση της επικείμενης κρίσης που θα ξεσπούσε αργά η γρήγορα στην Ισλανδία. Η Κεντρική Τράπεζα της Ισλανδίας ωστόσο συνέχιζε να αγνοεί τις προειδοποιήσεις, δημοσιεύοντας εκθέσεις τρεις μήνες πριν την κατάρρευση που υποστήριζαν ότι οι ισλανδικές τράπεζες ήταν απολύτως ασφαλείς.

Ήδη από τις αρχές του 2007 η κατάσταση ήταν αρκετά “εύφλεκη”, με την κορώνα να είναι το πιο υπερτιμημένο νόμισμα παγκοσμίως. Τα νέα εισαγόμενα αυτοκίνητα είχαν φτάσει τα 16.000, ενώ το 2001 ήταν μόλις

⁷⁸ Βλ. Παράρτημα Α.

2000 ⁷⁹. Με την εμφάνιση της χρηματοπιστωτικής κρίσης το καλοκαίρι του 2007, όπως αναφέραμε προηγουμένως, οι τράπεζες αδυνατούσαν να καλύψουν τις υποχρεώσεις τους σε ξένο νόμισμα. Άρχισε η σταδιακή πτώση του χρηματιστηρίου. Παρά την επιτυχία των διαδικτυακών τραπεζών Icesave και Kaupthing Edge, οι συνολικές καταθέσεις των τριών τραπεζών άρχισαν να μειώνονται σημαντικά από τα τέλη του 2007, οδηγώντας στην πτώση της κορώνας. Πολλοί Ισλανδοί που είχαν δανειστεί για να επενδύσουν στο χρηματιστήριο άρχισαν να αντιμετωπίζουν σοβαρά προβλήματα. Οι τιμές των περιουσιακών στοιχείων, και ιδιαίτερα των ακινήτων, έπεσαν.

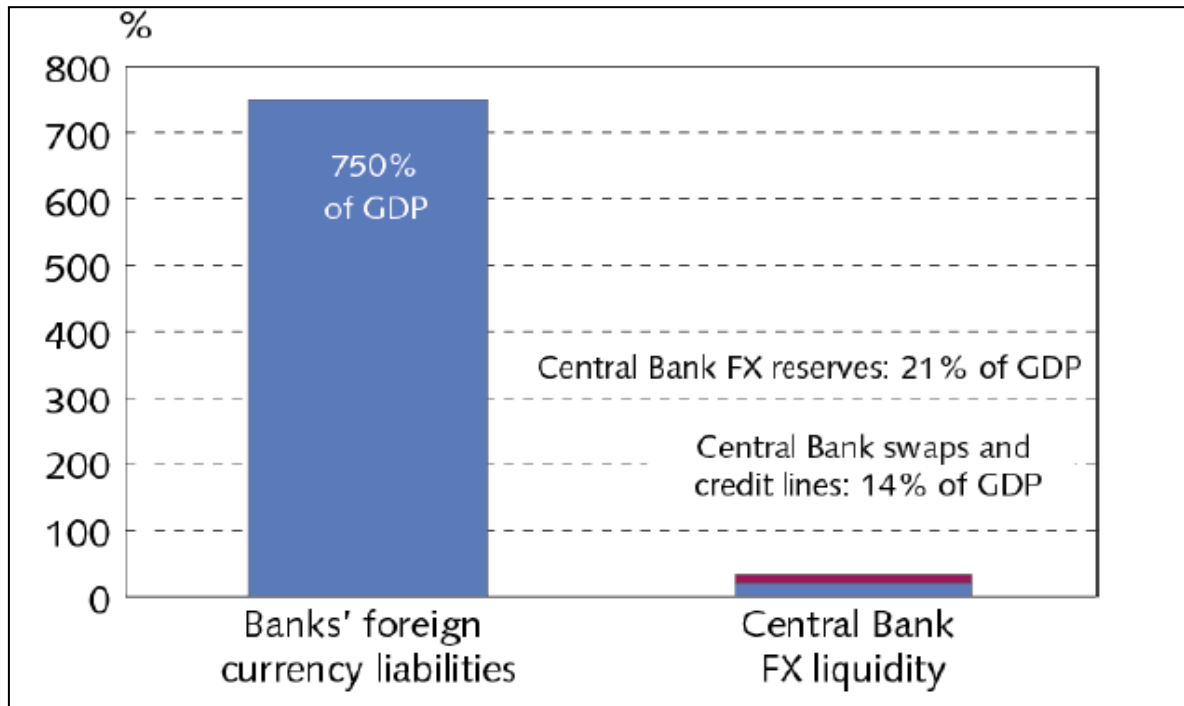
Στις αρχές του 2008 τα επιτόκια αυξήθηκαν στο 15% προκειμένου να αντιμετωπιστεί ο υψηλός πληθωρισμός, που είχε φτάσει σχεδόν το 13%. Μέχρι τα μέσα του 2008 η συναλλαγματική ισοτιμία της κορώνας είχε μειωθεί κατά 26% ⁸⁰. Το καλοκαίρι της ίδιας χρονιάς, ήταν πλέον σίγουρο ότι η τεράστια φούσκα του τραπεζικού τομέα ετοιμαζόταν να σκάσει, με το ενεργητικό των τραπεζών να είχε φτάσει σχεδόν το 1000% του ΑΕΠ. Παράλληλα, οι υποχρεώσεις των τραπεζών σε ξένο νόμισμα αποτελούσαν το 750% του ΑΕΠ, ενώ τα συναλλαγματικά διαθέσιμα της Κεντρικής Τράπεζας έφταναν μόλις στο 21% του ΑΕΠ, όπως φαίνεται και στο παρακάτω διάγραμμα. Το Μάιο η Κεντρική Τράπεζα απεγνωσμένα αναζήτησε συμφωνίες ανταλλαγής νομισμάτων με την Κεντρική Τράπεζα της Αγγλίας, την ΕΚΤ και τη Fed, οι οποίες όμως την απέρριψαν ⁸¹. Στη συνέχεια ωστόσο κατάφερε να διαπραγματευτεί με τις Σκανδιναβικές χώρες ανταλλαγή ύψους 1,5 δις ευρώ. Παρόλα αυτά τα συναλλαγματικά διαθέσιμά της ήταν τόσο χαμηλά που σε καμία περίπτωση δεν θα μπορούσε να λειτουργήσει ως δανειστής έσχατης ανάγκης.

⁷⁹ Luca Lombardi (2011).

⁸⁰ CBI (2011).

⁸¹ Π. Ματίασον και Σ. Ντάβιντσοντιπ (2013).

- **ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 28:** Οι υποχρεώσεις των τραπεζών σε ξένο νόμισμα και τα συναλλαγματικά διαθέσιμα της Κεντρικής Τράπεζας (ως ποσοστό % του ΑΕΠ)

Πηγή: CBI (2011).

6.3 Το ξέσπασμα της κρίσης

Το Σεπτέμβριο του 2008 η έλλειψη εμπιστοσύνης στις ισλανδικές τράπεζες οδήγησε τους επενδυτές στην απόσυρση των κεφαλαίων τους. Το χρηματοπιστωτικό σύστημα κατάρρευσε. Αυτό που επακολούθησε ήταν η περαιτέρω υποτίμηση της κορώνας.

Στις 25 Σεπτεμβρίου, λίγες μέρες μετά την κατάρρευση της Lehman Brothers, η Glitnir, αντιμετωπίζοντας προβλήματα αποπληρωμής δανείων, λόγω έλλειψης ρευστότητας, απευθύνθηκε στην Κεντρική Τράπεζα για την παροχή ενός δανείου 600 εκατ. ευρώ. Ωστόσο, στις 29 Σεπτεμβρίου, η κυβέρνηση αποφάσισε την προσωρινή εθνικοποίηση της Glitnir με την αγορά του 75% των μετοχών της τράπεζας έναντι 600 εκατ. ευρώ⁸². Αμέσως μετά η S&P υποβάθμισε την αξιολόγηση της Glitnir σε BBB. Την επόμενη μέρα η Fitch και η Moody's υποβάθμισαν και τις άλλες δύο τράπεζες. Οι υποχρεώσεις της Glitnir που θα έπρεπε να αποπληρωθούν μέσα στους επόμενους μήνες έφταναν τα 1,4 δις ευρώ, ποσό στο οποίο ήταν αδύνατο να καταφέρει να ανταποκριθεί η κυβέρνηση.

Η κυβέρνηση βρισκόταν σε κατάσταση πανικού. Συνειδητοποιώντας ότι οι τράπεζες ήταν πολύ μεγάλες για να σωθούν, στις 6 Οκτώβρη προχώρησε σε μια σειρά έκτακτων μέτρων, με τη στήριξη της αντιπολίτευσης, που περιελάμβαναν την ανάληψη των τραπεζών από την Οικονομική Επιτροπή Αρχή (FSA), και τη διασφάλιση των καταθέσεων των Ισλανδών. Την επόμενη μέρα η Glitnir τέθηκε υπό καθεστώς πτώχευσης. Η απόφαση της κυβέρνησης να εθνικοποιήσει τη Glitnir διακινδύνεψε να μετατρέψει την κρίση του τραπεζικού χρέους σε κρίση δημόσιου χρέους. Ευτυχώς όμως, η κήρυξη της πτώχευσης έγινε αρκετά γρήγορα, προτού προλάβουν οι μέτοχοι να εγκρίνουν την πρόταση της κυβέρνησης για την εξαγορά, και η εθνικοποίηση δεν ολοκληρώθηκε.

Μετά την προτεινόμενη εθνικοποίηση της Glitnir, ένα σημαντικό ποσοστό των καταθέσεων στις άλλες δύο τράπεζες αποσύρθηκε γρήγορα. Η Κεντρική Τράπεζα αρνήθηκε να παρέχει ρευστότητα στη Landsbanki, και την επόμενη μέρα η FSA κήρυξε την τράπεζα σε πτώχευση, διαβεβαιώνοντας όμως ότι όλες οι εγχώριες καταθέσεις ήταν πλήρως εγγυημένες. Ήταν δεδομένο ότι η κατάρρευση της μίας τράπεζας θα οδηγούσε σε κατάρρευση όλου του τραπεζικού τομέα, αφού οι τράπεζες ήταν αλληλοεξαρτώμενες και είχαν βασιστεί σε μεγάλο βαθμό στο μεταξύ τους δανεισμό.

Παράλληλα, η Κεντρική Τράπεζα, προκειμένου να σταματήσει την “ελεύθερη πτώση” της κορώνας, αποφάσισε να κλειδώσει την ισοτιμία σε 135 κορώνες

⁸² SIC (2010).

έναντι του ευρώ, ποσοστό πολύ υψηλότερο από το πραγματικό ⁸³. Ωστόσο, χωρίς να διαθέτει τα αποθεματικά για να στηρίξει αυτό το μέτρο και χωρίς να υπάρχει κανένας έλεγχος στην κίνηση κεφαλαίων, η ισοτιμία αυτή κράτησε μόνο μερικές ώρες. Την επόμενη μέρα η κορώνα συνέχισε να καταρρέει. Συγχρόνως, η Κεντρική Τράπεζα αύξησε τα επιτόκια, προσπαθώντας να αποτρέψει τη συνεχή διαφυγή κεφαλαίων.

Στην προσπάθεια της να εξασφαλίσει ρευστότητα, η Kaupthing πούλησε στοιχεία του ενεργητικού της και δέχτηκε ένα δάνειο 500 εκατ. ευρώ από την Κεντρική Τράπεζα, η οποία εκτίμησε ότι η Kaupthing είχε περισσότερες πιθανότητες επιβίωσης από τις άλλες δύο τράπεζες. Η Landsbanki, με το υποκατάστημά της στην Αγγλία, κατάφερε να συγκεντρώσει 1200 δις ισλανδικές κορώνες μέσω των καταθέσεων στους λογαριασμούς της Icesave ⁸⁴. Υπεύθυνο για την αποζημίωση των καταθέσεων στα υποκαταστήματα των τραπεζών σε ξένες χώρες ήταν το ισλανδικό κράτος, μέσω του συστήματος εγγύησης των καταθέσεων, το οποίο όμως διέθετε ελάχιστα αποθεματικά. Οι δηλώσεις της Κεντρικής Τράπεζας ότι το ισλανδικό κράτος δεν θα μπορούσε να ανταποκριθεί σε αυτές τις υποχρεώσεις, δεδομένου ότι τα χρέη των τραπεζών ξεπερνούσαν κατά πολύ το ΑΕΠ της χώρας, εξόργισε την κυβέρνηση Brown. Με εφαρμογή του αντιπρομοκρατικού νόμου, που τέθηκε σε ισχύ μετά την τρομοκρατική επίθεση στις ΗΠΑ το 2001, η αγγλική κυβέρνηση πάγωσε το ενεργητικό της Landsbanki στη χώρα και μετέφερε τις καταθέσεις της Kaupthing Edge στην ολλανδική τράπεζα ING Direct ⁸⁵, προκαλώντας την κατάρρευση της Kaupthing. Για την ισλανδική οικονομία που βασιζόταν σε μεγάλο βαθμό στις εισαγωγές, αυτό σήμαινε κατάσταση εκτάκτου ανάγκης, καθώς ξένες συναλλαγές και διακανονισμοί σταμάτησαν προσωρινά. Η κυβέρνηση Brown χρειαζόταν ουσιαστικά έναν εξωτερικό εχθρό, προκειμένου να ανακουφίσει τη λαϊκή οργή για τις εσωτερικές οικονομικές δυσκολίες και η Ισλανδία ήταν ο κατάλληλος εκείνη την περίοδο. Οι καταθέσεις στους λογαριασμούς της Icesave έφταναν περίπου τα 5 δις ευρώ στη Μεγάλη Βρετανία και τα 1,7 δις στην Ολλανδία. Ανάμεσα στους πελάτες της Icesave, πέρα από τους ιδιώτες, το 20% περίπου ήταν δεκάδες βρετανικές τοπικές αρχές, καθώς και βρετανικά πανεπιστήμια ⁸⁶. Την επόμενη μέρα, στις 9 Οκτώβρη, η Kaupthing τέθηκε υπό καθεστώς πτώχευσης από την FSA.

⁸³ CBI (2011).

⁸⁴ T.O. Sigurjonsson και M. Wolfgang Mixa (2011).

⁸⁵ Willem Buiters και Anne Sibert (2008).

⁸⁶ Roger Boyes (2009).

Την ίδια μέρα το χρηματιστήριο της Ισλανδίας σταμάτησε τη λειτουργία του και παρέμεινε κλειστό καθ' όλη τη διάρκεια της εβδομάδας, ενώ οι συναλλαγές στις μετοχές των τραπεζών είχαν σταματήσει από τις προηγούμενες μέρες. Προφανώς αυτό δεν έλυσε τίποτα: στην επαναλειτουργία του έχασε 77% της αξίας των μετοχών σε μία ημέρα. Η κορώνα συνέχισε να καταρρέει, διογκώνοντας τα χρέη των νοικοκυριών που ήταν σε ξένο νόμισμα. Από τον Οκτώβρη μέχρι τα τέλη του 2008, είχε υποτιμηθεί κατά άλλο ένα 26%.

Η Ισλανδία ήταν πλέον εντελώς αναξιόπιστη, όχι μόνο οικονομικά, αλλά και πολιτικά. Σε όλη την Ευρώπη τα υποκαταστήματα και οι θυγατρικές των ισλανδικών τραπεζών έκλειναν ή περνούσαν στον έλεγχο των ξένων κυβερνήσεων. Οι οίκοι αξιολόγησης υποβάθμισαν τα κρατικά ομόλογα τόσο σε ξένο όσο και σε εγχώριο νόμισμα, καθώς και το δημόσιο χρέος της χώρας. Παρόλα αυτά, η οικονομική κατάσταση της κυβέρνησης ήταν ακόμη υγιής, με το δημόσιο χρέος να αποτελεί μόλις το 28% του ΑΕΠ το 2007 και το δημοσιονομικό πλεόνασμα να φτάνει στο 6% του ΑΕΠ. Ωστόσο οι οίκοι αξιολόγησης θεωρούσαν ότι η κυβέρνηση θα έπρεπε να εκδώσει περισσότερα ομόλογα σε ξένο νόμισμα, τόσο για την κάλυψη των ζημιών των τραπεζών, όσο και για την τόνωση της ζήτησης στην εγχώρια οικονομία ⁸⁷.

6.4 Άμεσα μέτρα για την αντιμετώπιση της τραπεζικής κρίσης

Η κυβέρνηση άρχισε να αναζητά βοήθεια, αλλά καμία χώρα δεν ήταν διατεθειμένη να δανείσει πλέον την Ισλανδία με το 85% του τραπεζικού της τομέα να έχει καταρρεύσει. Ωστόσο, η Ρωσία παρουσιάστηκε πρόθυμη να παρέχει βοήθεια, καθώς η στρατηγική θέση της Ισλανδίας ήταν ιδανική για την επέκταση των εμπορικών και στρατιωτικών επιχειρήσεών της. Αυτό δημιούργησε πιέσεις στην ΕΕ και στις ΗΠΑ, με αποτέλεσμα το ΔΝΤ να αρχίσει να διαπραγματεύεται με την ισλανδική κυβέρνηση. Στα τέλη Οκτώβρη συμφωνήθηκε ένα πακέτο στήριξης ύψους 2,1 δις δολάρια από το ΔΝΤ και ταυτόχρονα οι Σκανδιναβικές χώρες πρόσφεραν άλλο ένα δάνειο ύψους 2,5 δις δολάρια ⁸⁸. Το πρόγραμμα του ΔΝΤ περιελάμβανε σταθεροποίηση της κορώνας, αυξάνοντας τα επιτόκια στο 18% προσωρινά, περιορισμούς στην κίνηση κεφαλαίων για να σταματήσει η μαζική φυγή, και δημοσιονομική λιτότητα για την περίοδο 2010-2011 ⁸⁹. Οι ξένοι επενδυτές κατείχαν ομόλογα

⁸⁷ Fitch (2008).

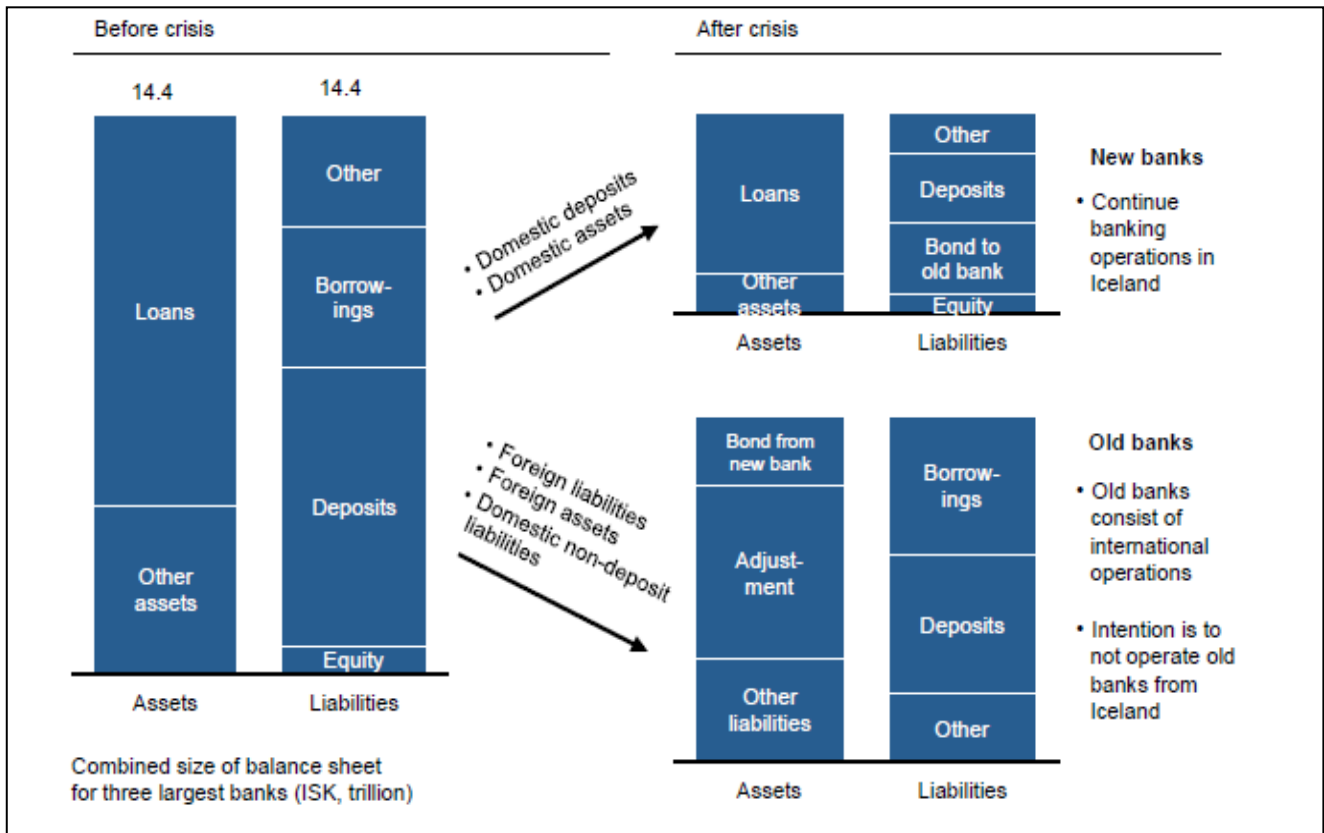
⁸⁸ IMF, C. Andersen (2008).

⁸⁹ IMF (2011).

εκφρασμένα σε κορώνες αξίας περίπου 2,9 δις ευρώ, τα περίφημα “glacier bonds”. Η απόδραση αυτών των κεφαλαίων θα οδηγούσε σε περαιτέρω πτώση της κορώνας και αποσταθεροποίηση της οικονομίας. Η πρώτη δόση του δανείου δόθηκε στα μέσα Νοέμβρη, ενώ παράλληλα η Πολωνία και τα Νησιά Φερόε ανταποκρίθηκαν επίσης στην έκκληση της Ισλανδίας με δάνεια της τάξης των 200 και 50 εκατ. δολαρίων αντίστοιχα. Σε αντίθεση ωστόσο με την επέμβαση του ΔΝΤ σε άλλες χώρες και την επιβολή σκληρών προγραμμάτων λιτότητας και αντεργατικών μέτρων, στην περίπτωση της Ισλανδίας, η χώρα κατάφερε να κρατήσει ένα ικανό βαθμό ευελιξίας και αυτονομίας, ώστε να αντιμετωπίσει και να διαχειριστεί με τις δικές της μεθόδους την κρίση.

Η νομοθεσία έκτακτης ανάγκης που πέρασε η κυβέρνηση στις 6 Οκτώβρη σκοπό είχε την αναδιάρθρωση των τραπεζών, προκειμένου να προστατευθούν οι εγχώριες καταθέσεις και να συνεχιστεί η λειτουργία του τραπεζικού συστήματος στη χώρα. Έτσι αφότου οι τρεις τράπεζες πέρασαν στον έλεγχο της FSA, διαχωρίστηκαν σε “νέες” και “παλιές”. Τα εγχώρια στοιχεία ενεργητικού και παθητικού μεταφέρθηκαν στις νέες τράπεζες, οι οποίες εθνικοποιήθηκαν, ενώ τα ξένα περιουσιακά στοιχεία και οι υποχρεώσεις παρέμειναν στις παλιές. Αυτό που ουσιαστικά έκανε η Ισλανδία ήταν ότι δημιούργησε και επαναχρηματοδότησε ένα νέο τραπεζικό σύστημα, ώστε κανένας πολίτης να μη χάσει τις καταθέσεις του. Σε κάθε μία από τις τρεις παλιές τράπεζες, η FSA αντικατέστησε το διοικητικό συμβούλιο με μία Επιτροπή με σκοπό να προστατεύσει τα περιουσιακά στοιχεία που είχαν απομείνει σε αυτές. Στην πορεία οι νέες τράπεζες θα έπρεπε να αποζημιώσουν τις παλιές για την αξία των στοιχείων του ενεργητικού που μεταφέρθηκαν από τις δεύτερες στις πρώτες. Η New Kaupthing, η New Glitnir και η New Landsbanki ξεκίνησαν τη λειτουργία τους αμέσως μετά το διαχωρισμό, στα μέσα Οκτώβρη.

- ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 29: Ο διαχωρισμός των τραπεζών σε “νέες” και “παλιές”

Πηγή: Iceland Chamber of Commerce (2012).

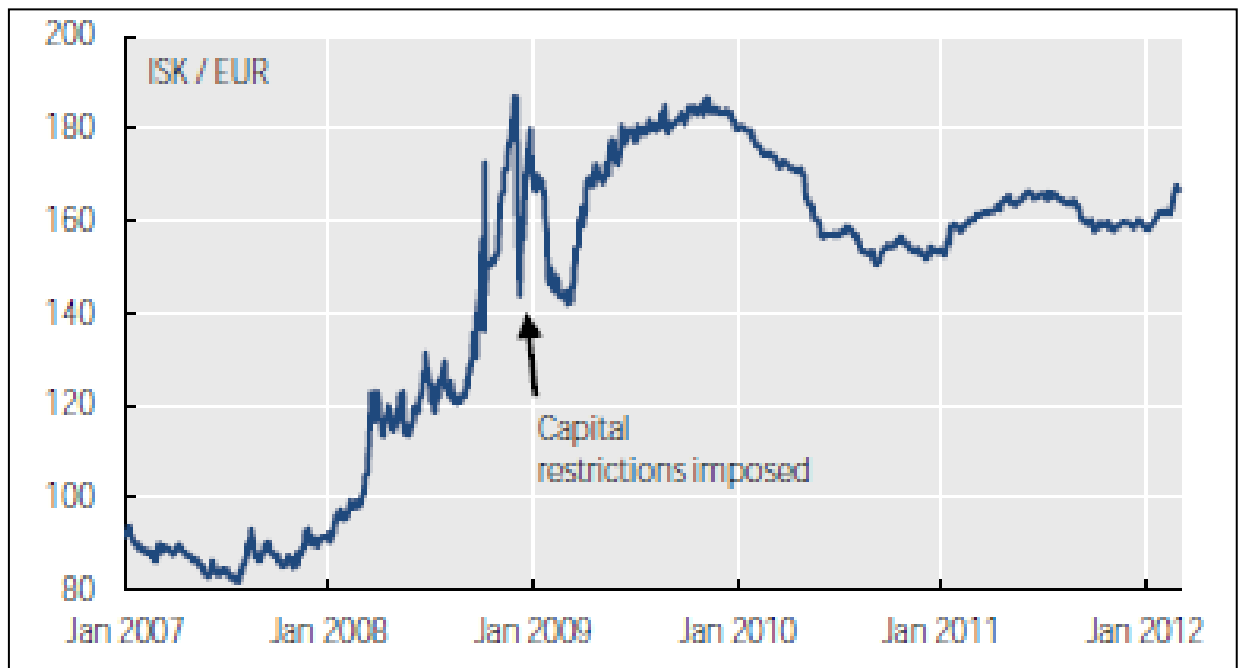
6.5 Οι κοινωνικές εκρήξεις οδηγούν σε πτώση της κυβέρνησης

Η εικόνα της ισλανδικής οικονομίας αμέσως μετά την κατάρρευση του τραπεζικού τομέα ήταν απογοητευτική. Οι τρεις μεγαλύτερες τράπεζες είχαν καταρρεύσει μέσα σε μία εβδομάδα, ο χρηματοπιστωτικός τομέας είχε συρρικνωθεί σημαντικά και οι προβλέψεις για τη χώρα ήταν περίοδος βαθιάς ύφεσης. Η αναδιάρθρωση των τραπεζών οδήγησε στην απόλυση εκατοντάδων εργαζομένων. Η επίδραση στους υπόλοιπους τομείς της οικονομίας ήταν άμεση. Οι επενδύσεις μειώθηκαν, εν μέρει λόγω της ολοκλήρωσης των μεγάλων επενδυτικών έργων, εξίσου και οι κατασκευές, και πολλές εταιρείες χρεοκόπησαν. Το 14% των εργαζομένων δέχτηκε μείωση μισθών, και μέχρι τον Ιανουάριο του 2009 το ποσοστό ανεργίας έφτασε στο 8% ⁹⁰. Η κατάρρευση της κορώνας οδήγησε στην κατακόρυφη πτώση των αξιών των ακινήτων και ταυτόχρονα στην υπερχρέωση των νοικοκυριών και των επιχειρήσεων. Οι εισαγωγές μειώθηκαν κατά 11,2% σε σχέση με τον προηγούμενο χρόνο, αλλά οι συνολικές εξαγωγές αυξήθηκαν κατά 6,9%, με αποτέλεσμα ένα εμπορικό πλεόνασμα 2500 εκατ. ISK το Νοέμβριο του 2008 ⁹¹. Η πτώση του εγχώριου νομίσματος ωστόσο ανακόπηκε μετά την υιοθέτηση αυστηρών περιορισμών στις κινήσεις κεφαλαίων στα τέλη Νοέμβρη, όπως φαίνεται και στο παρακάτω διάγραμμα. Το 2009 το ΑΕΠ μειώθηκε σχεδόν κατά 7%.

⁹⁰ CBI (2010).

⁹¹ Statistics Iceland (2009).

- ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 30: Ισοτιμία ισλανδικής κορώνας έναντι ευρώ

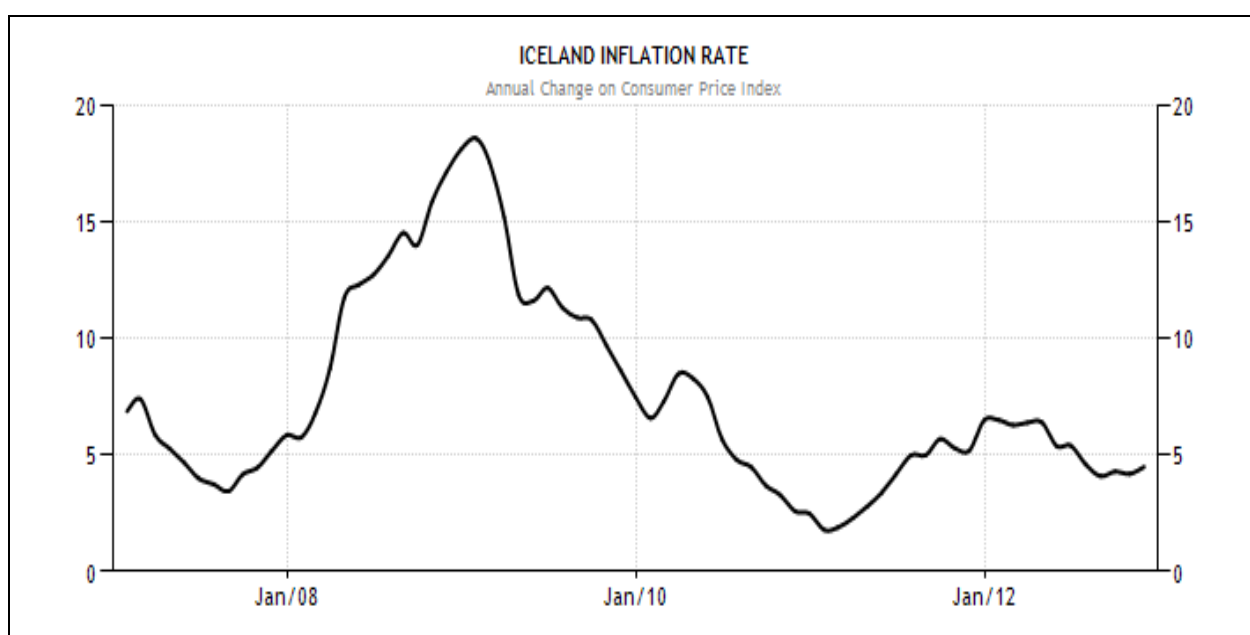

Πηγή: CBI (2010).

Ο ισλανδικός λαός ξέσπασε γρήγορα, δημιουργώντας ένα κίνημα διαμαρτυρίας ενάντια στο IP και τις νεοφιλελεύθερες πολιτικές του και απαιτώντας την παραίτηση της κυβέρνησης. Οι πρωτοφανείς για τη χώρα διαδηλώσεις συγκέντρωναν χιλιάδες εργαζόμενους και νέους κάθε βδομάδα. Η κοινωνική εξέγερση κορυφώθηκε στα μέσα Ιανουαρίου του 2009, οδηγώντας στην παραίτηση του πρωθυπουργού Haarde στις 26 του ίδιου μήνα. Η κατάρρευση, ωστόσο, της κυβέρνησης οφειλόταν κυρίως στο γεγονός ότι το SDA, βαθιά διχασμένο, δεν μπορούσε πλέον να αντέξει την κοινωνική πίεση από τα κάτω. Είχε αποτύχει να προσφέρει μια εναλλακτική λύση στην ισλανδική οικονομία και είχε σταθεί σθεναρός υποστηρικτής της νεοφιλελεύθερης πολιτικής στο πλευρό του IP. Μία εβδομάδα αργότερα συγκροτήθηκε προσωρινή κυβέρνηση από το LGM και το SDA, με την υποστήριξη του PP, ενώ οι εθνικές εκλογές είχαν προγραμματιστεί για το Μάη. Η νέα κυβέρνηση επικεντρώθηκε στη στήριξη των νοικοκυριών και των εγχώριων επιχειρήσεων, στην αποκατάσταση του τραπεζικού τομέα και στην προστασία του κράτους πρόνοιας. Παράλληλα, η αγγλική και η ολλανδική κυβέρνηση συνέχιζαν να απαιτούν την αποζημίωση των καταθετών της Icesave, μπλοκάροντας ένα μέρος του δανείου από το ΔΝΤ. Συγχρόνως, ο πληθωρισμός είχε φτάσει στο 18%, όπως φαίνεται και στο παρακάτω διάγραμμα, και η ανεργία είχε ξεπεράσει το 9%, αναγκάζοντας ένα μεγάλο μέρος του πληθυσμού στη μετανάστευση.

Οι εκλογές πραγματοποιήθηκαν τελικά στις 25 Απρίλη 2009, κάτω από τη λαϊκή απαίτηση για αλλαγή του πολιτικού σκηνικού και μία εναλλακτική αντιμετώπιση της κρίσης. Το αποτέλεσμα των εκλογών ανέδειξε την πρώτη κεντροαριστερή κυβέρνηση υπό τη συνεργασία των LGM και SDA, ενώ το IP έπεσε κατακόρυφα, ύστερα από 18 χρόνια κυριαρχίας στην πολιτική σκηνή. Πρωθυπουργός διορίστηκε η Johanna Sigurdardottir, μέλος του SDA και πρώην Υπουργός Κοινωνικής Ασφάλισης.

- ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 31: Πληθωρισμός 2007-2012 (% ποσοστό)

Πηγή: Trading Economics (2013).

Κεφάλαιο 7: Η οικονομική ανάκαμψη της Ισλανδίας (2010-2013)

Η αντιμετώπιση της ισλανδικής κρίσης παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον, καθώς οι πολιτικές που ακολουθήθηκαν διαφέρουν από εκείνες που εφαρμόστηκαν σχεδόν σε όλες τις χώρες, που ήρθαν αντιμέτωπες με την παγκόσμια κρίση του 2008. Ενώ στις ΗΠΑ και στις χώρες της Ευρωζώνης (π.χ. Ελλάδα, Ιρλανδία, Ισπανία) προτεραιότητα δόθηκε στη διάσωση των τραπεζών, στην Ισλανδία έγινε ακριβώς το αντίθετο. Επιπλέον, είναι η μόνη περίπτωση χώρας για την οποία μπορούμε να μιλάμε για ουσιαστική ανάκαμψη της οικονομίας, με τα πρώτα σημάδια να εμφανίζονται ήδη από τα τέλη του 2010.

7.1 Άρνηση πληρωμής του χρέους

Ένα από τα σημαντικότερα στοιχεία στην περίπτωση της Ισλανδίας είναι ότι παρόλο που έχασε ολόκληρο σχεδόν το χρηματοπιστωτικό της σύστημα, κατάφερε να αποτρέψει την εθνικοποίηση του ιδιωτικού της χρέους.

Το Νοέμβριο του 2008, το ισλανδικό Ταμείο Εγγυήσεως Καταθετών και Επενδυτών (DIGF) διέθετε ελάχιστα αποθεματικά για να παρέχει τις απαιτούμενες αποζημιώσεις στους καταθέτες της Icesave (20.887 ευρώ ανά καταθέτη). Υπό τις συνθήκες αυτές, οι κυβερνήσεις της Αγγλίας και της Ολλανδίας πήραν την απόφαση να αποπληρώσουν οι ίδιες τους καταθέτες τους, χαρακτηρίζοντας την ενέργεια τους αυτή ως ένα δάνειο προς το DIGF⁹². Ταυτόχρονα, απαίτησαν από το ισλανδικό κράτος να αναλάβει το κόστος των τόκων των καταθέσεων, ποσό το οποίο αντιστοιχούσε στο 17% του ΑΕΠ της χώρας⁹³. Η κυβέρνηση του Geir Haarde υποστήριζε, ωστόσο, ότι τα περιουσιακά στοιχεία που επρόκειτο να ανακτηθούν από την υπό πτώχευση Landsbanki θα ήταν αρκετά για να καλύψουν το μεγαλύτερο μέρος των εγγυημένων καταθέσεων. Παρόλα αυτά, οι τρεις κυβερνήσεις κατέληξαν τελικά σε ένα πλαίσιο για τη διευθέτηση της διαφωνίας της Icesave, που κάλυπτε σε ικανοποιητικό βαθμό τις απαιτήσεις της Αγγλίας και την Ολλανδίας.

⁹² The Economist (2013).

⁹³ CBI (2013).

Ωστόσο, λόγω της πτώσης της κυβέρνησης IP-SDA στις αρχές του 2009, η αρχική συμφωνία ακυρώθηκε και ξεκίνησαν νέες διαπραγματεύσεις. Τον Αύγουστο του 2009, η κυβέρνηση της Johanna Sigurdardottir κατέληξε στην πρώτη συμφωνία (Icesave I), η οποία περιελάμβανε την κρατική εγγύηση για το δάνειο που χορηγήθηκε στο DIGF από το αγγλικό και το ολλανδικό κράτος και τη μείωση των τόκων⁹⁴. Επειδή η συμφωνία περιελάμβανε, επιπλέον, προϋποθέσεις όσον αφορά την αποπληρωμή του δανείου και τα νομικά δικαιώματα σχετικά με τους φυσικούς πόρους, απορρίφθηκε από τις άλλες δύο κυβερνήσεις.

Μετά από εκτενείς διαπραγματεύσεις, το SDA και το LGM κατέληξαν σε νέα συμφωνία τον Οκτώβριο: 5,5 δις δολάρια, ποσό που αντιστοιχούσε στο 50% του ΑΕΠ της Ισλανδίας ή σε κατά κεφαλήν επιβάρυνση περίπου 17.000 δολάρια για κάθε Ισλανδό, έπρεπε να αποπληρωθεί την περίοδο 2016-2023. Επιπλέον, το ετήσιο επιτόκιο του χρέους ήταν 5,5%⁹⁵. Η νέα συμφωνία (Icesave II) εγκρίθηκε με οριακή πλειοψηφία από το κοινοβούλιο το Δεκέμβριο. Ωστόσο προκάλεσε τριγμούς στο εσωτερικό του LGM: ο υπουργός υγείας Jonasson παραιτήθηκε και πέντε βουλευτές αρνήθηκαν να ψηφίσουν. Έντονες ήταν και οι αντιδράσεις του ισλανδικού πληθυσμού, που είχε ήδη ξεσπάσει σε νέο κύμα διαμαρτυριών. Πάνω από 60.000 Ισλανδοί (περίπου το ¼ του εκλογικού σώματος) υπέγραψαν μια αίτηση απαιτώντας από τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας να “μπλοκάρει” το νέο νόμο. Στις αρχές Ιανουαρίου του 2010, ο Πρόεδρος Olafur Grimsson, υπό το φόβο ξεσπάσματος νέων αναταραχών, αρνήθηκε να εγκρίνει τη συμφωνία, με αποτέλεσμα την υποβολή της σε δημοψήφισμα το Μάρτιο του 2010. Παρά τις πιέσεις από την ΕΕ και τη Μ. Βρετανία για μπλοκάρισμα του δανείου από το ΔΝΤ και απόρριψη ενδεχόμενης αίτησης της Ισλανδίας για συμμετοχή στην ΕΕ, η συντριπτική πλειοψηφία του πληθυσμού (98%) καταψήφισε τη συμφωνία για την Icesave.

Ένας νέος γύρος διαπραγματεύσεων ξεκίνησε πάλι μεταξύ των τριών κυβερνήσεων, αναζητώντας αυτή τη φορά ευνοϊκότερους όρους για το ισλανδικό κράτος. Το Δεκέμβριο του 2010 κατέληξαν στην Icesave III, σύμφωνα με την οποία το κόστος των τόκων είχε μειωθεί στο ήμισυ, και το ποσό που έπρεπε να αποπληρωθεί έφτανε μόλις τα 32 δις κορώνες (αντιστοιχούσε στο 2% του ΑΕΠ της χώρας), από τα 370 δις που ήταν η αρχική συμφωνία του 2009⁹⁶. Ο ισλανδικός λαός συνέχιζε τις διαμαρτυρίες, αρνούμενος να πληρώσει το χρέος των τραπεζών και απαιτώντας τη διεξαγωγή νέου δημοψηφίσματος. Ο πρόεδρος Grimsson αρνήθηκε για

⁹⁴ CBI (2013).

⁹⁵ Niklas Albin Svensson (2010).

⁹⁶ Iceland Chamber of Commerce (2012).

δεύτερη φορά να εγκρίνει τη συμφωνία και το νέο δημοψήφισμα πραγματοποιήθηκε τον Απρίλη του 2011. Το αποτέλεσμα ήταν και πάλι αρνητικό, με μικρότερο ποσοστό ωστόσο αυτή τη φορά (60% κατά, 40% υπέρ).

Η οριστική άρνηση της Ισλανδίας να αποζημιώσει τους ξένους καταθέτες της υπό πτώχευση Icesave είχε ως αποτέλεσμα την παραπομπή της στο δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ζώνης Ελεύθερων Συναλλαγών (ΕΦΤΑ). Η απόφαση του ευρωπαϊκού δικαστηρίου τον Ιανουάριο του 2013 δικαίωσε το ισλανδικό κράτος, υποστηρίζοντας ότι δεν φέρει καμία υποχρέωση διασφάλισης των αποζημιώσεων, αν το ταμείο DIGF αδυνατούσε να καλύψει τις υποχρεώσεις του λόγω συστημικής κρίσης⁹⁷. Η διαφωνία της Icesave αφορούσε κυρίως την πληρωμή των τόκων, καθώς από την ανάκτηση των περιουσιακών στοιχείων της μητρικής Landsbanki θα αποπληρωνόταν το μεγαλύτερο μέρος των ξένων καταθέσεων. Αμέσως μετά την απόφαση του δικαστηρίου, η Moody's αναβάθμισε την προοπτική του δημόσιου χρέους από αρνητική σε σταθερή.

Η άρνηση πληρωμής του ιδιωτικού χρέους είναι ένα από τα “ανορθόδοξα” μέτρα που εφάρμοσε η Ισλανδία για να αντιμετωπίσει την οικονομική κρίση και αποτελεί σημαντικό παράδειγμα για αρκετά άλλα υπερχρεωμένα κράτη. Ωστόσο, η πολιτική της κυβέρνησης, και ιδιαίτερα του SDA, υπέρ της κρατικοποίησης του χρέους απογοήτευσε ένα μεγάλο μέρος του πληθυσμού. Χαρακτηριστικό είναι το γεγονός ότι στις δημοτικές εκλογές του Ρέυκιαβικ, το SDA έπεσε στο 19%⁹⁸.

Στην αποκήρυξη του χρέους της Ισλανδίας ιδιαίτερη σημασία είχαν τα εξής δύο στοιχεία: 1) το μικρό μέγεθος της χώρας. Δεδομένου ότι το ΑΕΠ της Ισλανδίας έφτανε μόλις τα 12 δις δολάρια το 2009, το χρέος της, που αποτελούσε το 1000% του ΑΕΠ (περίπου 120 δις), μπορεί να θεωρηθεί “αμελητέο” σε σύγκριση με την ποσότητα χρήματος που διακινείται στις χρηματοπιστωτικές αγορές. Επομένως, η άρνηση πληρωμής του ισλανδικού χρέους δεν θα συνεπαγόταν σε καμία περίπτωση την κατάρρευση του ευρωπαϊκού ή και του διεθνούς χρηματοπιστωτικού συστήματος. 2) Η αποπληρωμή χρέους δεκαπλάσιου του ΑΕΠ μιας χώρας, καθίσταται αντικειμενικά αδύνατη⁹⁹.

⁹⁷ Μπάμπης Μιχάλης (2013).

⁹⁸ R. Wade και S. Sigurgeirsdottir (2010).

⁹⁹ Τα συνολικά χρέη των νότιων ευρωπαϊκών χωρών κυμαίνονταν σε πολύ μικρότερα ποσοστά του ΑΕΠ στα τέλη του 2009 (Ισπανία: 506% του ΑΕΠ, Πορτογαλία: 479% του ΑΕΠ, Ελλάδα: 296% του ΑΕΠ), (Γ. Τόλιος, 2011).

7.2 Η οικονομική πολιτική της κυβέρνησης SDA-LGM

Αμέσως μετά την εκλογή της, τον Απρίλιο του 2009, η νέα κυβέρνηση ήρθε αντιμέτωπη με μια βαθιά ύφεση: η ανεργία βρισκόταν στο 9%, οι εισαγωγές είχαν μειωθεί σημαντικά λόγω της υποτίμησης του εγχώριου νομίσματος, ο πληθωρισμός είχε εκτοξευτεί στο 18% και το δημόσιο χρέος αυξανόταν. Η οικονομική πολιτική που ακολούθησε η κυβέρνηση περιελάμβανε τα εξής σημαντικά βήματα:

1) **Προγράμματα αναδιάρθρωσης και διαγραφής του χρέους των νοικοκυριών**: Αυτό που επακολούθησε μετά από την υποτίμηση της κορώνας και την άνοδο του πληθωρισμού, ήταν η μείωση των πραγματικών εισοδημάτων κατά 20%. Επιπλέον, δεδομένου ότι ένα μεγάλο ποσοστό του χρέους των νοικοκυριών ήταν συνδεδεμένο είτε με τον πληθωρισμό είτε με ξένο νόμισμα, η αποπληρωμή των δανείων ήταν ακόμη πιο δύσκολη. Παρά την εφαρμογή ενός προγράμματος που επέτρεπε την πρόωρη απόσυρση των επιπλέον εθελοντικών συνταξιοδοτικών αποταμιεύσεων, πάνω από το 15% των νοικοκυριών συνέχιζε να αντιμετωπίζει προβλήματα εξυπηρέτησης του χρέους στα τέλη του 2010¹⁰⁰. Έτσι, το Δεκέμβριο της ίδιας χρονιάς, η κυβέρνηση εφάρμοσε μία σειρά δραστικότερων μέτρων. Οι απαιτήσεις που έπρεπε να πληρούν οι οικογένειες για την παροχή οικονομικής βοήθειας περιορίστηκαν και έγινε αναδιοργάνωση του συστήματος πληρωμής των τόκων. Επιπλέον, για τους ιδιοκτήτες ακινήτων που αδυνατούσαν να πληρώσουν τα δάνεια, έγινε διαγραφή ποσοστού του χρέους, που έφτανε μέχρι το 110% της τρέχουσας αξίας του ακινήτου. Η κυβέρνηση προχώρησε ακόμη σε αναστολή των πλειστηριασμών και επέκταση του χρόνου αποπληρωμής των ενυπόθηκων δανείων, ώστε να μειωθεί η μηνιαία δανειακή πληρωμή. Η απόφαση του Ανώτατου Δικαστηρίου ότι τα δάνεια τα οποία ήταν συνδεδεμένα με ξένα νομίσματα ήταν παράνομα, οδήγησε στην περαιτέρω διαγραφή δανείων και στη μείωση του χρέους κάποιων νοικοκυριών. Η υιοθέτηση των μέτρων αυτών είχε ως αποτέλεσμα τη διαγραφή χρέους που έφτανε στο 13% του ΑΕΠ, δίνοντας μια πνοή ανακούφισης σε ένα μεγάλο ποσοστό του πληθυσμού¹⁰¹.

Όσον αφορά το χρέος των εταιριών, με τη συμφωνία “The Right Track” ξεκίνησαν διαδικασίες αναδιάρθρωσης του χρέους για τις μικρές και μεσαίες επιχειρήσεις. Οι υπό πτώχευση εταιρίες πέρασαν στον έλεγχο των νέων τραπεζών και αναχρηματοδοτήθηκαν. Ωστόσο, το 2012 το 25% των

¹⁰⁰ CBI (2013).

¹⁰¹ Bloomberg (2012).

επιχειρήσεων αδυνατούσε ακόμη να αποπληρώσει το χρέος του και το 27% βρισκόταν ακόμη υπό τον έμμεσο έλεγχο των νέων τραπεζών ¹⁰².

2) Αναδιάρθρωση του τραπεζικού τομέα: Όπως ήδη αναφέρθηκε, αμέσως μετά την κατάρρευση, εφαρμόστηκε το μοντέλο των “καλών και κακών τραπεζών” (νέες-παλιές), με σκοπό να προστατευτεί το εγχώριο τραπεζικό σύστημα και να συνεχιστούν οι οικονομικές δραστηριότητες στη χώρα. Τον Ιούλιο του 2009, η κυβέρνηση προχώρησε στην ανακεφαλαιοποίηση των νέων τραπεζών, με αποτέλεσμα τη σημαντική αύξηση του δημόσιου χρέους. Επιπλέον, συμφώνησε με τα διοικητικά συμβούλια και τις επιτροπές των τραπεζών σχετικά με την αποζημίωση των πιστωτών των παλιών για τη μεταφορά των περιουσιακών στοιχείων στις νέες. Προκειμένου να ελαφρύνει το κόστος της ανακεφαλαιοποίησης, η κυβέρνηση πρότεινε στις Επιτροπές των Glitnir και Kaupthing, που εκπροσωπούσαν τους πιστωτές των τραπεζών, να αποκτήσουν την πλειοψηφία των μετοχών στις νέες τράπεζες Islandsbanki (πρώην Glitnir) και Arion Bank (πρώην Kaupthing). Έτσι μέχρι τα τέλη του 2009, η Επιτροπή της Glitnir, για λογαριασμό των πιστωτών της, απέκτησε το 95% στην Islandsbanki και η Επιτροπή της Kaupthing το 87% στην Arion Bank, αφήνοντας την κυβέρνηση με ποσοστά 5% και 13% αντίστοιχα. Όσον αφορά τη New Landsbanki (NBI), η κυβέρνηση κράτησε την πλειοψηφία των μετοχών (81%), ενώ το υπόλοιπο 19% ανέλαβε η Επιτροπή της παλιάς Landsbanki ¹⁰³. Παρόλο που το συνολικό κόστος ανακεφαλαιοποίησης των τραπεζών από την κυβέρνηση προέκυψε τελικά μικρότερο από το προβλεπόμενο (135 δις κορώνες), επιβάρυνε τον κρατικό ισολογισμό.

3) Αύξηση της φορολογίας και δημοσιονομική εξυγίανση: Αν και από τους βασικούς στόχους του κεντροαριστερού συνασπισμού ήταν η προστασία του κοινωνικού κράτους πρόνοιας και η υποστήριξη των υπερχρεωμένων νοικοκυριών, η αύξηση της φορολογίας και οι περικοπές στις δημόσιες δαπάνες ήταν από τα σημαντικότερα μέτρα της οικονομικής πολιτικής του. Οι κρατικές δαπάνες, μη συμπεριλαμβανομένων των τόκων, μειώθηκαν από το 44% του ΑΕΠ το 2008, στο 33% του ΑΕΠ το 2009 ¹⁰⁴. Τα μέτρα που ελήφθησαν περιελάμβαναν τη μείωση κάποιων επιδομάτων και παροχών, τη μείωση των δημόσιων επενδύσεων, και την απόλυση 1000 περίπου δημόσιων υπαλλήλων κατά την περίοδο 2010-2011. Όσον αφορά το φορολογικό σύστημα, αναδιοργανώθηκε, προκειμένου να μην επιβαρυνθούν τα χαμηλότερα οικονομικά στρώματα. Εφαρμόστηκε

¹⁰² Iceland Chamber of Commerce (2012).

¹⁰³ Iceland Chamber of Commerce (2012).

¹⁰⁴ Steingrímur J. Sigfússon (2010).

προοδευτική φορολογική κλίμακα για τα εισοδήματα, και επιπλέον, τόσο ο φόρος κεφαλαίου όσο και ο εταιρικός φόρος αυξήθηκαν από 10% και 15% αντίστοιχα, στο 18% αρχικά, και στο 20% το 2011 ¹⁰⁵.

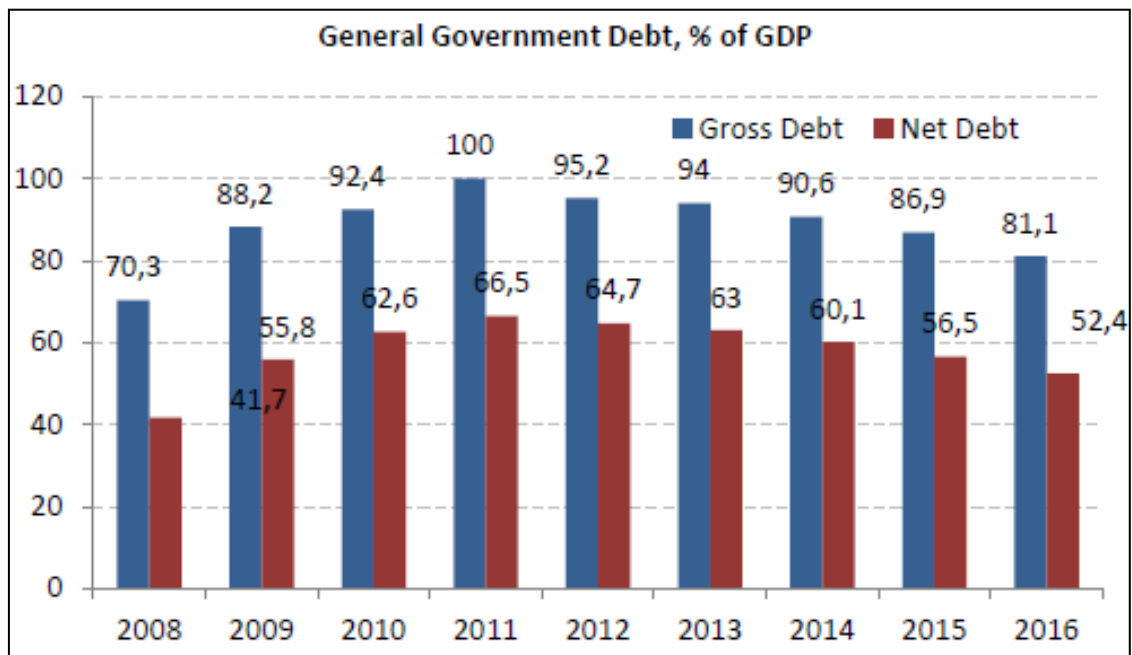
Η δημοσιονομική πολιτική που ακολουθήθηκε είχε ως αποτέλεσμα τη μείωση του δημόσιου ελλείμματος στο 5,5% του ΑΕΠ το 2011 και στο 1,5% το 2012, ενώ την ίδια χρονιά υπήρχε πρωτογενές πλεόνασμα 1,8% του ΑΕΠ ¹⁰⁶. Το ακαθάριστο δημόσιο χρέος αυξήθηκε από το 92,4% του ΑΕΠ το 2010 στο 100% το 2011, αλλά το 2012 υπήρξε μείωση στο 95,2% του ΑΕΠ, όπως φαίνεται και στο παρακάτω διάγραμμα. Η σημαντική αύξηση του δημόσιου χρέους από το 2008 και μετά οφείλεται κυρίως στο δανεισμό για την επέκταση των συναλλαγματικών διαθεσίμων. Τα δάνεια που δέχτηκε η κυβέρνηση και η Κεντρική Τράπεζα στα πλαίσια του προγράμματος του ΔΝΤ για την αύξηση των συναλλαγματικών διαθεσίμων έφτασαν στο 38% του ΑΕΠ το 2010 ¹⁰⁷. Ωστόσο, το επίπεδο του δημόσιου χρέους και το αντίστοιχο κόστος των τόκων ήταν χαμηλότερο από το προβλεπόμενο, λόγω της αποκήρυξης του χρέους της Icesave και τον διαχωρισμό των τραπεζών σε “νέες” και “παλιές”. Ένας άλλος παράγοντας που επιβάρυνε σε κάποιο βαθμό την καθαρή εξωτερική θέση της χώρας ήταν το δάνειο αξίας 500 εκατ. ευρώ που είχε χορηγηθεί από την Κεντρική Τράπεζα στην Kaupthing λίγο πριν την κατάρρευση, για το οποίο η Κεντρική Τράπεζα δέχτηκε τη μεγαλύτερη κριτική τα επόμενα χρόνια. Με σκοπό την περαιτέρω επέκταση των συναλλαγματικών διαθεσίμων της (κατά 17%), το 2010 η Κεντρική Τράπεζα κατέληξε σε συμφωνία με 26 συνταξιοδοτικά ταμεία για την πώληση ομολόγων συνολικής αξίας 90,2 δις κορωνών.

¹⁰⁵ Iceland Chamber of Commerce (2012).

¹⁰⁶ Ministry of Finance of Iceland (2012).

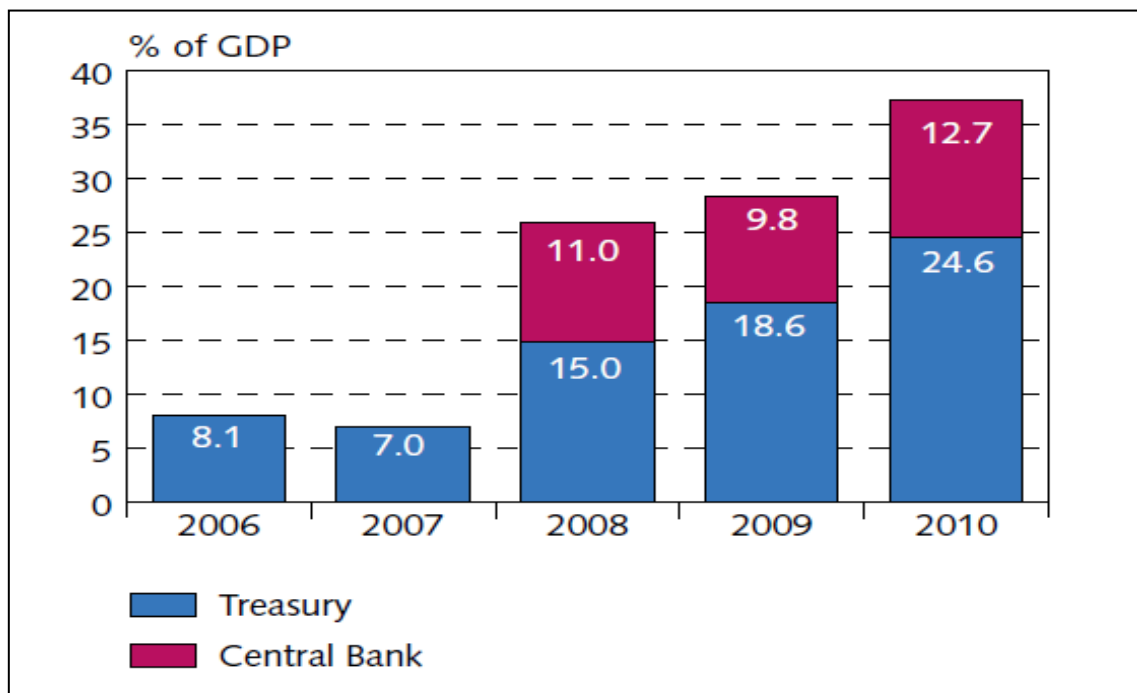
¹⁰⁷ CBI (2011).

- ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 32: Ακαθάριστο και καθαρό δημόσιο χρέος (ως ποσοστό % του ΑΕΠ)

Πηγή: Ministry of Finance and Economic Affairs (2012).

- ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 33: Δανεισμός της κυβέρνησης και της Κεντρικής Τράπεζας για την αύξηση των αποθεματικών

Πηγή: CBI (2011).

Το ακαθάριστο εξωτερικό χρέος ήταν 320% του ΑΕΠ στα τέλη του 2010, από το οποίο, το χρέος του κράτους και των δήμων αποτελούσε μόνο το 60% του ΑΕΠ. Στα τέλη του 2011 από το συνολικό εξωτερικό χρέος, το 73,3% (10.017 δις ISK) αντιστοιχούσε σε χρηματοπιστωτικά ιδρύματα που βρίσκονταν σε διαδικασία εκκαθάρισης ¹⁰⁸. Τα περιουσιακά στοιχεία των υπό πτώχευση τραπεζών πρόκειται να καλύψουν ένα μέρος του χρέους αυτού, ενώ το υπολειπόμενο θα διαγραφεί.

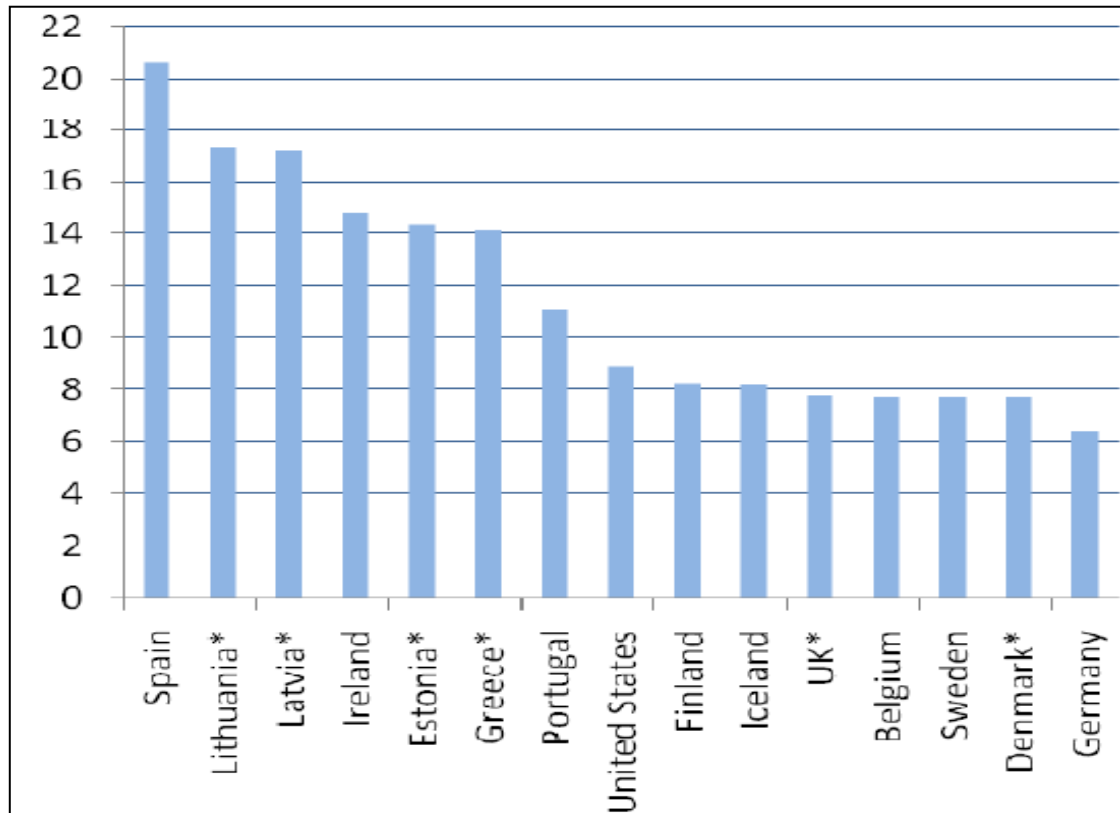
Το καθαρό χρέος της Ισλανδίας, ως ποσοστό του ΑΕΠ, βρίσκεται κάτω από το μέσο όρο των χωρών του ΟΟΣΑ. Καθοριστικό ρόλο είχε η εφαρμογή της έκτακτης νομοθεσίας στις αρχές Οκτώβρη του 2008, με την οποία διαχωρίστηκαν τα χρέη των τραπεζών από το κράτος. Σε περίπτωση που η Ισλανδία είχε ακολουθήσει την πολιτική της Ιρλανδίας, αναλαμβάνοντας τα τραπεζικά χρέη, το χρέος της θα ήταν πολύ μεγαλύτερο και ασφαλώς μη βιώσιμο. Τον Αύγουστο του 2011 ολοκληρώθηκε το διετές πρόγραμμα του ΔΝΤ και το Μάρτιο του 2012 η κυβέρνηση και η Κεντρική Τράπεζα προπλήρωσαν δάνεια αξίας 116 δις κορωνών. Ενδεικτικό της ανάκαμψης της οικονομίας και της επανένταξης στις χρηματοπιστωτικές αγορές ήταν η έκδοση κρατικών ομολόγων αξίας 1 δις δολαρίων τον Ιούνιο του 2011 ¹⁰⁹.

Οι συνέπειες της κρίσης στην πραγματική οικονομία της Ισλανδίας ήταν λιγότερο δυσμενείς συγκριτικά με χώρες, κυρίως της Ευρωζώνης, που αντιμετωπίζουν ακόμη πολύ υψηλά ποσοστά ανεργίας και πληθωρισμού. Όπως φαίνεται στο παρακάτω διάγραμμα, στις αρχές του 2011, το ποσοστό ανεργίας του ισλανδικού πληθυσμού κυμαινόταν στο 8%, ενώ της Ισπανίας ξεπερνούσε το 20%. Ωστόσο, σε αντίθεση με άλλα κράτη, η Ισλανδία είχε μεγαλύτερο ποσοστό μετανάστευσης, το οποίο όμως μειώθηκε σημαντικά το 2011 (από 6000 πληθυσμός την περίοδο 2009-2010, 1400 το 2011).

¹⁰⁸ Iceland Chamber of Commerce (2012).

¹⁰⁹ IMF (2011).

- ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 34: Ποσοστό ανεργίας (αρχές του 2011)

Πηγή: CBI (2011).

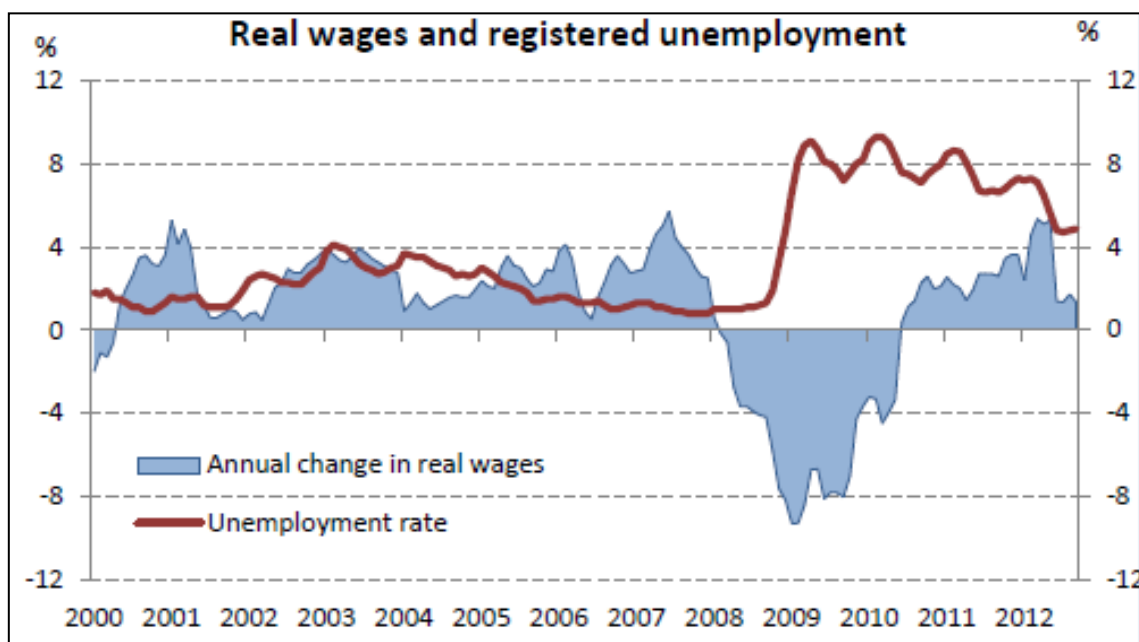
Η ανεργία μειώθηκε από το 9% στα τέλη του 2009, στο 4,9% το 2012. Οι διακυμάνσεις στα ποσοστά ανεργίας κατά την περίοδο 2009-2012 στο ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 35 οφείλονται κυρίως σε εποχιακούς παράγοντες, όπως είναι η αυξημένη πρόσληψη εργαζομένων κατά τις θερινές τουριστικές περιόδους. Ωστόσο νέες θέσεις εργασίας άρχισαν να δημιουργούνται από το 2011 σε ευρύτερους τομείς της οικονομίας, ενώ παράλληλα παρατηρείται μικρή αύξηση στις επενδύσεις και την κατανάλωση. Επιπλέον, αύξηση υπήρχε και στους πραγματικούς μισθούς, η οποία το 2012 ήταν 1,4%. Ωστόσο οφείλεται κυρίως στην πτώση του πληθωρισμού μετά το 2010.

Η ραγδαία μείωση των επενδύσεων μετά το 2008, εν μέρει λόγω των περιορισμών στις κινήσεις κεφαλαίων, αποτελεί ένα από τα σημαντικότερα προβλήματα της ισλανδικής οικονομίας. Ενώ την περίοδο 2005-2006 έφταναν στο 35% του ΑΕΠ, το 2010 μειώθηκαν στο 13% του ΑΕΠ, το οποίο αποτελεί το χαμηλότερο ποσοστό στην ιστορία της χώρας. Ωστόσο, το 2011 αυξήθηκαν στο 14,1% του ΑΕΠ¹¹⁰. Η κυβέρνηση στήριξε τη δημιουργία νέων επιχειρήσεων, παρέχοντας φορολογικές ελαφρύνσεις για τις καινοτόμες και

¹¹⁰ Iceland Chamber of Commerce (2012).

νεοσύστατες εταιρείες. Η χαμηλή συναλλαγματική ισοτιμία ενίσχυσε την ανταγωνιστικότητα της χώρας, με την ανάδειξη νέων βιομηχανιών, που προηγουμένως δεν ήταν βιώσιμες λόγω του υψηλού κόστους, όπως η κατασκευή τεράστιων κέντρων υπολογιστών (server farms) και οι εξαγωγές υπηρεσιών υγείας. Επιπλέον, στα πλαίσια της διεύρυνσης της οικονομίας, προτεραιότητα δόθηκε στον τουρισμό, ο οποίος άρχισε να αποτελεί σημαντικό τομέα ανάπτυξης, καθώς και στους τομείς της αλιείας και της γεωργίας, που τα τελευταία χρόνια είχαν υποβαθμιστεί. Ακόμη, δεδομένων των φυσικών πηγών και της γεωθερμικής ενέργειας της χώρας, η κυβέρνηση προσπάθησε να προσελκύσει περισσότερες εταιρείες παραγωγής ενέργειας, ενώ η παραγωγή αλουμινίου συνέχιζε να αποτελεί μία από τις σημαντικότερες βιομηχανίες. Το 2009 υπήρχε σημαντική αύξηση στις εξαγωγές γεωργικών προϊόντων και το 2011 οι συνολικές εξαγωγές αποτελούσαν το 59% του ΑΕΠ ¹¹¹. Όπως φαίνεται στο ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 36 μετά το 2008 υπήρχε πλεόνασμα εμπορικού ισοζυγίου.

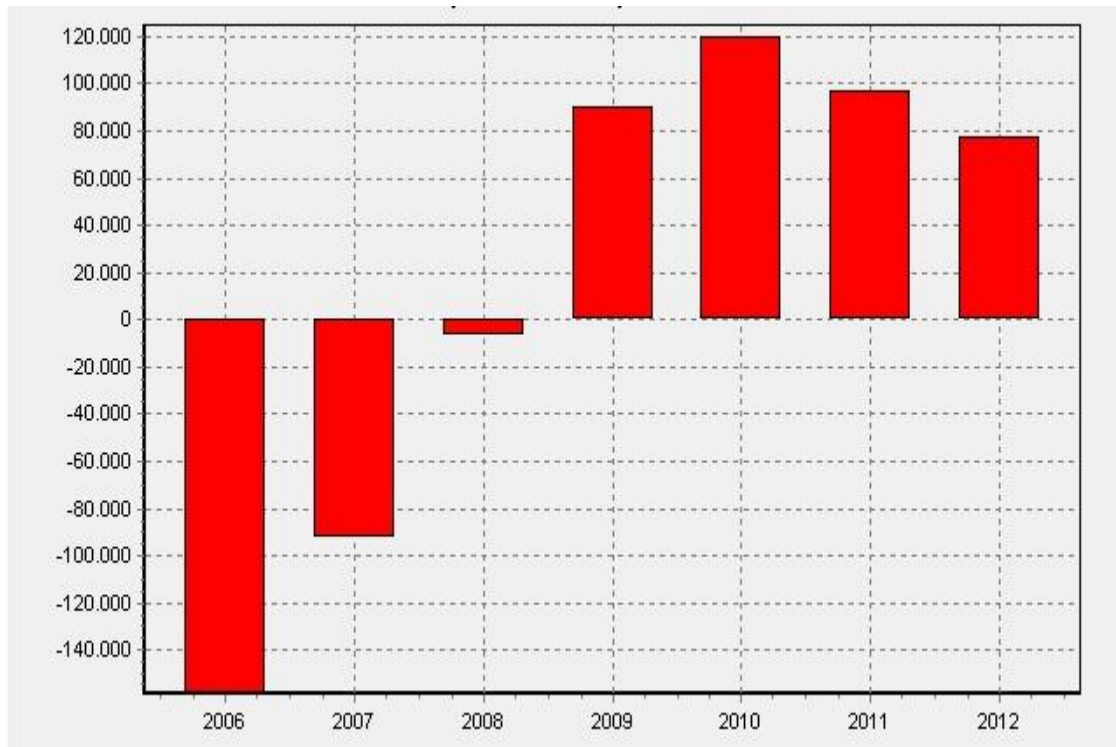
- ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 35: Πραγματικοί μισθοί και εγγεγραμμένη ανεργία

Πηγή: Ministry of Finance and Economic Affairs (2012).

¹¹¹ Charles Forelle (2012).

- ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 36: *Εμπορικό ισοζύγιο 2006-2012 (σε εκατ. ISK, τιμές Fob)*

Πηγή: Statistics Iceland (2013).

Όπως φαίνεται στο παρακάτω διάγραμμα, το 2009 η συρρίκνωση του ΑΕΠ έφτασε σχεδόν -7%, αλλά από τα μέσα του 2010 παρατηρείται οικονομική ανάπτυξη με συνεχή αύξηση του ΑΕΠ. Επιπλέον, το κατά κεφαλήν ΑΕΠ της χώρας διατηρήθηκε σε υψηλό ποσοστό, παρόμοιο με οικονομίες που υπέστησαν μικρότερη ύφεση, όπως της Δανίας και της Σουηδίας.

- ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 37: Ετήσιος ρυθμός μεταβολής του ΑΕΠ (ποσοστό %)

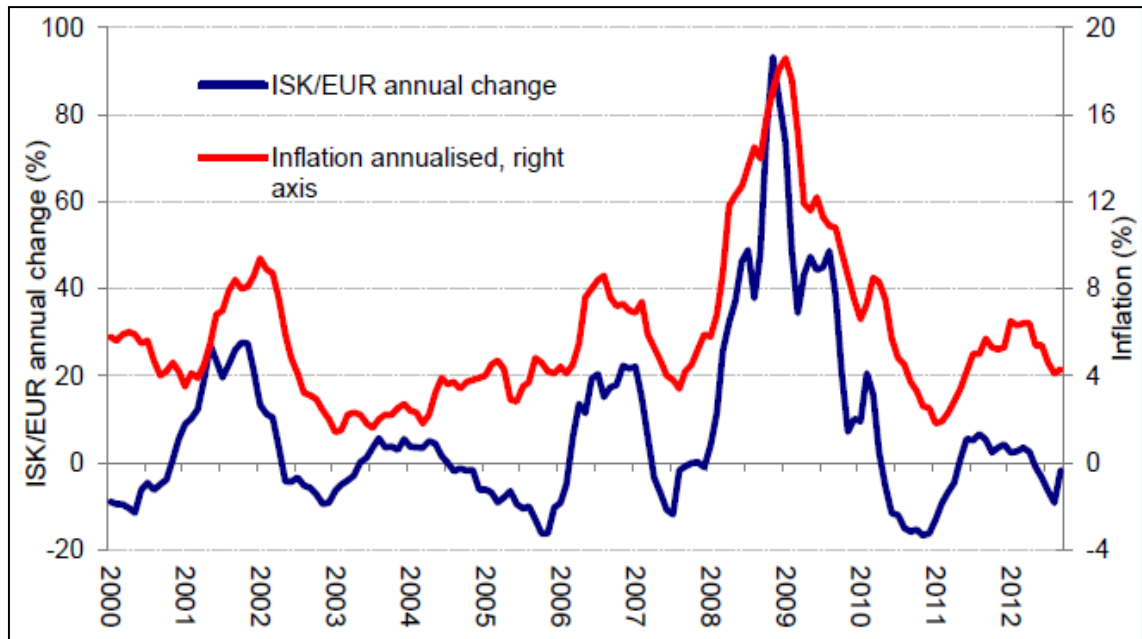
Πηγή: Statistics Iceland (2013).

Πρωταρχικός στόχος της νομισματικής πολιτικής ήταν η σταθεροποίηση της συναλλαγματικής ισοτιμίας. Η υιοθέτηση των περιορισμών στις κινήσεις κεφαλαίων απέτρεψε την απόδραση κεφαλαίων ύψους 35-60% του ΑΕΠ¹¹². Ο πληθωρισμός εκτοξεύτηκε στο 18,6% στις αρχές του 2009, αλλά στα τέλη του έτους μειώθηκε στο 7,5%. Κατά την περίοδο αυτή, η Κεντρική Τράπεζα διατήρησε τα επιτόκια δανείων και καταθέσεων σταθερά, 12% και 9,5% αντίστοιχα. Η μείωση του πληθωρισμού έγινε με πιο αργούς ρυθμούς από τους προβλεπόμενους, εν μέρει λόγω της χαμηλής συναλλαγματικής ισοτιμίας. Το 2010 ωστόσο η συναλλαγματική ισοτιμία ενδυναμώθηκε κατά 11,5%, και ο πληθωρισμός βρισκόταν μέσα στα όρια της στόχευσης (2,5%, +/-1,5%) από τα τέλη του 2010 μέχρι το Μάρτιο του 2011, με αποτέλεσμα η Κεντρική Τράπεζα να μειώσει το βασικό επιτόκιο από το 10% στο 4,25% στις αρχές του 2011. Το 2012 η άνοδος του πληθωρισμού στο 5,1% περίπου οδήγησε σε μικρή αύξηση του βασικού επιτοκίου με σκοπό να διατηρηθεί ο πληθωρισμός εντός των ορίων της στόχευσης.¹¹³

¹¹² CBI (2013).

¹¹³ Iceland Chamber of Commerce (2012).

- ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 38: Πληθωρισμός και ισοτιμία της κορώνας έναντι του ευρώ

Πηγή: Ministry of Finance and Economic Affairs (2012).

7.3 Τελευταίες πολιτικές εξελίξεις

- Συμμετοχή στην Ευρωπαϊκή Ένωση

Η πάγια θέση του SDA υπέρ της ένταξης στην Ευρωπαϊκή Ένωση έβρισκε αντίθετους τους ευρωσκεπτικιστές του LGM, διχάζοντας την κυβέρνηση από την αρχή της θητείας της. Ωστόσο, αυτή που επικράτησε στην πορεία ήταν η θέση των σοσιαλδημοκρατών, με αποτέλεσμα η κυβέρνηση να ξεκινήσει τις διαδικασίες αίτησης για την είσοδό της στην ΕΕ.

Για την περίπτωση της Ισλανδίας, όπου η αλιεία αποτελεί βασικό παράγοντα της οικονομίας, με τα προϊόντα της να συνεισφέρουν στο 30%-40% των εσόδων από τις συνολικές εξαγωγές¹¹⁴, η υιοθέτηση της Κοινής Αλιευτικής Πολιτικής, θα έπληττε σε μεγάλο βαθμό τα εγχώρια συμφέροντα. Αντίστοιχες θα ήταν και οι συνέπειες από την υιοθέτηση της Κοινής Αγροτικής Πολιτικής. Όσον αφορά το ενιαίο νόμισμα, η Ισλανδία κατέχει ένα σημαντικό πλεονέκτημα σε σχέση με την Ευρωζώνη: το νόμισμά της μπορεί να υποτιμηθεί, γεγονός που ενθαρρύνει την τόνωση της εγχώριας παραγωγής και την αύξηση των εξαγωγών. Η υποτίμηση της ισλανδικής κορώνας ήταν από τους κυριότερους παράγοντες που συντέλεσαν στην ανάκαμψη της οικονομίας.

Επιπλέον, τα παραδείγματα των ευρωπαϊκών χωρών του νότου με τα υψηλά δημόσια και ιδιωτικά χρέη, αποδεικνύουν ότι η συμμετοχή στην Ευρωπαϊκή Ένωση και την Ευρωζώνη όχι μόνο δεν εγγυάται οικονομική ανάπτυξη και ευημερία, αλλά αντίθετα μπορεί να συνδεθεί με περικοπές στις κοινωνικές παροχές, δραματική αύξηση της ανεργίας και πτώση του βιοτικού επιπέδου.

- Εκλογές 2013

Η παρέμβαση του ΔΝΤ στην περίπτωση της Ισλανδίας ήταν αρκετά περιορισμένη, διότι η κυβέρνηση επέλεξε να διαχειριστεί η ίδια την οικονομική κρίση και να ακολουθήσει τη δική της πολιτική. Από τους βασικούς στόχους της κεντροαριστερής κυβέρνησης SDA-LGM ήταν η προστασία του κοινωνικού κράτους πρόνοιας και των υπερχρεωμένων νοικοκυριών, η μείωση της οικονομικής ανισότητας, η αύξηση της προοδευτικότητας του φορολογικού συστήματος και η φορολόγηση του πλούτου. Επιπλέον επικεντρώθηκε στην ενίσχυση της δημοκρατίας με τη δημιουργία νέου Συντάγματος, στην οποία είχαν ενεργό ρόλο οι πολίτες. Παρόλα αυτά, η δημοσιονομική πολιτική που ακολούθησε περιελάμβανε και μέτρα λιτότητας,

¹¹⁴ Gylfi Magnússon (2009).

όπως ήδη αναφέρθηκε, τα οποία, ωστόσο, σε καμία περίπτωση δεν μπορούν να συγκριθούν με τη σκληρή αντεργατική πολιτική που εφαρμόστηκε και συνεχίζει να εφαρμόζεται σε ευρωπαϊκές χώρες, που ήρθαν αντιμέτωπες με την οικονομική κρίση. Η υποστήριξη της κυβέρνησης στην αποζημίωση των ξένων καταθετών της Icesave ήταν η βασικότερη αιτία της πολιτικής ήττας της ¹¹⁵. Η κεντροαριστερή κυβέρνηση αποδείχτηκε ανάξια των προσδοκιών του ισλανδικού λαού, καθώς υπέκυψε στις πιέσεις των ξένων πιστωτών και διαπραγματεύτηκε τρεις φορές για την αποζημίωση τους. Επιπροσθέτως, η θέση του SDA υπέρ της εισόδου της χώρας στην ΕΕ, έβρισκε πλέον αντίθετη την πλειοψηφία των Ισλανδών, που είχε αρχίσει να αμφισβητεί ξανά το ρόλο της ΕΕ και της Ευρωζώνης ¹¹⁶. Η κυβέρνηση είχε δώσει ιδιαίτερη βάση στη διαδικασία ένταξης στην ΕΕ, ξοδεύοντας σημαντικά ποσά για το σκοπό αυτό.

Η απογοήτευση του λαού από τον κεντροαριστερό συνασπισμό είχε ως αποτέλεσμα τη συντριπτική ήττα του στις εκλογές του Απρίλη του 2013 και την επανεμφάνιση των δεξιών κομμάτων στην πολιτική σκηνή. Το IP κατάφερε να συγκεντρώσει 26,7% και το PP 24,4%, ενώ το SDA και το LGM έπεσαν κατακόρυφα στα 12,9% και 10,9% αντίστοιχα ¹¹⁷. Η νέα κυβέρνηση συγκροτήθηκε υπό τη συνεργασία των IP και PP με πρωθυπουργό τον Sigmundur David Gunnlaugsson, μέλος του PP. Από τους βασικούς στόχους της είναι η δημιουργία νέων θέσεων εργασίας, η αύξηση των επενδύσεων, που συνεχίζουν να βρίσκονται ακόμη σε πολύ χαμηλά ποσοστά, η μείωση της φορολογίας και η σκληρότερη διαπραγμάτευση με τους ξένες πιστωτές. Ωστόσο, η αναμενόμενη νίκη της κεντροδεξιάς, η πολιτική της οποίας οδήγησε στη χρηματοπιστωτική φούσκα και τελικά στην κατάρρευση, γεννά ερωτήματα και αμφιβολίες για το μέλλον της χώρας και του ισλανδικού λαού.

¹¹⁵ Λίλια Μοζεσντότιρ (2013).

¹¹⁶ Mario Nuti (2010).

¹¹⁷ BBC (2013).

Κεφάλαιο 8: Συμπεράσματα και Επίλογος

Η διεθνοποίηση του κεφαλαίου (η κοινώς λεγόμενη παγκοσμιοποίηση) έδειξε ότι πέρα από τα όποια θετικά (εύκολη και γρήγορη επικοινωνία και συνεργασία μεταξύ των λαών και των κρατών), η πολιτικοοικονομική κρίση που εμφανίζεται σε μια χώρα του πλανήτη μπορεί να μεταδοθεί σε μικρό χρονικό διάστημα και σε άλλες. Το θέμα αυτό αποτελεί κεντρικό ζήτημα τα τελευταία χρόνια στην πολιτική σκέψη και πρακτική. Ποια είναι τα όρια αλλαγών σε κάθε εθνικό σχηματισμό που επιχειρεί να κινηθεί ανεξάρτητα και ενάντια στο διεθνές περιβάλλον; Η τάση ενοποίησης του καπιταλιστικού κόσμου δεν συνοδεύεται με τάσεις εθνικών αναδιπλώσεων; Πολλά τα ερωτηματικά που χρήζουν απάντηση και για την παγκόσμια ελίτ που προσπαθεί να ξεπεραστεί η κρίση στα καπιταλιστικά πλαίσια, και για αυτούς που οραματίζονται την υπέρβασή τους.

Η κρίση στην Ισλανδία δεν εμφανίστηκε ως κρίση δημόσιου χρέους, όπως σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες (π.χ. Ελλάδα, Ιρλανδία, Πορτογαλία κλπ), αλλά ως κρίση του χρηματοπιστωτικού τομέα, όπως πρόσφατα προέκυψε και στην Κύπρο. Η προσπάθεια ανάδειξης της Ισλανδίας σε διεθνές χρηματοπιστωτικό κέντρο υποβάθμισε τους παραγωγικούς τομείς της οικονομίας, όπως τον πρωτογενή τομέα (κυρίως αλιεία), το εμπόριο, κλπ. Το γρήγορο και εύκολο κέρδος που υποσχόταν η πολιτική ενίσχυσης του χρηματοπιστωτικού τομέα και η διεκδίκηση υψηλόμισθων θέσεων σε αυτόν θα απάλλασσε τους εργαζομένους από την εργασία σε άλλους κλάδους. Το πώς λοιπόν εμφανίζεται η οικονομική κρίση σε κάθε χώρα εξαρτάται από τα ιδιαίτερα οικονομικά και πολιτικά χαρακτηριστικά συγκρότησής της.

Η Ισλανδία όπως είδαμε είναι μια μικρή, αλλά πλούσια χώρα. Έχει ανεπτυγμένο πρωτογενή τομέα, αλιεία, εμπόριο και καλύπτει η ίδια το μεγαλύτερο ποσοστό των αναγκών της σε ενέργεια λόγω της ιδιαιτερότητας του εδάφους της. Έχει επίσης αναπτυγμένο τουρισμό. Όλα αυτά της δίνουν τη δυνατότητα, με την κατάλληλη οικονομική πολιτική, να βελτιώνει το εμπορικό της ισοζύγιο και να εισέρχεται πιο γρήγορα σε ρυθμούς ανάπτυξης.

Τα παραπάνω όμως θετικά στοιχεία της Ισλανδίας επικαθορίστηκαν από την πολιτική που ασκήθηκε κατά την κρίσιμη περίοδο. Με το ξέσπασμα της κρίσης η κεντροδεξιά κυβέρνηση, εκτιμώντας ότι η χώρα αδυνατεί να σώσει το υπερδιογκωμένο τραπεζικό σύστημα, αντί να αναζητά κεφάλαια και δάνεια για να το στηρίξει, το άφησε να καταρρεύσει. Η καταστροφή του χρηματοπιστωτικού τομέα (το 85% μέσα σε μια εβδομάδα) δεν σήμαινε και την κατάρρευση της οικονομίας. Δημιουργήθηκε ένας νέος τραπεζικός τομέας και μεταφέρθηκαν όλες οι καταθέσεις των πολιτών στις νέες τράπεζες. Επαναχρηματοδότησαν το νέο τραπεζικό σύστημα και κανένας Ισλανδός δεν

έχασε τα χρήματά του. Αρνήθηκαν να καλύψουν τους ξένους καταθέτες και να εξοφλήσουν τα δάνεια των παλαιών τραπεζών.

Ενώ η Ευρωπαϊκή Ένωση βρίσκεται σε ύφεση, η Ισλανδία ανακάμπτει με θετικούς ρυθμούς ανάπτυξης κατά το 2011 και 2012, η ανεργία μειώνεται και γίνονται προσπάθειες ενίσχυσης των ασθενέστερων στρωμάτων και του κοινωνικού κράτους. Βλέπουμε ότι ακολουθήθηκε μια πολιτική διαχείρισης της κρίσης διαφορετική από αυτή που ασκείται στην Ευρώπη. Η νεοφιλελεύθερη συνταγή που εκτιμά ότι μέσα από την ύφεση θα έρθει η ανάπτυξη, δεν εκτελέστηκε στη συγκεκριμένη χώρα και αυτό βέβαια δεν σήμαινε την καταστροφή της.

Στην Ισλανδία το λαϊκό κίνημα που αναπτύχθηκε κατά την περίοδο της οικονομικής κρίσης και της κατάρρευσης, έπαιξε καθοριστικό ρόλο στις πολιτικές εξελίξεις, οι οποίες κινήθηκαν περισσότερο δημοκρατικά από τις χώρες του Ευρωπαϊκού Νότου που επιχειρούν να ξεπεράσουν την κρίση. Σε διάστημα ενός περίπου έτους (Μάρτιος 2010 - Απρίλιος 2011) έγιναν δύο δημοψηφίσματα που ακύρωσαν αποφάσεις της κυβέρνησης, οι οποίες κρίθηκαν ευνοϊκές για τους ξένους πιστωτές, και εις βάρος των Ισλανδών εργαζομένων. Επίσης, στις εκλογές του Απρίλη του 2013 καταψηφίστηκαν τα κόμματα της Κεντροαριστεράς, που παρά τις υποσχέσεις και τα θετικά μέτρα, που πήραν ως κυβέρνηση υπέρ των ασθενέστερων στρωμάτων, το κρίσιμο θέμα που δρομολόγησε και τις επόμενες εξελίξεις, ήταν οι εις βάρος των Ισλανδών διαπραγματεύσεις της κυβέρνησης με το ΔΝΤ και τους ξένους πιστωτές. Αντίθετα, ο πρόεδρος Ólafur Ragnar Grímsson, που δύο φορές κάτω από τη λαϊκή πίεση πρόβαλε βέτο στην κυβέρνηση και κάλεσε το λαό να αποφασίσει, επανεξελέγη στις 30 Ιουνίου 2012 στην προεδρία της Δημοκρατίας¹¹⁸. Έτσι, διαπιστώνεται για μια ακόμα φορά ότι οι δημοκρατικές διαδικασίες και η απόφαση του λαού στα μεγάλα πολιτικά και οικονομικά θέματα αποτελούν σημαντικό διαπραγματευτικό όπλο για τις πολιτικές ηγεσίες που τα διαχειρίζονται, τόσο στο εθνικό όσο και στο διεθνές επίπεδο.

Βλέπουμε ότι η αντιμετώπιση της οικονομικής κρίσης αποτελεί βασικά πολιτικό ζήτημα. Οι πολιτικοί συσχετισμοί της κάθε χώρας καθορίζουν με ποιο τρόπο και προς ποια κατεύθυνση θα λυθούν τα οικονομικά προβλήματα. Τα μαθήματα που μπορεί κάποιος να πάρει από την περίπτωση της Ισλανδίας είναι πολλά, αλλά εξαρτάται πώς διαβάσει την πραγματικότητα και πού στοχεύει. Οι χώρες της Ευρώπης που βρίσκονται σε ύφεση πρέπει να αξιοποιήσουν την ισλανδική εμπειρία, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι υπάρχουν έτοιμες λύσεις και αντιγραφές σε ένα κόσμο ρευστό, που κάθε οικονομική και πολιτική βεβαιότητα μπαίνει σε κρίση την επόμενη μέρα.

¹¹⁸ Γ. Δελαστίκ (2013).

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Α: Ορισμοί

- Ως **πληθωρισμός** ορίζεται το φαινόμενο της συνεχούς ανόδου του γενικού επιπέδου τιμών. Εξ ορισμού συνεπώς ο πληθωρισμός ισοδυναμεί με συνεχή μείωση της αγοραστικής δύναμης του χρήματος. Μία οικονομική κατάσταση θεωρείται πληθωριστική, όταν υπάρχει τάση συνεχούς αύξησης των τιμών. Πρέπει να τονισθεί ότι μία και μοναδική αύξηση των τιμών χωρίς τάση παραπέρα αύξησης δεν θεωρείται πληθωρισμός (Θ. Λιανός, Θ. Μπένος, 1979).
- **Πραγματικό εισόδημα** είναι το εισόδημα ενός ατόμου, ενός οργανισμού ή ενός κράτους, λαμβάνοντας υπόψη τις επιπτώσεις του πληθωρισμού στην αγοραστική δύναμη. Το πραγματικό εισόδημα ή **πραγματικός μισθός** υπολογίζεται με την αφαίρεση του πληθωρισμού από το ονομαστικό εισόδημα (Γ. Χρήστου, Θ. Λιανός, 1985).
- Το **ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών** ισούται με τη διαφορά των εσόδων που προέρχονται από το εξωτερικό για αγαθά και υπηρεσίες (περιλαμβανομένων των υπηρεσιών των παραγωγικών συντελεστών) που παράγονται σήμερα, μείον τις αντίστοιχες πληρωμές που γίνονται σε ξένους από την εγχώρια οικονομία. Εάν το ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών είναι θετικό, τότε η χώρα παρουσιάζει πλεόνασμα, ενώ εάν είναι αρνητικό, έλλειμμα (Γ. Χρήστου, Θ. Λιανός, 1985).
- Το **πραγματικό επιτόκιο** ενός στοιχείου αντιπροσωπεύει το βαθμό στον οποίο η πραγματική του αξία αυξάνει διαχρονικά. Αντιθέτως, το ονομαστικό επιτόκιο είναι αριθμός με τον οποίο η ονομαστική αξία ενός περιουσιακού στοιχείου αυξάνει διαχρονικά. Το πραγματικό επιτόκιο συνδέεται με το ονομαστικό επιτόκιο και τον πληθωρισμό ως εξής:

πραγματικό επιτόκιο = ονομαστικό επιτόκιο – πληθωρισμός

(Ε. Σ. Σαρτζετάκης, 2011).

- **Δημόσιο χρέος** είναι το σύνολο των οφειλών σε χρηματικές μονάδες του ευρύτερου δημόσιου τομέα. Υπό την έννοια ευρύτερος δημόσιος τομέας συμπεριλαμβάνονται όλα τα επίπεδα δημόσιας διοίκησης ενός κράτους: κυβέρνηση, νομαρχία, δήμος κλπ. Το δημόσιο χρέος διακρίνεται σε "εσωτερικό χρέος", δηλαδή από πιστωτές που βρίσκονται εντός της συγκεκριμένης χώρας, και σε "εξωτερικό χρέος", δηλαδή από πιστωτές που εδρεύουν εκτός της χώρας, στο εξωτερικό. Η διάκριση αυτή έχει ιδιαίτερη σημασία όταν μάλιστα το εξωτερικό χρέος αναφέρεται σε άλλο νόμισμα, έναντι του εσωτερικού που αναφέρεται στο εθνικό ή εσωτερικό νόμισμα (Γ. Χρήστου, Θ. Λιανός, 1985).

- Στο **εμπορικό ισοζύγιο** αγαθών αποτυπώνεται η διαφορά μεταξύ των εξαγωγών εμπορευμάτων μιας χώρας και των αντίστοιχων εισαγωγών της.

- Εξαγωγές < Εισαγωγές → Έλλειμμα στο εμπορικό ισοζύγιο
- Εξαγωγές > Εισαγωγές → Περίσσεια στο εμπορικό ισοζύγιο

(Γ. Χρήστου, Θ. Λιανός, 1985).

- Με τον όρο **spread** εννοούμε τη διαφορά των τιμών των επιτοκίων δανεισμού μεταξύ δύο χωρών. Συνήθως, η μία χώρα είναι αυτή που εξετάζουμε και η άλλη μία χώρα με ισχυρή και σταθερή οικονομία. Ως μονάδα μέτρησης ορίζεται η μονάδα βάσης. Στην Ευρωζώνη η πιο σταθερή οικονομία θεωρείται της Γερμανίας. Αναφερόμενοι στην Ελλάδα, για παράδειγμα, με τον όρο **spread** εννοούμε κυρίως τη διαφορά της απόδοσης των ελληνικών από τα γερμανικά δεκαετή ομόλογα αναφοράς (Γ. Τόλιος, 2011).

- Η ονομαστική σταθμισμένη συναλλαγματική ισοτιμία (ΟΣΣΙ) συνδέει το νόμισμα μιας χώρας με το σύνολο των νομισμάτων των πιο σημαντικών εμπορικών της εταίρων. Η **πραγματική σταθμισμένη συναλλαγματική ισοτιμία (ΠΣΣΙ)** αντιστοιχεί στην ΟΣΣΙ, με τη διαφορά ότι είναι αποπληθωρισμένη με κάποιο κατάλληλο δείκτη σχετικών τιμών. Στην ουσία η ΠΣΣΙ παρακολουθεί την ανταγωνιστικότητα κόστους ή τιμών μίας χώρας σε σχέση με τους κύριους εμπορικούς της ανταγωνιστές (Μ.Ι. Σφακιανάκης, 2010).

- Τα **CDS (credit default swaps)** ή ασφάλιστρα κινδύνου, όπως λέγονται, είναι παράγωγα προϊόντα που έχουν εφεύρει οι τράπεζες. Πρόκειται για την ασφάλιση μιας πίστωσης από τον κίνδυνο να μην πληρωθεί το δάνειο (Michel Aglietta, 2009).

- Η **χρηματοοικονομική μόχλευση (financial leverage)** είναι η διαδικασία ανάληψης χρέους με σκοπό την έναρξη, συνέχιση ή επέκταση μιας επιχειρηματικής δραστηριότητας. Μια επιχείρηση ή οργανισμός θεωρούμε ότι κάνει ιδιαίτερη χρήση χρηματοοικονομικής μόχλευσης αν επιδιώκει χρηματοδότηση μέσω ξένων κεφαλαίων έναντι ιδίων κεφαλαίων (έκδοση ομολόγων ή άλλου χρέους έναντι έκδοσης μετοχών-equity) (Michel Aglietta, 2009).

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Β: Πληθωρισμός και ανεργία

Έτος	Πληθωρισμός 1980-2013 (% ποσοστό)
1980	58.548
1981	50.864
1982	51.019
1983	84.275
1984	29.170
1985	32.376
1986	21.273
1987	18.763
1988	25.456
1989	21.128
1990	15.510
1991	6.808
1992	3.959
1993	4.083
1994	1.552
1995	1.654
1996	2.254
1997	1.791
1998	1.704
1999	3.222
2000	5.119
2001	6.395
2002	5.174

2003	2.065
2004	3.151
2005	4.000
2006	6.676
2007	5.064
2008	12.678
2009	12.003
2010	5.396
2011	4.001
2012	5.186
2013	4.654

Πηγή: IMF- World Economic Outlook 2013

Έτος	Ανεργία (ποσοστό % του εργατικού δυναμικού)
1980	0.313
1981	0.365
1982	0.670
1983	1.022
1984	1.254
1985	0.906
1986	0.656
1987	0.441
1988	0.636
1989	1.658
1990	1.773
1991	1.500
1992	3.048
1993	4.388
1994	4.818
1995	5.020
1996	4.374
1997	3.901
1998	2.774
1999	1.869
2000	1.329
2001	1.403
2002	2.500
2003	3.356
2004	3.100
2005	2.060

2006	1.285
2007	1.014
2008	1.648
2009	8.015
2010	8.132
2011	7.427
2012	5.771
2013	5.038

Πηγή: IMF - World Economic Outlook 2013

 Εκτιμήσεις του IMF

Βιβλιογραφία:

Ελληνική

- 1) Aglietta Michel (2009), *Η οικονομική κρίση*, Αθήνα: ΠΟΛΙΣ.
- 2) Δελαστίκ Γ. (2013), “Πέφτει η ισλανδική κυβέρνηση της κεντροαριστεράς”, <http://www.ethnos.gr/article.asp?catid=22792&subid=2&pubid=63818152>
- 3) Laibman David (2012), “Καπιταλιστική κρίση, μαρξισμός και οικονομικά: μεταρρύθμιση και επανάσταση”, *Περιοδικό ΟΥΤΟΠΙΑ*, τεύχος 98.
- 4) Λάσκος Χ. και Τσακαλώτος Ε. (2011), *Από τον Κέυνς στη Θάτσερ Χωρίς Επιστροφή*, Αθήνα: Εκδόσεις ΚΨΜ.
- 5) Λιανός Θ. Π. και Μπένος Θ. Ε. (1979), *Μακροοικονομική ανάλυση και δημοσιονομική πολιτική*, Αθήνα: Gutenberg.
- 6) Ματίασον Π. και Ντάβιντσοντοπιρ Σ. (2013), “Τα τραπεζικά νησιά του πάγου και του ήλιου”, *Η Εφημερίδα των Συντακτών*.
- 7) Μηλιός Γ. και Σωτηρόπουλος Δ.Π. (2011), *Ιμπεριαλισμός, χρηματοπιστωτικές αγορές, κρίση*, Αθήνα: Νήσος.
- 8) Μιχαηλίδης Π. (2010), *Οικονομική της τεχνολογίας*, Αθήνα: University Studio Press Publications.
- 9) Μοξεσντόπιρ Λίλια (2013), “Με δημοψήφισμα η έγκριση συμφωνιών με τους δανειστές”, Συνέντευξη στον Τάσο Τσακίρογλου στην *Εφημερίδα των Συντακτών*.
- 10) Μπάμπης Μιχάλης (2013), “Δικαίωση για την αντίσταση της Ισλανδίας”, *Η Εφημερίδα των Συντακτών*.
- 11) Παπακωνσταντίνου Π. (2010), *Επιστροφή στο μέλλον*, Αθήνα: Α. Α. Λιβάνη.
- 12) Σαρτζετάκης Ευύχιος (2011), “Εισαγωγή στην Μακροοικονομική”, Πανεπιστήμιο Μακεδονίας.
- 13) Sigfússon Steingrímur J. (2012), “Πώς η Ισλανδία βγήκε από την κρίση χωρίς μνημόνια” (2012), Συνέντευξη στην *Εφημερίδα των Συντακτών*.
- 14) Σουήζυ Πωλ (1964), *Η θεωρία της καπιταλιστικής ανάπτυξης*, Αθήνα: Gutenberg.

- 15) Σφακιανάκης Μ. Ι. (2010), “Η ανταγωνιστικότητα των ελληνικών αγροτικών προϊόντων σε διεθνές επίπεδο”, Γεωπονικό Πανεπιστήμιο Αθηνών.
- 16) Τζουβάνος Δ. (2010), *Κρίση και Από-κρίση*, Αθήνα: ο φυλλομάντης.
- 17) Τόλιος Γ. (2011), *Κρίση, “απεχθές” χρέος και αθέτηση πληρωμών*, Αθήνα: Εκδόσεις Τόπος.
- 18) Χρήστου Γ. Κ. και Λιανός Θ. Π. (1985), *Πολιτική Οικονομία*, Αθήνα: Οργανισμός Εκδόσεως Διδακτικών Βιβλίων.

Ξενόγλωσση

- 1) Andersen Camilla (2008), “Iceland Gets Help to Recover from Historic Crisis”, IMF Survey, <http://www.imf.org/external/pubs/ft/survey/so/2008/int111908a.htm>
- 2) Bagus Philipp and Howden David (2009), “Iceland's Banking Crisis: The Meltdown of an Interventionist Financial System”, Ludwig von Mises Institute.
- 3) BBC (2013), “Iceland vote: Centre-right opposition wins election”.
- 4) Bloomberg (2012), “Fighting Recession the Icelandic Way”, <http://www.bloomberg.com/news/2012-09-26/is-remedy-for-next-crisis-buried-in-iceland-view-correct-.html>
- 5) Boyes Roger (2009), “Meltdown Iceland”, <http://www.economist.com/media/pdf/meltdown-iceland-boyes-e.pdf>
- 6) Brynjarsson Georg (2009), “Origins of the current economic downturn in Iceland”, IceNews, <http://www.icenews.is/2009/01/09/origins-of-the-current-economic-downturn-in-iceland/>
- 7) Buiter Willem and Sibert Anne (2008), “The collapse of Iceland’s banks: the predictable end of a non-viable business model”, <http://www.voxeu.org/article/iceland-s-banking-collapse-predictable-end-and-lessons-other-vulnerable-nations>
- 8) Carey, D. (2009), “Iceland: The Financial and Economic Crisis”, *OECD Economics Department Working Papers*, No. 725, OECD Publishing.
- 9) Central Bank of Iceland (1996), “Iceland, the Republic”, <http://www.sedlabanki.is/uploads/files/History%20and%20culture.pdf>

- 10) Central Bank of Iceland (2008), "Economy of Iceland", <http://www.sedlabanki.is/lisalib/getfile.aspx?itemid=6372>
- 11) Central Bank of Iceland (2011), "The Financial Crisis in Iceland: Reflections on causes, consequences and lessons to be learnt".
- 12) Central Bank of Iceland (2011), "What does Iceland owe?", Economic Affairs, No. 4.
- 13) Danielsson Jon (2008), "The first casualty of the crisis: Iceland", <http://www.voxeu.org/article/how-bad-could-crisis-get-lessons-iceland>
- 14) Fitch Ratings (2008), "Fitch downgrades Iceland to 'BBB -'; remains on Rating watch Negative".
- 15) Forelle Charles (2012), "In European Crisis, Iceland Emerges as an Island of Recovery", The Wall Street Journal.
- 16) Gissurarson Hannes and Mitchell Daniel J. (2007), "The Iceland Tax System: Key features and lessons for Policy Makers", *CF&P Foundation Prosperitas*, Vol. 7, Issue 5.
- 17) Gunnarsson Birgir Ísleifur (2001), "Update on Iceland's economy", <http://www.bis.org/review/r010405b.pdf>
- 18) Harper Morten (2008), "The European Economic Area – a real heartbreaker".
- 19) Hudson Michael (2011), "The Economic Crisis in Iceland: "IMF Medicine" is not the Solution".
- 20) Huijbens Edward and Þorsteinsson Huginn Freyr (2010), "Letters from Iceland", *Political Insight*, Vol. 1, Issue 1, pp 20–21.
- 21) Iceland Chamber of Commerce, "The Icelandic Economic Situation", Status Report – April 2012.
- 22) IMF Survey (2011), "Iceland's Recovery: can the lessons be applied elsewhere?", <http://www.imf.org/external/pubs/ft/survey/so/2011/surveyartf.htm>
- 23) IMF Survey (2011), "Iceland's Unorthodox Policies Suggest Alternative Way Out of Crisis".
- 24) Jonsson Gudmundur (2001), "The Icelandic Welfare State in the Twentieth Century", *Scandinavian Journal of History*, Vol. 26, Issue 3, pp 249-267.

- 25) Lombardi Luca (2011), "The case of Iceland – the illusion of an amicable default", *In defense of Marxism*, <http://www.marxist.com/iceland-illusion-of-amicable-default.htm>
- 26) Magnússon Gylfi (2009), "What's the lesson of Iceland's collapse?", Yale Insights, <http://qn.som.yale.edu/content/whats-lesson-icelands-collapse>
- 27) Matthiasson Thorolfur (2008), "Spinning out of control, Iceland in crisis", *Nordic Journal of Political Economy*, Vol. 34.
- 28) Ministry of Commerce Iceland (1997), "Structural Changes in the Financial Markets in Iceland - Information Memorandum".
- 29) Ministry of Finance and Economic Affairs (2006), "The Icelandic economy - moving forward".
- 30) Ministry of Finance and Economic Affairs (2012), "The Fiscal Budget Proposal for 2013, Fiscal Consolidation Plan 2013-2016".
- 31) Nuti Mario (2010), "The Icelandic Saga", <http://www.insightweb.it/web/content/icelandic-saga>
- 32) Portes R., Baldursson F.M. and Olafsson F. (2007), "The Internationalisation of Iceland's Financial Sector", Iceland Chamber of Commerce.
- 33) Roberts Michael (2008), "The credit crunch – one year on", *In defense of Marxism*, <http://www.marxist.com/credit-crunch-one-year-on.htm>
- 34) Sigfússon S. J. (2008), "On the Financial Crisis of Iceland", MR ZINE, <http://mrzine.monthlyreview.org/2008/sigfusson201008.html>
- 35) Sigfússon S. J. (2010), "Rising from the ruins", Ministry of Finance and Economic Affairs.
- 36) Sigurjónsson Haraldur Níels (2011), "Analyzing Iceland economy and trade", Aarhus School of Business.
- 37) Sigurjonsson T.O. and Mixa Mar Wolfgang (2011), "Learning from the "worst behaved": Iceland's financial crisis and the Nordic comparison", *Thunderbird International Business Review*, Vol. 53, Issue 2.
- 38) Smart Jack (2008), "Iceland – what happened?", *In defense of Marxism*, <http://www.marxist.com/iceland-what-happened.htm>

39) Special Investigation Commission (SIC) (2010), “Causes of the Collapse of the Icelandic Banks - Responsibility, Mistakes and Negligence”, “Executive Summary”, <http://www.rna.is/eldri-nefndir/addragandi-og-orsakir-falls-islensku-bankanna-2008/skyrsla-nefndarinnar/english/>

40) Spruk Rok (2010), “Iceland's Economic and Financial Crisis: Causes, Consequences and Implications”, Munich Personal RePEc Archive Paper No. 29972, http://mpra.ub.uni-muenchen.de/29972/1/MPRA_paper_29972.pdf

41) Svensson Niklas Albin (2010), “Iceland: government must abandon Icesave deal”, *In defense of Marxism*, <http://www.marxist.com/iceland-government-must-abandon-icesave-deal.htm>

42) The Economist (2012), “Crisis and recovery: The Iceland question”.

43) The Economist (2013), “The Icesave ruling – In the cooler”.

44) Thorgeirsson Thorsteinn and Paul van den Noord (2013), “The Icelandic banking collapse: was the optimal policy path chosen?”, Central Bank of Iceland, Working Paper No. 62.

45) Thorhallsson Baldur (2002), “The Skeptical Political Elite versus the Pro-European Public: The Case of Iceland”, *Scandinavian Studies*, Vol. 74, N° 3, pp 349-378.

46) Wade R. and Sigurgeirsdóttir S. (2010), “Lessons from Iceland”, *New Left Review*, NLR 65, pp 5-29.

47) Wade R. and Sigurgeirsdóttir S. (2011), “Iceland’s meltdown: the rise and fall of international banking in the North Atlantic”, *Brazilian Journal of Political Economy*, Vol. 31, n° 5 (125), pp 684-697.

48) Zoega Gylfi (2008), “Iceland faces the music”, CEPR, http://www.voxeu.org/sites/default/files/First_Global_Crisis_Vol2.pdf

Διαδικτυακές πηγές:

1) Υπουργείο Αλιείας Ισλανδίας: <http://www.fisheries.is/>

2) Statistics Iceland: <http://www.statice.is/>

3) Wikipedia: http://en.wikipedia.org/wiki/History_of_Iceland

4) Wikipedia: http://en.wikipedia.org/wiki/Prime_Ministers_of_Iceland

- 5) Wikipedia: http://en.wikipedia.org/wiki/2008%E2%80%9311_Icelandic_financial_crisis
- 6) Wikipedia: http://en.wikipedia.org/wiki/David_Oddsson
- 7) Διεθνές Νομισματικό Ταμείο: <http://www.imf.org/external/index.htm>
- 8) Κεντρική Τράπεζα Ισλανδίας: <http://www.cb.is/>
- 9) Παγκόσμια Τράπεζα, ιστότοπος στατιστικών δεδομένων: <http://databank.worldbank.org/data/home.aspx>
- 10) Trading Economics: <http://www.tradingeconomics.com/>